

SANCTI AMBROSII SERMONES

E SESSORIANO CODICE EDITI

Amico suo instar Filii dilectissimi teneri devincto amore,
D. Francisco Mariae Marchioni Riccardi a Vernaccio,
multis nominibus numerisque ornatissimo;

gratissime, laetissime, offert dicatque
quemadmodum Patrono studiosus, sollicitus;

Jacobus Gråberg ab Hemsö, Suecus,
Comes Palatinus Lateranensis, Eques
Sacrae Aureae Militiae, Consul, etc.
aliis atque aliis ordinibus Equestribus adscriptus

SERMONES TRES

IN ANTIQUISSIMO CODICE SESSORIANO

SANCTI AMBROSII

NOMINE INSCRIPTI

EX EODEM CODICE NUNC PRIMUM EDITI

ROMAE
EX OFFICINA LIBRARIA BONARUM ARTIUM
M · IↃ · CCC · XXXIV.

Eminentissimo et Reverendissimo Principi

IACOBO - ALOISIO BRIGNOLE

IANUENSI

IN AMPLISSIMUM PATRUM CARDINALIUM COLLEGIUM

A

GREGORIO XVI.

PONT. MAX.

BONORUM OMNIUM ADPROBATIONE

ADLECTO

D. Leander De Corrieris - Schelmius Hetruscus. B. C.

D. N. A. Q. E.

EX ANIMO PLAUDIT, AC PUBLICE GRATULATUR.

Proximis his mensibus, Princeps Eminentissime, quum a Gregorio XVI. Pontifice Maximo in Patrum Purpuratorum Collegium cooptarere, in illa Urbis, ac Hetruriae meae (*) gratulatione, optassem certe aliquod Tibi signum ostendere

exsultantis animi prae laetitia, nisi dignitatis magnitudo obstitisset, et facultas defuisset voluntati meae. Quod enim unum tunc erat mihi, sane parvum, id vix dum inchoatum, neque adhuc omni industria perpolitum refugiebat splendorem purpurae, et ferme postulabat, ne se in oculis atque conspectu Tuo cogerem pudere. Nunc vero, quum ipsum illud opere atque manu perfectum, a me quoquomodo sit, ad eundem Te quasi iure mancipi redit, cui pridem domini sui voluntate dicatum donatumque est. Sine igitur pro comitate illa Tua non tam specie, quam re ipsa cognita atque perspecta, sine ad Tuas manus venire exiguum hocce lite-

rarum munusculum, quod dari Tibi a mea tenuitate potest, a Te autem accipi Principe humanissimo et sapientissimo debet. Hi sunt tres Sermones s. Ambrosii, et quidem illius, ut arbitror, qui fuit Mediolanensis Episcopus, patris eloquentissimi, nuper a me in sessorianis pluteis inventi; qui, vel nulla mea opera, ipsi per se addi Tuae Bibliothecae vellent, omnium sanctorum Patrum sapientia refertae. Mihi vero peropportuna offert se occasio alicuius Tibi gratiae referendae, si hoc nomine appellanda est exhibitio devotionis erga Te meae pro singularibus in me meritis Tuis, quae rependi aequo modo unquam posse profiteor. Quod reliquum

est, Te quaeso, ut si haec Ambrosii scripta aliquam, quod minime dubito, a Te gratiam ineant, ea ipsa utar, ut mihi fidem et benevolentiam Tuam maiorem adiungam.

Dabam Romae ex aedibus Sessorianae Bibliothecae viiiI. Kal. Iulias M·IↃ·CCC·XXXIIII.

(*) Emus vir, quum apostolicae legationis apud Magnam Hetruriae Ducem Leopoldum II. nuper munere fungeretur, eo honore ac dignitate praefulgens, magis virtute et recte factis, augustissimo Principi, atque omnibus carus fuit. Hinc a Gregorio XVI. Pont. Max. (quem Deus diu sospitet), cuius statim amore et existimatione clarere coepit, et maxime floret, in illa rerum perturbatione ac temporum acerbitate, quae in ipso sui pontificatus ingressu iterum iterumque recruduit, quatuor provinciis Bononiae, Ferrariae, Ravennae, et Forilivi extra ordinem praepositus est; ac exinde veluti contento ad metam cursu Publici Aerarii Praefectus dictus, anno insequenti ad fastigium honoris evectus, vix septilustris inter Patres Cardinales adscriptus est. Hac vero die viiiI. kal. Iulias Idem Pont. Max. illum Titulo s. Ioanne ante portam Latinam donavit, atque sacris Consiliis Libris notandis, Legitimis Ritibus cognoscendis, Veris Indulgentiis sacrisque Reliquiis statuendis, et Episcopis probandis adscivit.

PREFATIO

S. Ambrosii scripta summo in honore habita sunt, eaque in multis olim vitiata a Maurinis praepurgata fuere.

I. Sancti Ambrosii, qui saeculo quarto episcopalem Mediolani nobilissimam sedem tenuit, plurimi semper scripta fecisse Patres, Pontifices Maximos, Concilia Oecumenica, et ipsosmet haeterodoxos nemo eruditus ignorat (1). Attamen aeque norunt omnes, inter opera huiusce sanctissimi Praesulis apocrypha multa fuisse relata multisque adeo vitiis referta, ut quiddam etiam a catholico sensu prorsus alienum redderent (2). Quare non defuerunt Romani Pontifices, qui quum tam veteris tamque bene meriti de Ecclesia Patris scripta ad sanae doctrinae laudem cuperent efflorescere, viris doctis vehementer essent auctores, ut collatis curis, ad novam editionem excudendam, optimae notae codices sedulo perquirerent, simulque conferrent; ex quibus et genuinos possent ambrosianos foetus seligere, falsos respuere, et certas eiusdem Praesulis sententias elicere. Hinc mandatis summorum Pontificum Pii IV, et Pii V., Gregorii XIII., ac studio et labore Sixti V. romana Ambrosii operum editio ceterarum omnium absolutissima prodiit in lucem (3). Verum quum et in illa non pauca reperirentur, quae, ut in eiusdem s. Doctoris opera praefati sunt Maurini (4), non modo ab haereticis, verum etiam ab orthodoxis haud sine caussa minime probarentur; praesto fuit ipsa Maurinorum manus, qui herculeis, ut ita dicam, ferme exantlatis laboribus in rimandis Bibliothecis, et codicibus conferendis Episcopi Mediolanensis scripta omni naevo purgata suomet restituerunt honori, novam pervulgando editionem, quae superiores omnes iudicii maturitate, et multitudine eruditionis facile superavit (5).

(1) Videsis selecta veterum testimonia, quae in primo Volumine s. Ambrosii Oper. sub praefatione e Maurinis collecta habentur.

(2) Porro olim s. Ambrosio ad paulinas epistolas tribuebantur Commentaria, quorum sane auctor aliquid cum sana doctrina haud consonum habet. *Certe* scribunt Benedictini Editores in Admonit. praev. 1.4. in Append. col. 30., *defendi non potest eorum* (idest Commentariorum) *auctor, qui cum Origene senserit, in voluntate daemonum esse ab errore resilire. Exploratum quoque ulcus est, quod marito fas usque esse contendit, uxore propter adulterium repudiata, aliam ducere: uxori autem ab adultero coniuge separatae cum alio inire coniugium licere negat.* (Hinc Canon, *Uxor a viro* 17. Caus. 32. qu. 7., de quo Romani Correctores videndi sunt.) *Sed nec illa etiam satis sana sunt, quod factam ad imaginem Dei mulierem esse: episcopos superiorem presbyteris gradum obtinere, aut diversa institui ordinatione, inficiatur; et quaedam alia communi catholicorum sensui minus congrua subinde tradit.*

(3) Ab anno 1580. ad an. 1585.

(4) In Praefact. T. I.

(5) Haec editio incepta an. 1686. absoluta fuit an. 1690. Parisiis duobus in folio voluminibus; et iterum Venetiis quatuor in folio voluminibus an. 1748., qua utor. Hanc etiam formis excudi curavit Franciscus Pitterius in sua officina Libraria Veneta octo in folio voluminib. an. 1781.

Maurinorum editio tribus ditatur sermonibus e codice sessoriano depromptis.

II. Iam vero quibus laudata editio augeri possit, ecce, ut ego arbitror, tres mihi Sermones inediti in sessorianis nuper pluteis deprehensi sunt, quos eruditi viri sive fontis unde manant vetustatem spectent, sive documenta utilissima, quae inde ad informandos christianorum mores redundare certum est, paullisper respiciant, dignos plane agnoscent, confido, quos cupide omnes ac benevole excipiant.

Sessoriani Codicis vetustas, et palaeographia.

III. Fons quidem horum sermonum praeclarissimus codex ille Nonantulanus est, formae fere quadratae, et sottilissimis membranis compactus, qui quondam numeris LX, XC, aut CXXXIV. praesignatus, modo in novo catalogo a me confecto quinquagesimum quintum sortitus est numerum. Eius scripturam, quae ita evanida est, ut plures occurant paginae valde lectu difficiles et obscuratae, in excuso specimine, quod in romana s. Maximi editione anni 1784. Tab. I. n. 2. pag. CC. visitur, cognoscent eruditi. Illa quippe secundae, ut dicunt, romanae aetatis ad Longobardium (1) inclinantis, ne cum Emo Besutio dicam VI. (2), mihi saeculo VII. vel ad summum ineunte VIII. exarata videtur. Eiusdem enim orthographia ad priscam normam rectissime scripta est; et quidem constanti adeo veterum codicum auctoritate firmata, ut plane ad rectiorem illum scribendi modum reverti necesse sit. Iam vero hoc eodem in codice numquam forma *V* scribitur, sed semper est *U*; neque ulla alia quam una diphthongus *ae* absque nexu usurpatur; qui in pervetustis codicibus perpetuus fere mos est. Constanter quoque in illo praepositio *ad* retinet litteram *d* ante *c*, *e*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, eaque ad sequentem consonam non reformatur, nisi in verbis, *accipio*, et *arripio*; *con* vero servat *n* ante *l*, *m*, *p*, *r*; atque *in* numquam dimittit *n* ante *b*, *m*, *p*, *s*, si *impleo* verbum exceperis. Vocabula autem *aput*, *aliut*, *illut*, *istut*, *iubat etc.* quorum lectio plerumque a sensu aurium scribentis dictata verba excipientis pendebat, fere semper recitato modo in codice scripta reperies, in quo bona rectaque scriptura habentur, *caelum*, *condicio*, *intellego*, *querella*, *uincla*, atque alia plurima, que in meis scholis palaeographicis textui substratis haud inobservata reliqui. Nulla praeterea in Codice pausa est, nulla admirationis vel interrogationis signa, nulla verborum distinctio apparet; sed raro puncta et eadem semper media, ac ita temere adposita, ut magis sensus augeant ambiguitatem. Litterae in fine versuum aliquando minuuntur, vel in monogramma coëunt. Librarius nonnisi parcius litteris singularibus vel siglis utitur, et quidem iis, quae priscis tabellariis obvia fuerunt, ut ex. gr. *Incp*, *Dns*, *Ds*, *ihs*, *xps*, *sps*, *scs*, *nr.* pro *Incipit*, *Dominus*, *Deus*, *Iesus*, *Christus*, *Spiritus*, *Sanctus*, *noster*, et in fine vocum *b·* et *q·* cum medio puncto pro *bus* et *que*.

(1) idest, non ad eam scripturam, qua Longobardi utebantur, populi quidem rudes et omnium litterarum expertes, sed ad eam, qua Itali usi sunt quo tempore Longobardorum Regum parebant imperio.

(2) Emus Besutius, vir excellens omni laude virtutis et ingenii, idemque adeo profana, et maxima sacra ductus Archeologia, ut sibi cum Academici Etruscarum Antiquitatum vetustissimae Urbis C as Principem *Locumoni* nomine elegerint, de hoc Codice in quadam chartacea schedula 1730. notata reliquit: *Cod. 134. in Pergam. tustissimi characteris, et fortassis Saeculi · certe mea quidem sententia plus mille ab h.. scriptus. Plura continet, et primo Sermonem s. A gustini de Nuptiis etc.*

Ambrosiani Sermones tres in hoc eodem codice contenti qua de re censeantur inediti.

IV. Quod vero in hoc antiquissimo Codice sermones tres s. Ambrosii nomine inscriptos inveniri ineditos adseram, coarguat me nemo; nam si id minus recte, haud tamen temere dixero; quum adhibita cura qua non potui majore, illos nec in Ambrosii hucusque vulgatis operibus, nec inter ss. Augustini, Maximi, et Fulgentii opera, quae vetusta aetate cum ambrosianis scimus ivisse permixta, nec inter aliorum ss. Patrum scripta repererim. Praecipue autem meum hoc praejudicium cumulabant tria illa Isaiae testimonia X. 33. 34. et XI. 5., quae integra leguntur in tertio Sermone (1); quia nempe Sabatierius in suis biblicis antiquae versionis fragmentis vel, ut illa X. 33. 34. nonnisi mutila referat, vel ut illud XI. 5. prorsus omittat. Quum enim auctor ille in quaerendis veterum bibliearum versionum testimoniis, maxime in Patribus, diligentiam omnem adhibere solitus fuerit, hinc haud inconsulte conjiciendum putavi, reapse Sabatierii aetate adhuc membranis hos delituisse sermones.

Eorum Sermonum tituli, et Analysis.

V. Horum autem primus Sermo inscribitur, DE PERFECTO; alter de eodem argumento, ADVERSUS EOS QUI DICUNT POSSESSIONEM NON DISTRAHENDAM, SED FRUCTIBUS MISERICORDIAM FACIENDAM; tertius vero, DE CARITATE EX LECTIONE SANCTI PAULI APOSTOLI CONTRA MALOS, QUI BONIS INVIDENT, titulum praefert. In priori sermone Auctor nonnullis scripturarum testimoniis recitatis ostendit, christianorum esse, ut pervenire valeant ad supremum gradum perfectionis, suas omnes facultates vendere, et pretium pauperibus distribuere, seque Dei providentiae adeo committere, ut divinae legis semper meditatione detenti, semperque praeceptorum custodia occupati, non habeant vacuum tempus, quo cogitent saecularia, quo vane huius mundi incommodis perturbentur, quo terrestrium divitiarum spe caduca fallantur. In altero eadem, quae superiore sermone dixerat, Auctor confirmat; atque rerum terrenarum contemptus, et abdicatio quam gloriosa, utilis, ac necessaria sit, Christi praecepto, atque Pauli Apostoli exemplo propositis, contra illius virtutis obtrectatores evincit. Demum in tertio sermone de virtute fraternae caritatis (qui ita in longius producitur, ut minus sermo quam tractatus inscriberem) moralia documenta dogmaticis cumulavit. Illa itaque primo apostolica verba I. Corinth. XIII. 1. 2. 3. Auctor expendens, nihil nobis omnium virtutum genera prodesse docet absque caritate, utpote quae una ceteras omnes amplectatur virtutes, atque totius christianae perfectionis sit complementum. Secundo ad varia caritatis opera descendens, dum ea praecipue humilitatis, mansuetudinis, benignitatis, et simplicitatis esse declarat, eademque in Davidica et Apostolica electione, ac in Dominico exemplo contemplanda et imitanda proponit; in contraria vitia scilicet superbiam, invidiam, iracundiam, inimicitiam ceteraque id genus vehementius insurgit. Interim e re nata de Domini nostri Iesu Christi divina, et humana utraque perfecta natura, deque hypostatica unione, ac de eius baptismo, passione, morte, et gloriosa resurrectione loquitur, nec non quaedam de sacramento baptismatis, eiusdemque effectibus disserit.

Quibus indiciis hi tres sermones adiudicantur Me-

VI. Quod autem hi sermones ipsi Ambrosio Mediolanensi episcopo tribuendi sint, id permulta et idonea indicia demonstrare videntur. I. In illis quippe ambrosianae lo-

(1) §. X. pp. 27. et 28.

diolanensi Epicopo Ambrosio.

cutiones frequenter occurrunt, et complures crebro reperiuntur sententiae, quae prosus Ambrosium sapiunt; id quod in scholiis identidem palam feci, multoque plenius et uberius fieri poterat. Cui nec obstare et officere videatur, si aliquando sermonem remissiorem in illis quam in aliis s. Praesulis tractatibus advertere sit; nam, ut Maurinorum verbis loquar, „ stilum variari ab Auctoribus, et pro re ac tempore modo „ adtolli, modo deprimi non ignoramus „ (1). Quin, ut ipsi eum Gillotio fatentur, scimus, novum „ non esse, inquiunt, si sanctus Doctor pro re, loco, tempore, personis stilum mutavit „ (2). Huc etiam addi potest, reliquis, qui modo habentur, sermonibus Ambrosium iterum ostetriciam, ut ita dicam, manum admovisse, quum illos collectos in Libros redegerit; (3) nostros autem, quum extra vagarentur disjiunti, eo modo quo ex eius ore prolapsi sunt, munere tachygraphi ita ad nos permeasse inpolitos. Ceterum, his in gratiam eorum, qui nimis naribus indulgent, notatis; nihil sane omnino coutineri in illis pronuncio, quod a stilo, (4) ingenio, et caracthere ambrosiano dissideat. II. Et re quidem vera quod Ambrosius in priori sermone auditoribus suis bona omnia temporalia relinquere, et pauperibus distribuere valde commen-

(1) In Praefact. ad libros *de Sacramentis*. t. 3

(2) Vide Admonit. praefixa Opuscuio *de Apolog. altera David*, et illam, quae praemittur lib. *de Tob.* tom. 1.

(3) *Auctoris quidem*, ait el. Majus in praef. ad lib. de re pub. XIII. pag: LVI. edit. 1828., *autographum plerumque erant liberiore scriptura schedae, quas Isidorus Orig. VI. 14. definit esse* „ quod adhuc emendatur, et needum in libris redactum est „. Nemo id potissimum moris Ambrosii fuisse negavit, ut ad plebem iam *sine magna praeparatione* (Praef. ad lib. *de Sacr*. col. 432. t 3) habitas conciones, postea emendatas in libros distribuerat.

(4) In his sermonibus sunt quaedam, fateor, paucae dictiones, quae nonnullis nasutis philologis forsitan stomachum facient, eo quod illae aut non referent hucusque edita scripta ambrosiana, aut bonae latinitatis, pro eorum sententia, notam non praeferant. Talia sunt verba, *Demandare* pro *valde mandare*, *Distrahere* pro *vendere*, *Distractio*, pro *venditio*, *Praerogare pretium*, vel *quantitatem* vel *odia*, pro *ante erogare pretium*, vel *quantitatem*, vel *ante odium in aliquem habere*, a quo *Praerogatio*, et *Similare* pro *similem facere*, seu *assimilare* cum Dativo constructum. Verum quamvis hae voces, ea significatione, qua in his sermonibus ponuntur aut perbene latina non sonent, aut Ambrosii hactenus auctoritate careant, tamen haud ab ambrosiano stilo recedunt. Eadem enim vocabula vel iam in Auctorum scriptis Ambrosii Madiolanensis aetate superiorum extabant, vel apud veteres ICtos reperiebantur. Minime proinde mirum si Ambrosius verba adhibuit, quae iam eius tempore in usu erant; minime suis moribus alienum, si iuridicis verbis loquutus est. Ipse enim, utpote vir forensi arte exercitatus, passim in suis operibus pro loco et tempore iuridica verba usurpavit; ut saltem videre est ex. gr. t. 2. p. 338., et t. 3. p. 918. etc. ICtorum vero vox est *distrahere* pro *vendere*, qua saepe usus et Ulpianus in ff., qui etiam vocabula *distractio* pro *venditio* ff. 14.3.5. a med, et 2. 15. 8. cir. med., et *praerogare* pro *ante erogare* ff. loc. et cond. l. *sed addes* trite habuit, atque usitata. In simili significatione verbum *distrahere* apud Tacit 6. Ann. 17., Iust. 9. 1., et apud Svetonium in Vesp. 16. occurrit, apud quam et *prerogare* invenitur in Aug. 53, et illud obtinet *demandare* pro *valde mandare* in Neron. 35, in Aug. 10, et in Caesar 83. Vox quidem *praerogatio* a latinis lexigraphis primum adhibita dicitur a Fulgentio 1. Mythol. 2. init.; et ut antiquius a *distrahere distractio*, ita a *praerogare praerogatio* facile reddi potuit. Verbum etiam *similare* pro *similem facere*, seu *assimilare*, et quidem cum Dativo constructum, usurpat antiquissimus Esdrae interpres lib. IV. c. VIII. 44., quo idem s. Ambrosius non semel in suis operibus usus est. His igitur ex verbis, ut dixi, Ambrosii aetate usitatis vel iuridicis nihil contra γνησιοτητα horum sermonum potest evinci. Quod enim illa non reperiantur in hucusque Ambrosio scriptis adsertis, vel inter vocabula rectae latinitatis non sint adlata, id quidem non efficit; nam pleraeque dictiones et in scriptis Ambrosii vulgatis habentur, quae in uno vel altero libro, et nullo alio in loco le-

det, id apprime ipsimet convenit, quem omnes suas facultates reliquisse, et Ecclesiae vel pauperibus tribuisse ex historia cognoscimus (1); quem huiusmodi rigidis ethices christianae dogmatibus passim suam plebem quam diligentissime imbuere solitum fuisse ex eiusdem vulgatis scriptis certo certius habemus (2). III. Ambrosium etiam in suis concionibus habuisse solemne illud praecipua quadam cura inculcare, quantopere christiani homines ad fugiendas saeculi vanitates et anxietates obstringerentur, ut sacrae lectioni, et Deo ipsi possent die ac nocte liberius vacare tum ex libris *de Isaac et Anima*, *de Bono mortis*, et maxime *de Fuga saeculi*, tumque ex *Enarratione in psal. CVXIII.* (3) manifestum est; et id hoc nostro sermone confirmatur. IV. Alterius vero sermonis tanta est cum superiore colligatio, ut horum unius cognito, utriusque qui fuerit auctor cognoscatur. V. Qui nexus si quoque deesset, sententiarum natura et color, atque tempori convenientia dictata satis illum demonstrarent, acceptum Ambrosio referri oportere. Etenim procul dubio non solum suarum facultatum abdicationem ac in pauperes dispersionem in suia scriptis suadet Ambrosius, sed etiam huiusce evangelici perfectionis consilii non semel utilitatem defendit, et in illud obtrectantes perstricto calamo insurgit; cujusmodi exempla in psalmis, et praesertim in psal. CXVIII, ac in epistola quinquagesima octava reliquit. (4). VI. Nec aliter de tertio sermone, qui eumdem ac alii duo sibi auctorem vindicat, ut ex consecutione patet, dicendum est. In illo quippe Ambrosius, qui in vitiata jam tempora imperatricis Iustinae inciderat, eo praecipue nervos intendit, ut adversus venenum Arrianorum, qui Mediolani ea tempestate plurimum poterant, populum suum communiret, atque desuescentem schismate fraternae caritatis

guntur, pleraeque quae a latinis lexigraphis omittuntur, seu diverse significatione notantur. Ita ex. gr. lib. IV. Hexaem. III. 10. *perfunctio* pro *fruitio*, lib. II. de Cain et Abel *conspersio* pro *confusio*, in psal. CXVIII. ser. I. 13. *colludium* pro *collusio*, atque ne longius sim *lentandum*, pro *lente morandum* etc. Ut igitur insani hominis esset adserere singulos laudatos libros haud Ambrosii opus esse, quia vocabula nullo alio in loco usurpata, et non bene latine sonantia exhibeant; ita non integri esset iudicii hos nostros sermones Mediolanensi Antistiti abiudicare, quod pauca vocabula praeferant, quae hucusque Ambrosio auctore careant, et haud in lexica aureae latinitatis inserta sint. Hac quidem lege multa suis auctoribus denegenda forent, nec opus ullum, vix dicerem, exstaret, cujus de γνησιότητι haud dubitare liceret. Porro ut illud praeclarissimum opus politicum Ciceronis a cl. Majo nuper vulgatum, Ciceroni prorsus esset abiudicandum, eo quod vocabula plus viginti prae se ferat, quae vel nec alia Ciceronis scripta, vel nec lexica exhibeant.

Verum etiam obiter adverto, dictionum varietates, quibus nimium quantum nescio, veterum scripta laborant, frequenter amanuensium perplexitati, et audaciae deberi. Ipsi enim aut verba concionantis aut dictantis Patris excipiebant, aut e codice excribebant, et si aliquos ob temporis angustiam vel codicis difficultatem, vel eorum ignorantiam hiatus relinquere cogebantur in tabulis, eosdam propriis verbis explebant, et sic inde interpolata scripta vulgabant. Siquidem de hoc exceptorum, tachygraphorum, et librariorum arbitrio non semel antiqui Patres, et eruditi omnes conquesti sunt. Argumentum itaque internum ab elocutione desumptum plurimum quidem valet ad dignoscendos genuinos foetus auctorum; non ita tamen, ut quum cetera non desint indicia, fas sit ex una vel altera inusitata voce penitus operum γνησιότητα negare.

(1) Paulinus in vita s. Ambrosii n. 38., et idem Ambrosius in Epist. XX. 8. t. 3. id plane testantur.

(2) Confer saltem libros, quibus titulos fecit *de Abraham*, *de Nabuthe Iezraelita* t. 1., *de Officiis Ministrorum* sparsim t. 3, atque in *Enarration. in psal. CXVIII.*, praesertim ser. XII. 37. et seqq. t. 2.

(3) T. 1. a pp. 418., 458., 491., et t. 2. a p. 330.

(4) Tom. 3. col. 1098.

morem reduceret. Profecto illic Ambrosius praecipuas Arrianorum haereses, queis Christi divinitas impetebatur, oppugnans, dogmatica, ut supra innuimus, documenta firmandae Verbi divinitati peridonea tradit; simulque auditores suos impensius hortatur, ne persequantur in fratrem gratiam vel divina ope conlatam, vel laboribus ieiuniorum vel assiduitate orationum, vel vigiliarum instantia omnibusque virtutum generibus conquisitam (1), neve ullis invidorum perturbentur insidiis, ullis concitentur offensis (2); sed Dominico exemplo odia mundi non pertimescant (3), atque ita patienti animo convicia, proba et maledicta a fratribus fictis, huiusque saeculi principibus (Iustina videlicet, et eius Aulicis, ceterisque Arrianis) sibi sustinerent inlata, ut humilitatis, et mansuetudinis omnium sint exemplar ac norma (4); qui quidem omnes sensus in Ambrosii operibus frequenter occurrunt (5), et illis temporibus apprime respondent (6). VII. Nec minus Ambrosium redolet mentio, quae in eo fit de gestis Eliae; quorum passim in suis scriptis meminisse se narrat Ambrosius. „ Plurima enim, inquit Lib. *de Eliae et Ieiun.* III. 5, „ de Eliae gestis frequenti diversorum librorum sermone digessimus „ (7). VIII. Quin etiam Neophytos per se Ambrosium consuevisse docere, eisque ut a redeundo in saeculum, cui per baptisma nuntium remiserant, utilius deterreret, frequentius instasse, ut „ abdicatis corporis delectationibus, „ cupiditatibus omnibus mundique illecebris „ (8) in perpetuum saeculo morerentur, et caelo cum Christo resurgerent, res notissima est (9) En autem similia leguntur in his sessorianis sermonibus, quos pariter quoque habuit ad illos, qui iam divina professione deputati sunt coelo(10), quique iam mortui per baptismum natalibus mundi, nobilitati per gratiam nati sunt coelo(11). IX. Nec ut hos sermones tribuamus Ambrosio, inde nihil videtur accedere confirmationis, quod in illis ad vigilias traducendas, hymnosque et psalmos canendos fideles invitet (12); nam hoc nihil in suis scriptis familiarius Ambrosio (13); quem primum, Iustinae persecutione fervente, vigilias, ac ut hymni et psalmi in Ecclesia canerentur secundum morem orientalium partium instituisse, tum s. Augustinus(14),

(1) Ser. III. § 1 p. 13. et seq.

(2) Ibid. §§. 4. 5. 11. pp. 17. 18. et 30.

(3) Ibid. §. 7. p. 21.

(4) Ibid. §§. 7. 10. pp. 21. et 29.

(5) Contra Arianos praecipue decertat Ambrosius in libris *de Interpell. Iob. et David* lib I 9. et II. 4. et 6. tom 1, in *Enarrat. in psal.* XLIII., XLV., XLVII. XLVIII., et LXI., in *Exposit. in Luc.* t. 2., in lib. *de Mysteriis*, *de Fide* tom 3. et *de Spir. Sanc*, *de Incarnat.* tom. 4., atque alibi sparsim Quod vero adtinet ad fraternam caritatem servandam sensus non absimiles scripta ambrosiana abunde suppeditant: ut ex. gr. in Psal. XXXVII. 45., XXXVIII. 10, et seq. et CXVIII. ser. X. 3. 20. 41. 50. ser. XII. 49, et ser. XV. 15. et seqq., in Lucam VII. 28, 59. et VIII. 24. t. 2., lib. II. *de Offic.* a cap. XV., atque epist. XLI. 9. et LXIII. 83, t. 3, quae inter tanta hic citasse sufficiat.

(6) Consule Paulinum in Vita s. Amb. n. 12. et seqq., nec non eiusd. Ambrosii epistolas XX, et XXI. Tom. 5., ac ibid. Serm. *de Basilicis non tradendis* fol. 914.

(7) Tom. 1. col 645.

(8) Lib. *de Bono mortis* III. 9. t. 1. col. 461.

(9) Videsis hac de re Augustini *Confessionum* lib. VI. capp. 3. et 4, nec non Ambrosii opera, *de Fuga saeculi*, *de Iacob et Vita B*, et *de Mysteriis*.

(10) Serm. I. §. 1. p. 12.

(11) Serm. III. §. 10. p. 26.

(12) Serm. I. §. 5, et serm. III. §. 11. pp. 6. et 30.

(13) Ita in lib. III. *Hexaem* I. et V., lib II. *de Interpell. David.* VI. t. 1, in *Praefact.* ad psal. I. et in Psalmis XLVIII. 23, CXVIII. ser. VII. 25. t. 2. atque alibi.

(14) Augustinus de sua matre iam Mediolani commoranti ita loquitur lib. IX. *Confess.* c. XII. *Ibi mater mea, ancilla tua* (scilicet Ambrosii) *solicitudinis, et vigiliarum primas tenens, orationibus vivebat;* et post pauca prosequitur: *Tunc hymni et psalmi ut ca-*

tum Paulinus in Ambrosii vita [1] testantur. X. et XI. Verum ut argumenta alia non essent, duo, scilicet tam summa eorum, quae in his sermonibus dicuntur contraetius cum eis, quae in enarrationibus in Psalmis, praesertim psalmi CXVIII. fusius leguntur, consensio; quam eadem, qua in illis utitur, ut in hucusque admissis Ambrosii operibus reperitur, Vulgata, vel sola sufficerent ut ambrosianos hos nostros sermones esse, nemini certum non fieret et exploratum. Ingenue tamen fateor illic quandoque aliis aliquod sacre scripturae locos verbis citari; at id nihil prorsus meae sententiae officere ads ero: tum quia „ ex operum s. Ambrosii lectione, (ut Natalis Alex. verbis utar [2], quae Benedictini editores · confirmant [3]) constat, eum non iisdem semper verbis eosdem scripturae sacrae locos laudasse „; tum quia in sessorianis sermonibus hacc non confirmatur dissensio, nisi raro, et in iis tantum locis citandis, quos diversis semper verbis usus est Ambrosius citare; tum quia varietates illac tales sunt, ut quin duplicem arguant versionem, potius excludant; quae quidem omnia maxime liquent ex variis lectionibus codicis nostri textui subjectis, ut in re oculis ipsis inspicienda diutius immorari supervacaneum omnino sit, ac inutile. XII. et XIII. Practerea certe praeterire non possum, hisce in sermonibus pro ambrosiano more numquam auditores allici, neque accuratum ordinem, neque artificiosam partitionem servari; simulque animadverti, autorem non semel respicere ad s. Basilii opera, quem fontem Ambrosium in suis pangendis libris praegustasse certissimum est. Exstant quidem prae aliis s. Basilii homiliae, quae inter editas sunt VII, VIII, XX, et XXI. [4], cuius sane materia cum istis Ambrosii concionibus haud parum habet affinitatis. XV. Quis demum ignorat multos ambrosianos excidisse sermones? Profecto Maurini multos Ambrosii deperditos memorant [5], pluresque vel inde conjicere est, quum nihil certius sit, Ambrosium non modo singulis diebus Dominicis concionatum fuisse, vertum etiam quotidiano sermone stato anni tempore Catechumenos, Competentes, et recens baptizatos [6] instruxisse, ut ex eiusdem scriptis [7], vel et ex loculentissimis Augustini, et Paulini testimoniis compertum habemus [8]: Anecdotos ergo ambrosianos invenisse sermones mihi invideat nemo, neque

nerentur secundum morem orientalium partiam instititutum est, et ex illo in hodiernum retentum, multis jam et pene omnibus gregibus tuis, et per cetera orbis imitantibus. Consule etiam lib IX. *de Civit. Dei* XII. col· 162.

(1) Ibid. n. 13. ait Paulinus: *Hoc tempore*, nempe quo Arriani Basilicam Portianam invadere nitebantur, *primum antiphonae, hymni, ac vigiliae in Ecclesia Medialanensi celebrari coeperunt. Cuius celebritatis devotio usque in hodiernum diem non solum in eadem Ecclesia, verum per omnes pene occidentis provincias manet.*

(2) *Hist. Eccles.* saecul. IV. p. I. p. 508. col. 2.

(3) In Praefact. ad libros *de Sacramentis* 1. 3.

(4) Tom. 2. Operum S Basilii edit. Paris. an. 1721. pp. 51. 62. 156. et seqq.

(5) In Praefact. ad tom. 3 *et* 4. Oper. s. Ambrosii. Vide etiam sis Ceillierum, *Hist. Générale des Auteurs sacrés, et Ecclésiastiq.* tom. 7. p. 574. et seqq.

(6) Trina haec pervetusta distinctio cum codicibus vaticanis explicatur a cl. Majo in nota (1) *ad Explanat. Symboli* B. Nicetae Aquileien. Episcopi p. 35. Romanae Edit. an 1827.

(7) Lib. de Mysteriis I. 1. tom. 3 col 408.

(8) Reapse Ambrosium singulis diebus Dominicis concionatum esse testis est Augustinus lib. VI. *Confess.* cap. III., scribens: *Eum quidem in populum verbum veritatis recte tractantem omni die Dominico audiebam.* De assiduitate vero, qua baptizandos docebat Ambrosius, sic Paulinus in eius vita n. 38. loquitur: *In rebus etiam divinis implendis fortissimus, in*

confidentiae me insimulet. XV. Et re quidem vera nonne horum sermonum Ambrosium auctorem facit sessorianus optimae notae codex miscellus [1], qui invidus mille et plus annis has ambrosianas gemmas obvolvit? In eo quippe, manu Codicis antiquitate pari, s. Ambrosii nomine hi tres inscribuntur sermones. Cui ergo hujus nominis viro, ne Codicis praetergrediamur aetatem, illos, praeter Mediolanensem, tribuemus? Non certe Ambrosio Origenis discipulo, et Ecclesiae Alexandrinae Diacono [2]; non ei, qui s. Didymi eiusdem Alexandrinae Ecclesie Doctoris, floruit aetate [3]. Horum enim uterque nec Episcopali dignitate praefulxit, nec ad populum sermones habuit: qui tunc temporis a solis Episcopis ut plurimum habebantur; uterque graece scripsit, et sermones nostri quin latinam e graeco interpretationem redoleant, eam prorsus excludunt. Nec sit qui illos Ambrosio Carducensi in Gallia Episcopo adscribat; nam quamvis sessorianum Ms. quis archetypum fuisse diceret, tamen hos sermones vix et ne vix quidem Carducensi Ambrosio acceptos referri poterit. Etenim Ambrosius ille tantum post medium saec. VIII. ad Episcopatum evectus est [4], et has conciones, quas nonnisi Episcopi foetus esse clarissime patet, codex exhibet laudati Episcopi aetate major, scilicet, ut dixi, saeculo VII, vel ad summum saeculo VIII. ineunte conscriptus. Hinc prorsus flocci facienda esset et eorum opinio, qui hos sermones Ambrosii Autperti Monachi [5] opus esse contenderent; nam, praeterquam quod illius non esse tum ex moribus et instituto, tum ex stilo et forma scribendi auctoris, tum ex diversa biblica Versione, qua ille utitur, satis commode probari queat, [6] etiam ut illi abiudicaremus, una prae ceteris

tantum ut quod solitus erat circa baptizandos solus implere, quinque postea episcopi tempore quo decessit, vix implerent.

(1) In codice post nomen *Ambrosi* titulus *Episcopi* omittitur; attamen non hinc aliquis hos sermones alteri Ambrosio a Mediolanensi Episcopo distincto acceptos referat: nam si codicis aetati, si sermonum stilo, et sententiis, eorumque auctoris moribus, et instituto ratio habeatur, nulli eius nominis, nisi Mediolanensi Episcopo tribuendos esse, fateatur oportet. Caterum tum sanctitatis, quum dignitatis titulos passim in antiquis codicibus vel consuetudine, vel potius socordia praetermittunt librarii; et quidem in hoc ipso codice ex. g. nonnulla opuscula simpliciter *s. Augustino* constanter inscribuntur, quae tamen ad Hipponen Episcopum certissime pertinent.

(2) Vid. Eusebium lib. VI. 18., Epiphanium haer. 64., et s. Hieronymum *De scrip. Eccles.* cap. LVI.

(3) Cf. du Pin et Moreri

(4) Plura de hoc Ambrosio leguntur *Hist. litt. de la France* t. IV. p. 137. et seq., ac apud Ceillerium l. sup. cit. t. 8. p. 486.

(5) Huius Ambrosii gesta refert Mabillonius: *Act. SSrum Ord. S. Bened.* Vol. IV. Saecul. III. P. 2. a pag. 259. Vid. etiam Anastasium p. 1711. et seqq.

(6) Ut rursus demonstrem hos sermones solo Episcopo convenire, prout ad solos olim pertinebat Episcopos Catechumenos et Neophitos instruere, diutius non immorabor; nec aeque operiosius conabor ostendere quantum sermones nostri a moribus et instituto, quantum a stilo, et forma scribendi Autperti dissideant. Pauca tamen properans percurram. Quippe Autpertus nullibi fere in suis scriptis monasticam regulam non laudat, vel se Monachum ad Monachos alloquentem non prodit. Praeterea Autperti scripta qui attente perlegerit; in ipsis saepius s. Augustini elocutiones, antitheses, et fere aliquando integras inveniet periodos, nec non saepius blandas voces, ut *Fratres Dilectissimi* etc. atque his similia, et alia nonnulla eidem familiaria verba reperiet, a quibus omnibus sermones nostri ita prorsus alieni sunt, ut ne syllabam, vix dixeram, cum Autperti scriptis communem habeant. Insuper Autpertus biblica versione, quae novam vix Vulgatam reddit ad verbum, ideoque diversa prorsus ab ea, quae in his sermonibus reperitur versio, usus est, ut ex eiusdem et nostrae collatione nullo negotio deprehendes, saltem si consulas apud Martenem t. 9. *Ampliss. Collect.* pp. 222. 227. 229. etc ac in *Biblioth. Patrum* Colon. edit.

ratio sufficeret, qua Carducensi Episcopo abiudicandos putavimus. Siquidem et Ambrosii Monachi aetas, ne cum Trithemio inter scriptores eum referam, qui floruere saeculo IX. exeunte, tamen haud revocanda citra an. circiter 760, nec ultra an. 778. producenda est. Porro anno circiter 760. commentariis in Apocalypsim clarere caepit, et anno 778., ut est eruditorum probabilior sententia, dum Romam pergeret, diem vidit extremum, post quam duobus dumtaxat mensibus, et diebus XXV., iisdemque non pacifice, in Monasterio s. Vincentii ad Wlturnum prope Beneventum Abbatis munere perfunctus esset. Reliquum est igitur, ut vel distinctum a laudatis in primis VII. Ecclesiae saeculis alterum excogitemus Ambrosium, vel Codicis auctoritatem, et vetustatem in dubium vocemus. Neutrum quidem. Uno ergo Ambrosio Mediolanensi sessoriani Codicis auctoritate hi sermones adjudicandi sunt. Quanta vero hujus Codicis sit auctoritas, certatim docent summi auctores, qui vel illum summo in pretio habuisse testantur, vel ex eo tum s. Augustini, quum s. Maximi Taurinensis Epicopi nova scripta eruerunt.

VII. Porro de hoc codice, qui, ut supra dixi, olim extitit in Monasterio Nonantulano, ex quo Romam detulit de suo Ordine, nec non de Ecclesia universa optime meritus Hilarion Rancatus, qui Sessorianae Bibliothecae auctor fuit [1], sic in suo Museo Italico loquitur inclytus Mabillonius [2]: » In Codice Romano sanctae Crucis, qui fuit olim Mo-
» nasterii Nonantulensis, ante annum octingentesimum acquisitus ab Anselmo Abbate,
» continentur Homiliae LXXIII: ex quibus pleraquae in sancti Galli exemplari haben-
» tur. Inscriptum erat in fronte codicis nomen auctoris; sed eo abraso sancti Ambrosii
» nomen substitutum. Maxima pars tamen harum homiliarum sunt Maximi; tamensi

t. 13. pp. 480. et 492., ubi Antperti scripta quotquot exstant vulgata invenies.

(1) De hoc cl. viro, et summa omnium laude colendo Iosephus Blanchinius in part. II. sui Evangeliarii, dum inter alia plura, quorumdam codicum sessoriense Bibliothecae specimine exhibet, fol. DXCIX. verso, his verbis loquitur: *In venerab. Monasterio s. Crucis in Ierusalem insignis extat Bibliotheca mss. codicibus referta, opera cl. viri Hilarionis Rancati Mediolanensis, Monachi Cisterciensis, sui Ordinis, dum viveret, Procuratoris, ac Praesidis in Italia Generalis, in recognitione librorum Syriacorum, versione Arabica Bibliorum, explicatione controversiarum Fidei quinque summis Pontificibus Paulo V. et subsequentibus eximie probati, qui vixit annos* 69, *obiitque die* 12. *Aprilis an.* 1663., *ut scribit Mabillonius* (In Itiner. Italic. p. 90.). *Id vero* (laudati Mabillonii fere sunt verba l. c. t. 2.) *praecipue in ejus laudem vertit, quod varios codices ex Italiae Monasteriis conquisitos studiose collegit, quibus dicta Bibliotheca celebris evasit. Ex ea eruta est praeclara illa s. Augustini Epistola ad Alypium, quae est in nova editione XXIX., et aliquot novi Sermones.* De tanto viro etiam videri potest Fumagallius, qui eius vitam diligenter scripsit, et Brixiae vulgavit an. 1762.

Heic modo, ne ingrati animi crimen horreo, haud silentio praeteream supra laudatum emum Card. Ioachimum Besutium, virum utique, ut ait Blanchinius l. c. *modestia ac pietate non minus quam singulari doctrina commendandum,* quippe qui et ipse non solum sessorianam Bibliothecam rarissimorum librorum copia, et nonnullis pretiosissimis codicibus auxit ditavitque; verum etiam Coenobium haeredem ex esse dixit, et Bibliotecarium institui curavit.

Blanchinius scribens supra relata verba, addidit: *Cisterciences hodie incolunt hunc locum munere Sixti Papae V.*, quod prorsus a veritate absonum est: nam Monachi Benedictino-Cistercienses ab anno 1563., Pio IV. Pontifice Maximo, iam sessorianum Coenobium inhabitasse constat ex serie Abbatum ad calcem Historiae eiusdem Monasterii posita, quam Rajmundus Besutius an. 1750. romanis typis vulgavit.

(2) Tom. 1. par. 2. p. 4. §. 4.

» quaedam aliae Hieronymi, et Augustini sub eorum nomine insertae sunt ». Nec aliis verbis hunc codicem celebrat Blanchinius, simulque novissimus Editor Romanus operum s. Maximi, qui in praefactione [1] ita illum accurate describit : » Alter est praecipuorum, quos dixi, Codex Nonantulani olim Monasterii in agro Mutinensi, nunc » Romanae Bibliothecae Cisterciensium Monachorum sanctae Crucis in Ierusalem. Est » is codex membranaceus in fol. notatus numero XC., ut frons exterior voluminis exhibet, quamquam intus pag. 1. prae se numerum CXXXIV. ferat; ceterisque huius Bibliothecae codicibus ut antiquitate, ita accuratiore scripturae lectione integritateque » praecellit, spectatque ad VII. vel summum ad VIII. Ecclesiae saeculum. Ductus litterarum in eo romanus est, aetatis, ut aiunt, secundae, paululum vergens ad Longobardicum. A pag. 129. ad 169. sexaginta partim homilias, partim sermones complectitur, de quibus Eminentissimus Cardinalis Besutius in indice Bibliothecae sancte Crucis [2] sic statuit : *auctorem eosdem habere sanctum Maximum mihi certum est* ». Quod autem hi laudatissimi viri in sessoriano codice nullum Ambrosii genuinum sermonem memorent inveniri, quin omnes quamvis recentiori manu Ambrosio tributos, ss. Augustino, Hieronymo, et Maximo adscribi velint, id neminem movebit, qui attente consi-

(1) Part I. §. V, p. XVI et seq.

(2) Utinam modo index ille extaret! nos enim accurate et erudite doceret quae quantaque pretiosissima in ea olim Bibliotheca fuissent; sed externis armis Italiam invadentibus, Bibliotheca anno 1809 expilata, una cum variis mss. codicibus, multisque rarissimis Libris et hic index perdum ivit non sine magno literariae reipublicae detrimento. His quidem Mss codicum in Bibliothecis delitescentium catalogis nihil esse utilius ad exornandam, amplificandam, et altius provehendam rem litterariam apud doctos exploratum confessumque est. Verum, praeter ea quae supra retulimus, haec etiam praenotata extant de hoc Codice ab eo viro in chartae plagula, quae est ipsi codici in fronte adsuta.

Cod. 134.

Continet p. pag. 1. *Sermonem s. Augustini de Nuptiis a pag.* 2. *Libros Confessionum s. Augustini.*

2. *f.* 80. *S. Ambrosii Sermo de Charitate.*

3. *f.* 81. *S. Hieron. Epitaphium s. Paulae.*

4. *f.* 88. *S. Ambrosii Sermo de Perfecto.*

5. *f.* 89. *Cassiani Collationes septem, quae sunt Abbatis Chaeremonis et Ab. Joseph, et in editis sunt ab* 11. *ad* 17.

6. *f.* 129. *S. Maximi Sermones* 61., *qui tamen in hoc Codice tribuuntur s. Ambrosio.*

7. *f.* 169. *S. August. Sermo de eo quod scriptum est. Hic est dies, quem fecit Dominus.*

8. *f.* 169. *S. Hierony. Sermo de Exodo in Quadrag.*

9. *f.* 170. *S. August. Sermo ad Competentes, et Cathecumenos: et usq. ad f.* 175. *sequuntur alii Sermones, qui tribuuntur in hoc Codice s. Augustino.*

10. *f.* 175. *S. Hierony. Sermo de Exodo in Vig. Paschae.*

11. *f.* 177. *S. Basilii Instituta Monachorum, Rufino Interprete.*

12. *f.* 200. *S. August. Sermo de Resurrectione.*

Codex mihi videtur antiquissimus, et conferendi sunt sermones horum Patrum cum editis eorumdem.

Ex his verbis tria pro nostra sententia colligimus: primum, Besutium s. Ambrosii nomine unum Mediolanensem Ambrosium intellexisse; eo enim nomine simpliciter utitur etiam n. 6., ubi certe ad Mediolanensem respexit: deinde, Sermones hos nostros ut e. Doctoris germanos foetus habuisse, alias notasset; nam quod spurium ac subdititium opus ei visum est, constanter notavit, ut n. 6 et 9.: postremo, sermones omnes, quos hic codex exhibet, ss. Patribus tribuisse, et inter illos nonnullos putasse ineditos inveniri; etenim postremis verbis, ut eos sermones conferant, ad edita ss. Patrum, et non ad aliorum scripta lectores amandat. In hoc syllabo is quidem sermo desit, qui secundo loco heic typis vulgatur. Ille quum brevissimus sit, et in calce paginae positus viri eius diligentiam fugit; potius enim contionatio primi, quam alter sermo primo intuito videtur.

deret, illos de iis tantum sermonibus loqui, quos codex a p. 129. complectitur, non vero de nostris, quos superiores exhibent pagellae, quique in illis clarissimis verbis, et quidem prima manu s. Ambrosio inscribuntur. Atque hoc loco rem eruditis, ut spero, iucundam non reticebo; nempe quod ex hoc ipso codice plane evincitur, Mabillonium, et laudatum s. Maximi Editorem in numerandis sermonibus, qui a cit. pag. 129. in hoc codice continentur, haud accurate ipsum codicem consuluisse, quum primus eos omnes 73. numeraverit, alter quamvis ut s. Maximi 60. recognoverit, tamen in notitiis praeviis (2) duos et sexaginta excripserit. Uterque enim satis habuit advertere indicem, qui hisce sermonibus fol. cit. recto praemittitur, et utrumque idem index fefellit; nam in eo, geminato num. XIII., numerantur tres et septuaginta sermones, quamvis reapse sint tituli 74.; simulque Maximo 62. tribuantur, etsi eorum postremus numero 61. notetur. Neque vero in numero solum, sed etiam in titulis s. Maximi Editor cum indice erravit; quod ut clarius adpareat, heic operae pretium duxi omnia per singula recensere, quae in hoc eodem codice continentur.

VIII. Et quidem habentur in eo fol. 1. recto s. Augustini Sermo de Nuptiis, qui absque titulo inc » Nuptiae in quibus Christus et munerator, et conviva decebuit etc. » Des. » itaque illi desiccati sunt et aruerunt; nos uero comedimus, et bibimus, et refecti su» mus per ipsum Iesum Christum, qui uiuit cum Patre, et cum Spiritu sancto in sae» cula saeculorum. Amen ». Hunc sermonem, in quo Augustinus tuetur adversus Manichaeos, vere Christum instituisse coniugia, inter editos reperire non potui. Porro de bono Nuptiarum sermonem habuisse Augustinum, constat ex eiusdem fragmento, quod ex Beda, et Floro adferunt Maurini t. 5. oper. par. 2. col. 1519; at nulla cum illo est nostri consensio. Hic sermo aegre legitur in codice tum evanidis vetustate, et sorde obductis caractheribus, quum in oris circumquaque carie detrita pagella. Fol. 2. recto, sequuntur eiusdem s. Augustini libri XIII. Confessionum, quorum titulus ita est ad calcem folii 1. versi: » Incp. Libri Confessionum eiusdem s. Augu» stini ». Hoc opus non est distinctum in capita, et uberem a Maurinorum editione praestat variantium segetem pro nova excudenda. Fol. 79. verso: INCP. S. AMBROSI SERMO DE CARITATE EX LECTIONE SCI PAULI APOSTOLI CONTRA MALOS, QUI BONIS INUIDENT, qui sermo hic tertio loco vulgatur. Fol. 81. recto, s. Hieronymi Epitaphium sanctae Paulae cum epigraghe: » Incp. Epithafium (sic) sanctae Paulae a beato Hieronymo prbo factum ». Eiusdem in fine titulus sepulchri legitur litteris uncialibus, et ad illam formam elaboratis, quam vulgo lapides retinent, conscriptus, in quo mortua dicitur Paula, *Honorio augusto VI. et Aristhenito consulib.*, non *Arestenio*, ut in edit. oper. s. Hieronymi habetur Mariani Victoris, nec *Aristaeneto*, ut Parisiensis editio t. 4. col. 669., et Veronensis t. 1. col. 689. retinent. Fol. 88. recto: INCP. SERMO S. AMBROSI DE PERFECTO, qui primus in ordine nunc prodiit in lucem. Fol. cit. verso: INCP. EIUSDEM ADVERSUS EOS QUI DICUNT, POSSESSIONEM NON DISTRAHENDAM, SED FRUCTIBUS MISERICORDIAM FACIENDAM, qui sermo secundum in his foliis sibi vindicat locum. Fol. 89. recto: Ioannis Cassiani Collatio-

Quae in memoriano Codice continentur.

(2) pag. CLXXIV. et seqq.

nes VII. Patrum Thebaidis, quarum in fronte legitur : » Haec insunt • in hoc codice » Conlationes septem, idest Abbatis Chaeremonis de perfectione, eiusdem de castitate, » eiusdem de protectione Dei ; Abbatis Nestoritis de spiritali scientia, eiusdem de ca- » rismatibus diuinis ; Abbatis Ioseph de amicitia, eiusdem de definiendo ». Singulis collationibus capitulorum tituli sunt inscripti, et primo loco ponitur praefatio ad Honoratum, et Eucherium, qui tamen non nominantur in codice. Extant vulgatae a n. 11. ad 17. in edit. Romana anni 1611. formis excusa Camerae Apostolicae. Fol. 129. recto, incipiunt sermones 1.ª manu s. Maximo Taurinensi, 2ª manu s. Ambrosio tributi, et denuo recentiori scriptura s. Maximo restituti, quos index titulorum praecedit, in quo, ut iam notavimus, septuaginta quatuor tituli recensentur, et iterato num. XIII., tres et septuaginta numerantur. Ex eo tres et sexaginta priores titulos excerpsit P. Brunus s. Maximi Editor, et, ut supra innui, pag. CLXXIV. in notitiis praeviis vulgavit, dum de codicibus agit, quibus in sua editione adornanda usus est. Hoc vero ordine, et hisce titulis in corpore codicis ii sermones habentur. Fol. 129. verso I. » Incp. sermo de natale ssr̄um Petri et Pauli » Apostolorum ». Editus est apud s. Maximum Romae excusum an. 1784. col. 229. Fol. 130. recto, II. » Incp. de eorum natale ». Edit. ubi supra col. 573. Fol. eit. verso, III. » Incp. de margarita Evangelii ». Edit. ubi supra col. 389. Fol. 131. recto, IIII. » Incp. de natale s. Laurenti ». Edit. ubi sup. col. 579. Fol. eit. verso, V. » Incp. de » natale s. Iohannis Baptistae ». Edit, ubi sup. in Append. col. 41. Fol. 132. recto, VI. » Incp. alium (sic) de natale eiusdem ». Edit. apud s. Ambrosium inter spuria col. 570. Fol. eit. verso, VII. » Incp. de natale ss. Petri et Pauli Apostolorum ». Edit. apud s. Maximum col. 577. Fol. 133. recto, VIII. » Incp. de natale s. Cipriani Episcopi ». Edit. ubi sup. col. 255. Fol. cit. in calce, VIIII. » Item sequentia de eodem sermone ». Edit. ubi supra col. 595. Fol. eit. verso, X. » Incp. de passione uel natali Sanctorum, idest Octaui, » Aduenti et Solutoris Taurinis ». Edit. ubi sup. col. 261. Fol. 134. recto, XI. » Incp. » de gratia Baptismi ». Edit. ubi sup. col. 617. Fol. cit. verso, XII. ». Item de natali » martyrum ». Edit. ubi sup. col. 617. Fol. 135. recto, XIII. » Incp. de natali ss. Canti, » Cantiani, et Cantianillae ». Edit. ubi sup. col. 615. Fol. cit. verso, XIIII. » Item de » natali sanctorum ». Edit. ubi sup. col. 621. Fol. 136. recto, XV. » Incp. de eo quod » scriptum est in Actibus Apostolorum : *Erant eis omnia communia*. (sic), et de » Cain, et de Annania (sic) ». Edit. ubi sup. col. 429. Fol. eit. verso, XVI. » Incp. » sequentia de auaritia, et de Anania ». Edit. ubi sup. col. 323. Fol. 137. recto, XVII. » Incp. exhortatio ad plebem, et de eo quod scriptum est in Euangelio : *Sicut fulgur » de sub caelo* ; *ita erit aduentus filii hominis* ; et de duobus in lecto uno ». Edit. ubi sup. col. 5. Fol. 138. rec., XVIII. » Incp. de sequentia ». Edit. ubi sup. col. 9. Fol. cit. verso, XVIIII. » Incp. de hospitalitate ». Edit. ubi sup. eol. 645. Fol. 139. recto, XX. » Incp. de elemosynis, et ubi sedit Dominus Iesus super puteum Samariae ». Edit. ubi sup. col. 325. Fol. eit. verso, XXI. » Praefatio uel Increpatio ad plebem ». Edit. in Append. t. 5. oper. s. Augustini num. 87. Fol. 140. recto, XXII. » Incp. de grano sinapis, » et de s. Laurentio martyre ». Edit. apud s. Maximum col. 36. Fol. eit. verso, XXIII. » Sequentia de grano sinapis superiore ». Edit. ubi sup. col. 365. Fol. 141. recto, XXIIII.

» Incp. de id (sic) quod scriptum est: *Reddite, quae Dei sunt, Deo*, et de militantibus». Edit. ubi sup. col. 375. Fol. 142. recto, XXV. » Incp. de eodem sequentia ». Edit. ubi sup. col. 347. Fol. cit. verso, XXVI. » Incp. de eo (deest) quod Propheta ait ad filios, » scilicet: *Caupones uestri miscunt aquam uino* ». Edit. ubi sup. col. 339. Fol. 143. recto, XXVII. » Incp. de psalmo XXI., et de passione Domini ». Edit. ubi sup. col. 137. Fol. 144. recto, XXVIII. » Incp. de defectione Lunae ». Edit. ubi sup. col. 333. Fol. cit. verso, XXVIIII. » Item de sequentia eiusdem ». Edit. ubi sup. col. 337. Fol. 145. recto, XXX. » Incp. de eo quod scriptum est in Evangelio, dicente Domino: *Facilius est » camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regno caelorum* ». Edit. ubi sup. col. 385. Fol. cit. verso, XXXI. » Incp. de eo quod scriptum est: *Simile est » regnum Dei fermento* ». Edit. ubi sup. col. 369. Fol. 146. recto, XXXII. » Incp. de » hospitalitate in Euangelio ». Edit. ubi sup. col. 351. Fol. 147. recto, XXXIII. » Incp. » de ieiunis (sic solita crasi) in initio quadragesimae ». Edit. ubi sup. col. 467. Fol. 148. recto, XXXIIII. » Item sequentia, et tempore ieiuniorum non luxuriandum ». Edit. ubi sup. col. 457. Fol. cit. verso, XXXV. » Incp. de die sancto Paschae, et de Cruce Domini ». Edit. ubi sup. col. 151. Fol. 149. verso, XXXVI. » Item de Cruce et de resurre» ctione Domini ». Edit. ubi sup. col. 153. Fol. 150. recto, XXXVII. » Incp. sequentia » de sepulchro Domini Saluatoris ». Edit. apud s. Ambrosium sub num. 53. Rom. editionis. Fol. cit. verso, XXXVIII. » Incp. de Pentecosten (sic), et de psalmo centesimo no» no ». Edit. inter s. Maximi opera col. 197. Fol. 151. recto, XXXVIIII. » Incp. de eo » quod scriptum est in Euangelio: *Vulpes foueas habent*, et reliqua ». Edit. ubi sup. col. 379. Fol. 152. recto, XL. » Increpatio ad plebem, et de eo quod scriptum est in » Euangelio: *Qui habet, dabitur ei; et cantauimus uobis, et non saltastis* ». Edit. ubi sup. col. 661. Fol. cit. verso, XLI. » Incp. ubi Deus sabbato manum aridam curauit ». Edit. ubi sup. col. 383. Fol. 153. verso, XLII. » Incp. de Pentecosten (sic) ». Edit. ubi sup. col. 191. Fol. 154. recto, XLIII. » Incp. de die sanctae Ephyfaniae (sic) ». Edit. ubi sup. col. 413. Fol. cit. verso, XLIIII. » Item de die Ephyfaniorum (sic), et de Evangelio, » ubi Dominus baptizatus est, et de psalmo XXVIII. ». Edit. ubi sup. col. 241. Fol. 155. recto, XLV. » Incp. de eo quod scriptum est in Evangelio: *Hominis cuiusdam diuitis fructus uberes ager adtulit* ». Edit. inter s. Basilii opera hom. VI. t. 2. p. 43. a qua tamen multas hic nostri codicis sermo variantes habet. Fol. 158. recto, XLVI. » Incp. de eo quod scriptum est: *Quis maior est in regno caelorum?* ». Edit apud s. Maximum col. 285. Fol. cit. verso, XLVII. » Incp. de duabus nauiculis in Evange» lio ». Edit. ubi sup. col. 639. Fol. 159. verso, XLVIII. » Incp. de ieiuniis vel sancta » quadragesima ». Edit. ubi sup. col. 461. Fol. 160. recto, XLVIIII. » Incp. de ieiunio » Domini in deserto, et quod *non in solo pane uiuit homo* ». Edit ubi sup. col. 433. Fol. 161. recto, L. » Item sequentia de ieiuniis quadragesimae ». Edit. ubi sup. col. 465. Fol. cit. verso, LI. » Incp. de Pascha » Edit. ubi sup. col. 179. Fol. 162. verso, LII. » Item sequentia de sanctum (sic) Paschae ». Edit. ubi sup. col. 181. Fol. cit. LIII. » Item sequentia » Edit. ubi sup. col. 185. Fol. 163. recto, LIIII. » Incp. de Penteco» sten (sic) ». Edit. ubi sup. col. 187. Fol. 164. recto, LV. » Incp. de accusato Domino

» apud Pilatum, et de Susanna ». Edit. ubi sup. col. 141. Fol. cit. verso, LVI. » Item » sequentia ». Edit. ubi sup. col. 143. Fol. 165. verso, LVII. » Incp. de natale Domini ». Edit. ubi sup. col. 403. Fol. 166. recto, LVIII. » Incp. de Kalendiis Ianuariis ». Edit. ubi sup. col. 409. Fol. cit. verso, LVIIII. » Incp. tractatus de Ephyfania (sic) » Edit. ubi sup. col. 423. Fol. 167. recto, LX. » Incp. post Ephyfania » dictum (sic) ». Edit. inter s. Ambrosii sermones in Append. rejectos ser. XI. col. 502. Fol. cit. verso, LXI. » Incp. de sancta quadragesima ». Edit. apud. s. Maximum col. 109. Fol. 168. verso, LXII. » Incp. sermo s. Augustini de id (sic) quod scriptum est: *Hic est » dies, quem fecit Dominus, exultemus, et jucundemur in eo* ». Edit. apud Lovanienses t. 10. oper. s. Augustini ser. 89. col. 560. Fol. 169. recto, LXIII. » Incp. sermo s. Hieronymi » de Exodo in quadragesima ante Pascha ». Edit. a Vallarsio in Append. t. 11. col. 240. editionis Veronensis. Sub hoc sermone aliisque infra notandis usque ad fol. 176. latet plinianum historiae naturalis fragmentum, iisdem spatiosis litteris exaratum, quibus in vaticano palimsesto politicum opus M. Tulli scriptum fuisse conspicimus (1). Fol. sup. cit. 169. verso, LXIIII. » Incp. sermo s. Augustini ad Conpetentes, et Cathecumenos », qui incipit: » Audiant Cathecumeni, audiant omnes, omnes timeant, nemo contemnat; » sit mihi in consolatione vester auditus. etc. ». An hic sermo anecdotus sit, pronunciare non audeo; idem dic de illis, quorum infra initia referam. Fol. 170. verso, LXV. » Item eiusdem sermo de remissione peccatorum »; quem primo ex hoc codice eruerunt Maurini, et fide eidem codici prorsus adhibita, inter genuina opera s. Augustini ediderunt t. 5. part. 1. col. 572. Fol. 171. verso, LXVI. » Incp. alius eiusdem de missas cotidianas (sic) », qui incipit: » Congregatio beatitudinis uestrae » FF. KK. facit nos nimio gaudio esse repletos, sed quia pauci pectus catenis corporis obligatum, non possum dicere, quantum splendor animi uestri delectat audire, » tamen adgredior etc. ». Fol. 172. recto, LXVII. » Incp. de decimis sermo ciusdem ». Edit. in Append. t. 5. col. 460., a quo tamen differt in nonnullis. Fol. 173. recto, LXVIII. » Item alium (sic) de sancto Helisseo (sic) »; cujus initium est: » Dulcis insonuit auribus nostris nuper recitata libertas, dum saeuit inter nos amara captiuitas etc. ». Fol. 174. recto, LXVIIII. » Incp. alium (sic) de *loco* (deest), ubi beatus Petrus in mari » tempestatem sustinuit in naui ». En prima verba: » Nutritos hyrundo pullos suos, » eum uolandi arte disponit, paululum quidem in aere dimittit, quibus tamen ipsa uicina est, ne forte decidant trepidando adhuc infirmi uolando etc. » Fol. cit. verso, LXX. » Incp. sermo s. Hieronymi de Exodo in uigilia Paschae ». Edit. inter supposititia s. Augustini scripta in Append. t. 5., et apud Vallarsium inter spuria t. 11. oper. s. Hieronymi col. 212. Fol. 175. verso, LXXI. » Incp. eiusdem in die Dominica Paschae ». Edit. ubi sup. col. 200. Fol. 176. verso, LXXII. » Incp. eiusdem s. Hieronymi in die Dominica

(1) Plinii hoc fragmentum in sessoriano quadernione integro scriptum ad libb. 24 et 25. hist. naturalis pertinet. Illud quamvis editum, tamen in sessorianis anecdotis aliquando proferam. Non enim despero fore post Hermolai Barbari, Arduini, aliorumque praestantissimorum virorum conatus, qui pleraque menda ab hoc pliniano opere ex vitiosissimis codicibus eruta longa operosque cura sustulerunt, et mihi huius vetustissimi palimsesti auctoritate alia nonnulla expungere fortasse licere.

» Paschae ». Edit. ubi supra col. 215. Fol. 177. recto, occurrunt s. Basilii Magni Instituta Monachorum, quae in t. 2. Oper. edit. Parisien an. 1730. a col. 327. edita sunt, quaeque hoc titulo praesignantur in codice: » Instituta Monachorum sancti Basilici (sic) » Episcopi Caesariensis Cappadociae in Christo. Prologus sancti Rufini Praesbyteri ». Miror cl. Fontaninium, quamvis hunc codicem vidisset, haud tamen animadvertisse Rufinum sanctum appellari; quod quidem alias notasset in fine suae Historiae Aquileiensis, cuius in postremo paragrapho Rufini laudes rencensuit, et de illo ut de sancto monuit scripturum fore Bollandum. Demum fol. 200. recto, LXXXI. est sermo, qui inscribitur: » Incp. sermo sancti Augustini de resurrectione ». Hunc sermonem, qui olim inter s. Fulgentii scripta recensebatur, Benedictini Editores oper. s. Augustini huius nostri et alterius codicis auctoritate innixi Fulgentio abiudicarunt, et inter genuinos foetus Augustini vulgarunt t. 5. par. 1. col. 1024. Hic sermo mancus est in codice, qui duabus integris pagellis mutilus est, quibus non modo hujus sermonis amisit postrema nerba, uerum etiam alterius eiusdem s. Augustini sermonis, qui nostri codicis esset LXXXII., prorsus fecit jacturam, cuius titulus adhue in indice fol. 129. recto, sic legitur: » Item » eiusdem in capite libri sermo de uersiculo psalmi undecimi: *Tu, Domine, seruabis nos, et custodies nos a generatione ista usque in aeternum* ».

Coniecturae de ambrosianorum sermonum aetate, et tempore quo habiti sunt.

IX. Sed misso Codice ad ambrosianos sermones redeundum est. Fieri enim non potest ut ab illis recedam, priusquam de tempore, quo habiti sunt, quaestionem saltem adtingam. Porro iam auctore cognito, sermonum quoque aetas comperta est. Nihilominus de anno quo habiti sunt, nihil certi habeo: et si quid coniecturis, quarum tamen indicium integrum volo esse penes lectorem, liceat indulgere, illos anno 389. haud multo antiquiores arbitror. Quum enim in eisdem mentio tum ecclesiastici cantus, quum psalmorum, hymnorum, et vigiliarum, quam disciplinam Mediolani s. Ambrosius anno 386. circiter instituerat, nec semel nec obscure fiat [1]; ante illud tempus hos sermones scriptos fuisse, dicendum non est. Et haec coniectura inde fortassis confirmari potest, quod in tertio sermone multa habeantur, quae ut alibi praenotasse memini, difficillimis Justinae persecutionis temporibus apprime convenire videntur; quae quidem Arrianorum impunita vexatio compressa est ante annum 389., quo Valentinianus Iuuior una cum Theodosio, extincto Maximo tyranno, Mediolanum reversus est. Quod autem hi tres sermones eodem anno habiti sint, ex eorum nexu conligationeque patet. Quoto vero anni tempori iidem illi adsignandi sint, multo minoris difficultatis res est. Dubitari enim vix potest, eosdem Ambrosium habuisse feriis Paschalibus. Enim vero quod dicit primo sermone, eos alloqui, qui Deo ipsa devotionis professione iam proximi deputati sunt caelo [2]; et clarius in tertio, qui pompis et mundi voluntatibus abiectis, meliori concursu ad caelum transitum fecerant, quique ab omni facie contagionis antiquae per regenerationem salutaris lavacri purgati, et per baptismum mortui natalibus mundi, nobilitati per gratiam nati sunt caelo [3]; id quidem significare vide-

(1) Serm I. §. 5. p. 6, et Serm III. §. 11. p. 30.
(2) Serm. I. §. 1. p. 2.
(3) Serm. III. §§. 4. 6 et 10. pp. 17. 21. et 26.

tur, verba ad plebem fieri, quae iam baptisma, ad quod nonnisi in pervigilio Paschae admittebatur, receperat. Huc etiam addi potest, illic s. Doctorem de ineffabili Incarnationis mysterio clarissime loqui (1), quod studiosissime tunc temporis nondum baptizatis celabant Antistites; simulque explicari accepti iam sacramenti baptismatis effectus (2); atque auditores hortari, ne cum saeculo, cui in die redemptionis, idest baptismatis, quo consignati fuerant Spiritui Sancto, valedixerant, ullam in posterum societatem inirent, quia veterem hominem spoliati et Christo commortui, eo scilicet die novum hominem induti, cum ipso revixerant (3). Verum si quis id non satis clare ex prioris sermonis contextu evinci putat, eo quod relata verba ad Catechumenos et Competentes commode referri queant, ei non obsistam; et si in hac sententia primum sermonem ac alterum ad praecedentem quadragesimam, qua quotidiano sermone Catechumenos et Competentes docebat Ambrosius, remittere malit, non repugnabo. Haud me latet s. Ambrosium baptizandos ad terrestrium rerum contemptum praecipuo adhortatum fuisse: sed aeque scio, illos post susceptum baptisma in iisdem moralibus praeceptis, quae se docente iam didicerant, novis concionibus confirmasse. Profecto sermones, quibus constant Libri *de Fuga saeculi*, et *de Jacob et vita beata*, ubi potissimum de huius mundi rebus abdicandis agitur, ad recens baptizatos habuit Ambrosius, ut seite eruditi Maurini demonstrant (4).

De horum sermonum doctrina.

X. Non est vero cur, qui nunc prodeunt, sermones laudem; nam ipsi se, ut auguror, eruditis piisque lectoribus commendabunt. Quod autem in eorum praesertim primo ac secundo Ambrosius evangelicis verbis doceat, Christianorum esse omnia sua bona relinquere, et pro Christo pauperibus distribuere, atque sese prorsus divinae providentiae committere; non ita stricte intelligendum est, ac si praeceptum illud absque dispendio aeternae salutis a quovis praeteriri non possit; sed ab eo observari et adimpleri illud quidem oportere, qui ad supremum gradum evangelicae perfectionis pervenire contendat. Profecto nullus, quicquid heterodoxi neoterici blaterent, hanc distinctionem antiquissimam, et in ambrosianis scriptis reperiri, ibit inficias, qui saltem legerit cap. XI. lib. I. de Officiis, ubi apertissime ait (5): » Officium autem omne aut *medium*, aut *per-* » *fectum* est, quod aeque Scripturarum auctoritate probare possumus. Habemus etenim » in Evangelio dixisse Dominum: *Si vis in vitam aeternam venire, serva mandata: Di-* » *xit ille: Quae? Iesus autem dixit illi: Non homicidium facies, non adulterabis,* » *non facies furtum, non falsum testimonium dices: honora patrem et matrem: et di-* » *liges proximum tuum sicut te ipsum.* (Matth. XIX. 17. 18. 19.) Haec sunt *media* of- » ficia, quibus aliquid deest. Denique dicit illi adolescens: *Omnia haec custodivi a ju-* » *ventute mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi Iesus: Si vis perfectus esse, vade,* » *vende omnia bona tua, et da pauperibus: et habebis thesaurum in caelo, et veni se-* » *quere me.* (ib. 20., et 21.).... Hoc est igitur *perfectum* officium ». *Media* igitur praecepta christicolis omnibus ut adimpleant, perfectionis tantum studiosioribus praecepta *per-*

(1) Ser. cit. §§. 3. 4. et. 10. pp. 16. 17., et 27.
(2) Ibid. §§. 9. et 10. pp. 24. et seqq.
(3) Ibid. §§. modo citat.
(4) In Admonitionib. praeviis.
(5) Ser. I. §. 4. p. 6.

fecta ut amplectantur, suadet Ambrosius. Quae ut ita sint, idem Ambrosius in primo sermone declarat, dicens: quod: » Dominus in euangelio perfectis et consummatis uolens esse consultum, omnia quae possiderent ueuli censuit et inpendi (1) «. Non ergo omnibus, sed *perfectis* dumtaxat et *consummatis* Dominus suas omnes facultates vendere, et in pauperes erogare mandavit. Et haec satis dicta ad obstruendum haereticorum, incredulorum, ac pseudo-politicorum os, qui etiam hac nostra miserrima aetate, ob rigida ethices christianae dogmata a Patribus summo consensu tradita, quae nulla adhibita distinctione ad cunctos fideles necessario extendi dictitant, tam false quam impie nostram sanctissimam Religionem *anti-socialem* esse pronunciant (2).

XI. Unum adhuc est quod paucis verbis attingam, nimirum quod in his vulgandis sermonibus praestiti. Eorum enim textus in codice continuata oratione ad finem usque pervenit, et nullam idcirco paragraphorum distinctionem exhibet; quam tamen, quum ego a maioribus nostris, invitis etiam codicibus, frequentatam viderim, huiusmodi morem retinendum esse censui, praesertim in legentium commoditatem. Reficitur quippe lectoris animus, ut sicubi Augustinus ait, de via fessus novo titulo, sicut animus viatoris hospitio. Recte igitur Rutilius C. Novatianus cecinit, ad Venerium Rufum scribens, in suo Itiner. (3).

De partitione, et notis editoris.

» Intervalla viae fessis praestare videtur
» Qui notat inscriptus millia crebra lapis «.

Sermonum autem textui nonnulla scholia subiicio, quae prima ad codicis varietatem, ad eiusdem emendationem, ad grammaticam et palaeographiam pertinent; aliaque deinde propono, ut quae loca parallela in ambrosianis scriptis reperiantur fere intento digito monstrem; nec postremo notas biblicas comparativas cum iisdem sacrae scripturae locis omitto, quibus Ambrosius in suis hucusque vulgatis operibus utitur, aut, si illis careant ambrosiana scripta, ceteri usi sunt Patres, qui vel Ambrosio suppares, vel haud procul ab ambrosiana aetate floruerunt; adeo ut ex his omnibus tam intrinsecis argumentis, nimirum ex summo cum ambrosianis scriptis consensu, quam extrinsecis, ex auctoritate scilicet et praestantia codicis, hos sermones Ambrosii Mediolanensis Episcopi foetus esse genuinos, quisque compertum habeat, atque exploratum. Sed iis praelibatis, candidus et eruditus lector iudicet; nam ecce Sermones.

(1) Tom. 3. col. 13. nn. 36. et 37.

(2) Ita Barbeyracus et Gibbonius doctrinae morali ss. Patrum insultant, quorum nuperrime instauravit errores opus cui titulus: *Du Jésuitisme Ancien et Moderne. Oeuvres Politiques de Mr. de Pradt Ancien Archevêque de Malines, Troias Edit. Paris* 1828. Vide, si liceat, caput V., *De la modification de l'action du Cristianesme par la civilisation* pag. 48. et seqq. Hic liber multis sacrilegis futilibusque sententiis refertus est, quas heic operosius confutare non est.

(3) Lib. II disth. 4.

S. AMBROSI [a]

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

SERMO I.

DE PERFECTO.

I. **D**omini nostri JESU CHRISTI caeleste [b] praeceptum est sacratissimis euangelicis apicibus [c] adnotatum: „Vendite omnia quae possidetis, et date „ elemosynam [d] [1] „. Praesens sermo caret ambagibus, et nihil relinquit incertum aut obscuritate perplexum: ubi aperta ueritate distractio possessionis indicitur, et pretii [e] praerogatio [f] non tacetur [2] „Vendite, inquit, omnia quae Lucae XII. 33.

(a) Notandum est *Ambrosi* vocabulum constanter in cod. cum uno *i* scriptum vetusta orthographia. (b) Uno tantum diphthongo *ae* utitur librarius noster, quam absque nexu scribit more veterum. De huius diphthongi antiquitate late agunt Salmasius epist. ad Sarrav., Couringius cens. dipl. Lindav. p. 316., et Casleius bib. britann. t. 5. p. 325. (c) Huiusmodi intellectio haud infrequens est in ambrosianis scriptis. Legatur ex. gr. lib. III. Hexaem. XIII 53. venetae edit., qua utor, an. 1748. (d) Cod. *elemosyna*; fortasse superaddita fuit ultimae *a* lineola pro *m*, ut frequenter veteres amanuenses usi sunt, sed modo non apparet: seu mavis prorsus *m* est omissa veterum more, qui *m* finalem elidebant; cuiusmodi exempla in antiquis Mss. non desunt, nec in hoc ipso codice desiderantur. Infra tamen recte scribitur *elemosynam*; at constanter cum uno *e*. (e) Codex *praetii* cum diphthongo, quam expungere mallem, cum grammatici in hac voce illam prorsus excludant. (f) *Praerogatio*, seu a *prae* et *erogatio* id est *diligens conlatio*, seu potius a verbo *praerogare* pro *ante aliquid facere*, iuxta illud Svetoni in Aug. c. 53. *praerogare sententias*, et Ulpiani L. *sed addes* ff. *Loc. et cond.*, ubi *praerogare pensionem*. Reapse Ulpiani aliorumque ICtorum locutionibus non semel Ambrosius utitur, ut saepe ipsi nos monuerunt Maurini, et saltem videre est in notis t. 2. p. 386, et t. 3. p. 917. Eadem dic de voce supra recitata *distractio*, quae aeque iuridica est pro *venditio*. Ulpian. ff. 14. 3. 5. a med., et 2. 15. 8. cir. med.

(1) In nova latina vulgata omittitur *omnia* post *Vendite*; sed Ambrosius tum veteris, cum novi Testamenti versionem usurpat, quae a nostra haud paullum recedit. Vide de hac re Maurinos adnotantes t. 2. oper. s. Ambrosii col. 74. (*b*) col. 818. (*c*), et t. 3. col. 369. (*a*). Porro Ambrosius dum locum parallelum allegat Matth. XIX. 21. constanter post *vende* addit *omnia*, etsi etiam ibidem hac voce careat nostra Vulgata. Ita sane legere est lib. I. de Abrah. III. 12., de Nabuth. Iezrael. XIV. 58., in ps. CXVIII. ser. VII. 9., lib. VII. in Lucam 196, et alibi. Quod adtinet ad illud Lucae modo cit., observandum est, quod in ambrosianis operibus hactenus editis minime occurrit; quare eo testimonio, aliisque infra laudandis, Ambrosii versio ditari potest, quam una cum ceteris ss. Patrum versionibus collegit cl. Sabatier, et in scholiis suae veterum biblicorum Collectionis summa utilitate ac labore congessit. Profecto hanc pretiosissimam collectionem plus quadringentis versiculis supplet, et auget sessorianus codex antiquissimus, quem Deo favente quantocius vulgaturi sumus.

(2) En Ambrosii de perfectione sententiam, quam ipse secutus temporalia bona sua omnia abdicavit, et vel egenis distribuit, vel tribuit Ecclesiae: ut ex eiusdem vita exploratum est, ac undique ex eius scriptis promicat. Siquidem *haec enim*

„ possidetis, et date elemosynam[1]„. Occupatos caelestibus officiis mundanae
possessionis cura[a] molestiaque non patitur inplicari[b]; et Deo ipsa deuotionis
professione iam proximos, uel potius mentis sinceritate[c] Christo coniunctos[d]
cura sollicitudineque[e] saecularis possessionis absoluit; omnem operis tui cur-
sum omnemque cogitationis tuae motum eripit mundo, quem deputare digna-
Matth. VI. 31. tus est caelo[f]. Inde namque est et illut[g], quod aperte demandat[h]: „Nolite
Ibid 34. „ cogitare, dicentes: Quid edemus[i], aut quid uestiemur?[2] Et nolite, cogitare
„ de crastino[3]„. Ut ea quae demandauerat, remotis omnibus cogitationis
angoribus, impleri[k] facile potuissent: „Vendite, inquit, omnia quae posside-
„ tis, et date elemosynam„. Amputauit omnem callidae cupiditatis excusatio-
nem, qui nihil relinqui cogitare iubet in crastinum, qui praecepit praerogari[l]
omnem substantiae quantitatem[4].

(a) Cod. *curam* manifesto mendo. (b) Ita codex servata praepositione *in*. De his aliisque similibus praepositionibus, quas semper, si pauca verba excipias, retinet codex noster, videsis apud Putschium orthographos veteres. (c) In cod. *sinceritatem*. Sane littera *m* abundat. (d) Cod. *coniunctus*; sed *coniunctos* scribere malui; ita enim antecedentia vocabula casu accusandi *occupatos.... proximos* prorsus postulare videntur. Litteras o et u passim in antiquis codd. immutatas, et conversas invenimus. (e) Cod. *curam sollicitudinemque*. In utraque voce *m* expungere censui; nam plura immutanda forent, si illa retinerentur, prout iacent in codice. Etenim si quis codicis lectionem forte probare mavult, legat oportet: *et Deo ipsa devotionis professione jam proximus, vel potius mentis sinceritate Christo coniunctus curam sollicitudinemque saecularis possessionis absolvit* (subintellige *vir perfectus*) idest *evincit*, seu *superat*; quo sensu hoc verbum *absolvit* usurpat Ambrosius in psal. XXXVII. 21. t. 2.: verum ex lectione quam retinui magis sententia fluere videbatur, ita ut *absolvit* pro *liberat* (scilicet *Deus*) positum sit, quomodo illud obtinet etiam in psal. XLV. 17. (f) Heic et infra Ambrosius, quamvis ad plures verba faciat, singulariter pro suo more loquitur. Huiusmodi exempla haud raro in ambrosianis scriptis occurrunt. Vid. lib. de Fuga saeculi VI. 33. t. 1. etc. (g) Ita codex constanter pro *illud*. (h) Subintellige *perfectis*, idest *perfectis iniungit*. Verbum quidem *demanda* pro *iniungo* usurpat Livius t. V. 27. et VIII. 36. Verum in hoc sermone, in quo haec vox infra recurrit et pro *valde mando* videtur adhibita, quo sensu ea usus est Svetonius in Neron. c. 35., in Aug. c. 10., et in Caes. c. 83. (i) Cod. *edamus*; scripsi tamen *edemus*, cum et inferius hanc lectionem codex retineat. (k) Ita codex per *m*, quam semper in hoc vocabulo scribit. (l) Vide supra n. (f) p. 1.

est, scribit lib. I. de excessu Saty. n. 60., *summa iustitia, vendere quae habeas, et conferre pauperibus*. Qui *enim* dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in aeternum (ps. CXI. 9.) *Ergo dispensatores nos, non haeredes reliquit; nam haereditas successori quaeritur, dispensatio pauperibus obligatur*. Consonat sibi s. Doctor epist. VII. 15. t. 3., ubi, *scriptum est*, ait Matth. XIX. 21., *non ut didrachmi dimidium, si tamen vis perfectus esse, Deo offeras: sed ut omnia tua vendas, et des pauperibus*. Paria leges lib. I. de offic. XXX. 6., lib. de vid. V. 27. et seqq., ac epist. XXVI. 6. t. 3.

(1) Eleemosynam passim commendat in suis concionibus mediolanensis Autistes, et praesertim in psal. CXVIII. ser. VIII. 22., ser. XII. 24., lib. VII. in Luc. 245. et seq. t. 2., atque epist. II. 26. t. 3.

(2) H. L., qui haud legitur in Ambrosio scriptis adsertis, ita habet s. Cyprianus lib. de orat. Dom. col. 210., de oper. et eleem. col. 240., et lib. III. Testimonior. col. 307., additis tamen cum Vulgata, *aut quid bibemus*, quae Auctor. reg. cleric. apud Augustinum omittit. t. 1. col. 39.

(3) S. Augustinus Ambrosii nostri discipulus, quem ad sui magistri scripta saepe respexisse notant Maurini t. 3. oper. s. Ambr. col. 995., ita h. l. allegat lib. II. de serm. Dom. in m. t. 3. col. 222., et lib. de mend. col. 437., nec non lib. cont. Adim. t. 8. col. 115.

(4) Recole adnotata supra p. 1. n. (2), et similia fere leges is in psal. CXVIII. ser. VIII. 9., et ser. XXI. 18. t. 2.

II. Sed praemissa repetamus disputatione[a] conlustranda[b] „Nolite, inquit, „ cogitare, dicentes: Quid edemus, aut quid uestiemur? Haec enim nationes[c] „ quaerunt. Scit autem Pater uester caelestis, quia horum omnium indigetis[1]„. Cogitatio diffidentiae diuinae professionis in te perimit fidem: et dum metuis[d], ne quit[e] desit in alterum diem, necesse est dubites de promissis; manus deinde retrahis ab operibus iustis: atque ita fit, ut infirma cogitatione detentus a bono opere desistas, et desistens a bono opere, religionis ac diuinum nomen amittas, et ipsa inbecillitatis[f] tuae perfidia[2] aethnicis incredulis conparatus[g], incredulitatis detestabile nomen, et stultitiae uocabulum gentilitatis incurras[h]. Christianorum est enim spe fidissima futura cogitare[3], et gentilium desperata perfidia praesentia quaerere[4], dicente Christo: „ Nolite cogitare, dicentes: „ Quid edemus, aut quid uestiemur? Haec enim gentes quaerunt„. Et adiecit: „ Scit autem Pater uester caelestis, quia horum omnium indigetis„. Ibid. 32.

III. Condicionis[i] nostrae necessitatis[k] caelesti Patri[l] notitiam latere non posse diuinus sermo commonuit, et eius prouidentia procurationeque nobis omnia adponi[m] demandat; si nos iustitiae operibus inhaerentes, et regni caelestis inquisitione detentos nulla aerumnarum praesentium sollicitudo conpungat[n][5], dicens: „ Quaerite primum regnum Dei, et iustitiam eius; et Ibid. 33. „ omnia adponentur uobis[6]„. Deditos iustitiae ac pietatis officiis, et caele-

(a) Vox *disputatio* frequenter apud Ambrosium idem significat, quod *tractatio*, seu *praedicatio evangelica*: Ita editores Benedictini t. 2. p. 1040. n. (*d*). (b) Ita codex vetusta, et quidem recte scriptura pro *collustranda*; λαβδακισμός enim proprium Afrorum fuit, teste Isidoro Orig. I 32. (c) *Natio* viliori sensu e graeca consuetudine. Vid. Suidam ad vocem ἔθνος. (d) Cod. *metuit*, sed *metuis* legendum verba sequentia in secunda persona *dubites*... *retrahis*... *desistas* planum faciunt. (e) Ita cod., fortassis quia sequitur *d*. Nimirum *t* ante *d* uno eodemque sono apud veteres efferebatur. (f) Ita per *n*. (g) Cod. heic et alibi in huiusmodi vocibus servat *con*. (h) Codex *incurrat*, sed quidem mendose. (i) Ita cod. *ci* pro *ti*, cuiusmodi exempla, et infra recurrunt, et antiqui codd. passim suppetunt. (k) In cod. *necessitatem*; sed correxi *necessitatis*: ita enim sensus postulare videtur. (l) Cod. *celestis Patris*, sed emendandum prorsus fuit *caelesti Patri*. (m) Ita cod. semper retinet praepositionem *ad*. (n) Cod. *conpugnat*, quae prorsus manifesta metathesis videbatur pro *conpungat*.

(1) Hoc testimonium, quo carent scripta ambrosiana, ita reperitur citatum apud s. Cyprianum lib. de or. Dom. col. 210., et lib. de oper. et eleem. col. 240., omissa tamen voce *caelestis*, quam retinet apud Sabatier MS. Claromont. Notandum est infra in h. eodem l. legi *gentes* loco *nationes*, prout habet etiam Auct. oper. imp. in Matth. Homil. XVI.

(2) Frequenter hac voce utitur s. Ambrosius, ut culpam notet infidelitatis. Vide infra, et t. 1. col. 659. n. 41., ac tom. 3. col 106., et 961., nn. 82. et 110.

(3) Haud absimilia s. Antistes habet lib. de Isaac et Anima I. 1., de Interpell. David lib. II. c. III. 12. t. 1., in ps. XXXVI. 79., et XXXVII. 2. t. 2., ac epist. XXXV. 14. t. 3.

(4) Confer in psalmis cit.

(5) Viros perfectos nullis umquam saeculi perturbationibus compungi, nullis mundi cupiditatibus exagitari monet etiam Ambrosius lib. I. de Jacob. VIII. 35., lib. II. c. VI. 28., lib. II. de Cain et Abel. II. 8., lib. de Fuga Saec. IV. 17. t. 1., atque lib. I. de officiis XXXVIII. 200. t. 3.

(6) Ita Augustinus ser. LVII. t. 5. col. 337., et tract. CXXII. in Joan. 22. col. 311. t. 3., atque apud eund. Auctor oper. reg. cleric. l. 1.

stibus exercitationibus occupatos tutos facit de omnibus, et securos: ut non auoceris a notitia genitoris, non a cognitione unigeniti distraharis, nec a dono sancti Spiritus professioneque desistas; non aberres a meditatione praecepti, non ab spe promissi, non a fide crediti, non a dilectione proximi, non a perfe-
Deut. VI. 6. 8. ctione mandati [1], de quo Moyses monet, ut cordi nostro semper insidat, semper conspectui adsistat, meditatione membris omnibus uinculatum [a] sensibus
Psal. 118. 54. nostris semper inhaereat [2]. De hoc Dauid: „Cantabiles mihi erunt *semper*
Psal. 1. 2. „ iustificationes tuae *Domine* [3]„. Et iterum: „In lege Domini fuit uoluntas „ eius, et in lege eius meditabitur die ac nocte [4]„. Et alibi scribtum [b] est:
Iosue I. 8. „ Non recedat liber legis huius de manu tua; et meditaberis in eo die ac

(a) In cod. *uinculatus*, sed *uinculatum* scribendum putavi, ut neutro *mandato* concordet. (b) Ita cod. per *b* ut infra recurrit, et in antiquis codd. frequenter occurrit. Vide apud Majum Cicer. antiq. interpretem XV. 2. in Vatinium t. 2. p. 185. edit. Rom. 1828.

col. 39., addito tamen *haec* ante *omnia*. Ambrosius vero lib. I. de Cain et Abel IV. 12. t. 1. habet: *Quaerite regnum Dei: et ecce omnia praesto sunt vobis*; lib. VII. in Luc. 130. t. 2.: *Quaerite regnum Dei: et haec omnia adjicientur vobis*; sed in lib. de exorth. virginit. IX. 56. t. 3: *et ecce omnia suppetent vobis*. Hac diversitate lectionum, de qua non abs re fuerit heic quaedam notasse, nullus nostri sermonis ambrosiani fidem labefactare contendat; quia ut scite scribit Nat. Alexander (Hist. Eccles. saec. IV. p. 1. §. 2. pag. 503.) *ex operam s. Ambrosii lectione constat, eum non iisdem semper verbis eosdem scripturae sacrae locos laudasse*. Et re quidem vera, ajunt Maurini in praef. ad lib. de Sacram. col. 432. t. 3., *cum sine magna praeparatione auctorem hunc nostrum dixisse non sit dubium, nentiquam sane mirum videri, si scripturam non semper suis, sed iis, quae illi ex tempore suggessit memoria, verbis citavit*. Huic contrariam haud me latet Ansaldium tenuisse sententiam in opere, cui titulum fecit: *De authenticis sacrarum scripturarum apud ss. Patres lectionibus*, et Veronae vulgavit an. 1747. Verum, nisi plures authenticas versiones biblicas eumdem Patrem eodem tempore habuisse probetur, procul dubio si ansaldiano Praejudicio per omnia Patrum scripta a capite ad calcem crisis exerceatur, vix unum reperietur, quod eiusdem Patris genuinum foetum dicamus, cum vix unum reperiamus, quod constanter eisdem verbis alleget eosdem sacrae scripturae locos.

(1) In simili sententia dicit Ambrosius lib. 1. de Abraham II. 9. t. 1., scribens: *Is qui Deum sequitur tutus semper est. Et ideo Deum praeferre debemus omnibus, nec patriae contuitus, nec parentum filiorumque gratia, nec uxoris contemplatio nos revocare debet ab executione praeceptorum caelestium; quia Deus nobis omnia illa largitur, et potens est servare, quae donat.* Conf. etiam lib. II. c. V. 21. l. c.

(2) Haec eadem fere occurrunt in psal. I. 30. et CXVIII. ser. XIX. 31. et seq., quibus etiam in locis tum illo Deut. supra cit., cum Moysis auctoritate usus est s. Doctor. Consule et in psal. XXXVI. 65. t. 2.

(3) Ita h. l. refert Ambrosius in ps. CXVIII. ser. VII. 25., omissis tamen verbis *semper* in medio, et *Domine* in fine, quae non ut ad scripturae textum spectantia, sed ut argumento serviat suo, heic mihi adjieeisse videtur; vult enim s. Antistes nos *semper* Dei legis meditationi vacare semperque in justificationibus delectari, quae cujus sint, cum ex detruncato psalmi versiculo non adpareat, addidit utique *Domine*.

(4) Ad verbum h. l. citat Ambrosius in psal. I. 30. t. 2.

„ nocte [1] „. Similiter Apostolus hortatur et monet, ad Timotheum scribens: „ Haec meditare, in his esto: ut profectus tuus adpareat omnibus [2] „. I. Timoth IV. 15.

IV. Voluntas religiosi hominis caelestibus legibus detenta, et diuinae iustificationis meditationibus diebus ac noctibus occupata non habet uacuum tempus, quo saeculum cogitet, quo possessionem curet, exornet urbana praedia, rusticationis disciplinam excolat, redditus supputet, inpensa discutiat [3]. Si enim istut arripuerit, illut deserit, secundum quod Dominicus sermo promisit: „ Nemo „ ponens manum in aratrum (hoc est caelesti operationi, et Dominicae crucis „ signo [a] [4]) retro respiciens, aptus est in regno Dei [5] „. Non enim potest utrumque peragere quod sibi inimicum est ratione, ueritate diuersum, et aemulum uoluntate. Hoc enim saeculum cogitat, illut caelum exoptat; hoc rationibus mundanis insistit, illut diuinis orationibus, et meditationibus uacat. Denique ut dicta rebus adprobem, et sermonis mei adsertionem operibus firmem, utar exemplo [6]. Si tibi gestanti diuinum librum in manibus, et oculis apices carpenti pari ac legenti, diuinaque praecepta sensibus conmendanti [b] rationum

Lucae IX. 62.

(a) Parenthesim heic suis signis ausus sum designare, ut lectores de parenthesi certiores facerem, ne ambrosiana explicatio cum sacro texto confunderetur. (b) Ita in cod. pro *commendanti*: etenim *n* ante *m* apud veteres orthographos sonabat ut *m*.

(1) Ita antiqua versio apud Sabat., praeter *ex ore tuo* loco *de manu tua*. At *de manu tua* habet Cassiodorius in psal. VI. col. 29., quocum Ambrosium legisse hic sermo suadet.

(2) Vulgata *manifestus sit* pro *adpareat*, et Vulgatae concinunt antiqua versio apud Sabat., atque Ambrosiastes. Graecus vero textus *φανερὰ ᾖ ἐν πᾶσιν*, sed plures Mss. delent *ἐν*.

(3) Similia leguntur in psal. CXVIII. ser. XIII. 7., ubi Davidicae perfectionis praeposito exemplo, sic de illo ait: *Non saecularibus animus traducebatur illecebris; non pecuniaria coacervandi patrimonii cupiditate flagrabat; non proferendi limitis excludendique finitimi anxius curarum aestus studio meditationis intentum reflectebat affectum: quidquid poterat temporis dies habere, hoc totum sola sibi in lege meditatio vindicabat.*

(4) idest vel proprie *crucis signo*, quem initio operationis cuiusque familiarissimum fuisse priscis christianis passim ss. Patres testantur, vel forte *baptismati*, quo plebs Ambrosii nuper fuerat initiata, seu initianda mox erat. Sane *baptismum* nomine *sacramento crucis* Ambrosium appellasse in psal. CXVIII. ser. XIII. 6. t. 2. putant Maurini. Vide ibid. notam col. 516., et infra. Ambrosius ejus verba hoc loco et alibi sacrae scripturae verbis juxta suum morem intexit. Vid. saltem sup. cit. ser. de Basilicis non tradend., et sparsim.

(5) Ambrosius in psal. XLIII. 32. t. 2. habet: *nemo mittens manum in aratrum respiciens retro, habilis est regno Dei*, et lib. VIII. in Luc. n. 43. sic: *nemo mittens manum in aratrum, et respiciens retro, aptus est regno caelorum*. Si ergo primo loco pro *habilis*, ut in secundo *aptus* legatur, addito *et* post *aratrum*, vel si secundi loci in fine ultima verba primi *regno Dei* pro *regno caelorum* ponantur, tertia nostri codicis ad verbum ambrosiana lectio consurget.

(6) Passim utitur exemplis Ambrosius, queis vel suam explanet, vel confirmet sententiam, ut saltem videre est, si lubeat, in psal. CXVIII. ser. VIII. 26. t. 2., lib. de Myster. IX. 50. t. 3.

libri, uel conparatae possessionis tabulae forte tradantur, necesse est, ut abicias [a] librum diuinae legis, quem gestabas in manibus, ut rationum saecularium scribta accipias perlegenda; atque ita fit, ut diuinis libris mundanas praeferens rationes, praecepti contemptor existas, quo crebris admonitionibus intimatur, ne liber manibus desit, ne corde eius meditatio conquiescat [1]. Et ideo Dominus in euangelio perfectis, et consummatis uolens esse consultum, omnia quae possiderent uendi censuit, et inpendi [2]: nulla ut ratione ab eius possint dilectu [b] diuelli, uel meditatione auocari [3]. Inde est quod necessitatem ipsam mortalium, id est uestitum, uictum, et potum cogitari prohibuit: et a se omnia perficientibus promisit adponi [4]; ut nulla necessitate, sicuti saepe iam dictum est, a conmercio diuini operis retarderis; nulla ut te anni sterilitas turbet; nulla frugum inopia ariditasque camporum, nec olearum uinearumque fallentes fructus excrucient; non pecorum morientium damna concutiant [5].

V. Maneat libera inconcussaque deuotio, ut Dei sui et Domini Christi dilectione possessa hymnis resonet, orationibus uacet, ieiuniis ac uigiliis insistat [6], et in propheticum illut canticum congrue et conpetenter abrumpat:
Habacuc III. 17. „ Ficus non afferet fructus, non erunt nascentia in uineis. Mentietur opus oli-

(a) Ita codex cum non *i* manifesta erasi, et in antiquis codd. frequentata. (b) Ita cod. pro *delectu*, quam lectionem idcirco retinui, utpote quae sapit antiquitatem, et ita aeque recte scripta in antiquis, ac optimae notae codd. frequentissime occurit. Profecto illam in palimesto tulliano de re pub. l. 35. p. 94, et in var. lect. Cicer. leg. 1. 6. legebat cl. Majus, qui etiam hoc de re oper. cit. II. 52. n. (a) p. 206. sapienter notabat: *Jam ne scripturas eiusmodi amanuensium arbitrio semper tribuamus, legendus est Aegroetius, qui differentias verborum a de et di incipientium tradit p. 2267.*

(1) Sanctum nostrum Antistitem frequenter in suis concionibus assiduam sacrae scripturae lectionem fidelibus commendasse recte notant Benedictini Editores col. 474. t. 2. Oper. Id quippe et nos supra animadvertimus, ac vix volventi lib. II. de Abrah. V. 22. t. 1., et in psal., praesertim I., et CXVIII. perspectum erit omnino.

(2) *Vendidit justus*, scribit Ambrosius in psal. CXVIII. ser. XXI. 18, *facultates suas, dispensavit pauperibus, nihil sibi reliquit.* Recole dicta p. 1. n. (2).

(3) Parem sententiam in hoc argumento versans habet s. Doctor in cit. psal. ser. X. 29. *Discamus*, inquit, *ergo et nos in lege meditari, non avocemur saecularibus illecebris, non occupemur impedimentis; sed semper ad legem Dei simus adtenti*. Conf. adnotata supra p. 4. n. (2), et p. 5. n. (3).

(4) Ambrosius illud Matth. VI. 33. expendens haud absimilia habet lib. VII. in Luc. n. 130. t. 2., ubi Dominus, ait, *nec ad praesens, nec in reliquum fidelibus ostendit gratiam defuturam; si modo qui divina desiderant, terrena non quaerant. Indecorum quippe est homines curare de cibo, qui militant de regno. Novit rex quemadmodum familiam suam pascat, alat, vestiat.*

(5) Conf. lib. I. de Iacob et Vit. Beata VII. 32 t. 1., et in psal. CXVIII. ser. VIII. 7., atque ser. XXI. 18. t. 2.

(6) Legatur in psal. XLIII. 23., et CXVIII. ser. VII. 25-37., ubi similes dictiones, et sententiae sunt.

„ uae: campi non praestabunt escam. Deficient a pabulo oues: et non erunt „ in praesepibus boues [1]. Ego autem in Domino exultabo, et gaudebo in Deo „ salutari meo [2] „. Gaudet semper et laetatur in Domino, qui mundanae possessionis oneribus abiectis, uel potius in fratrum inopia praerogatis, nec inminentibus nec praesentibus plagis praestringitur. Non eum exactio tributaria necessitatis inpulsat [3], non possessionis arua squalentia [a] non arbusta cultorum desertione deformia: non enm sollicitat saeua grandinis caedes [b], non ubertas imbrium longa serenitate suspensa, non tempestatum uastitas crebra [4]: non ruina tectorum, non condicio lanquentium ac morientium proximorum sollicitudo discruciat, non seruorum fuga, non furtum.

Ibid. 18.

VI. In tuto sunt, omnia quae ad caelum translata sunt [5]; nulla calumnia inquietantur, nulla lite pulsantur, nullo detrimento saeculari depereunt, quae caelo praemissa sunt, quae Deo custode seruantur, dicente Domino Iesu Christo: „ Nolite uobis condere thesauros in terra, ubi tinea et aerugo exterminat [c];

Matth. VI. 19.

(a) Ita cod. cum unica *l*, quam lectionem retinendam esse putavi, quia hujusmodi mihi alias se obtulerunt in antiquis, et optimae notae codd. (b) Cod. *caedis*, quod prorsus mendum videtur; nam *caedes* casu recto scribendum esse sensus docet. Vitiosae fortasse hujus scripturae causa fuit, quod veteres amanuenses litteras *e* et *i* indiscriminatim usurpabant. Sic obtinuit *slect* pro *secet*, *Menerva* pro *Minerva*, et *Magester* pro *Magister* etc., ut monet Fumagallius *Istit. Diplom.* t. 1. c. VI. 9. p. 109. et seq. Consule laud. Ciceronis antiquum interpretem apud Majum pp. 107. 123. 134. 144. 147. etc. (c) Heic et infra attente notandum verbum *extermino*, quo semper usus est s. Ambrosius in hoc sacrae scripturae loco pro *demolior*, ut in Vulgata: ut hinc conjicias sermonem hunc vel Ambrosii foetum esse genuinum, vel saltem ambrosianam redolere aetatem. Siquidem verbum illud saeculo V. e sacro textu expunxit s. Hieronymus, cujus haec sunt verba ad illud Matth. VI. 16. *Verbum* exterminant, *quod in ecclesiasticis scripturis vitio interpretum tritum est, aliud multo significare, quam vulgo, intelligitur*: exterminantur *quippe exules, qui mittuntur extra terminos. Pro hoc ergo sermone* demoliuntur *semper accipere debemus.* De hac voce ita Mallius in prolegom. p. LI: *Sed et latinis idoneis vocabulis adnumeramus obsoleta, quae vulgo nutant. Quae enim hoc nomine jam vilescunt vocabula, ea, cum haec conscripta essent, erant apud Christianos usus quotidiani. Talia sunt* v. gr. exterminat VI. 16. 19, *quod in Ecclesiasticis Scripturis tritum agnoscit Hieronymus, utcumque illud improbet, ejusque loco reponat aliud multo horridius* demoliuntur.

(1) Itidem Cyprianus epist. ad Demetriad. col. 222., exceptis *fructum* loco *fructus*, et *cibum* pro *escam*, atque bis addito *et*, scilicet post *fructum*, et ante *campi*. Ambrosio nostro favet Augustinus lib. XVIII. de civ. Dei col. 515.

(2) Ita Cyprianus loc. cit., quocum loc. pariter cit. Augustinus, omisso tamen *et* post *exultabo*.

(3) Virum perfectum nullis mundanis perturbationibus exagitari, praeter loca supra adnot. p. 3. n. (5), passim docet Ambrosius, et praesertim lib. II. de Cain et Abel II. 8., lib. I. de Iacob et Vita Beata VII. 32., et VIII. 35., ac lib. II. c. VI. 28. t. 1., in psal. I. 34., et CXVIII. ser. VIII. 7. t. 2., nec non t. 3. lib. I. de Offic. XXXVIII. 200. Sic vero loquitur Ambrosius in psal. XXXVIII. 27., ubi inter saeculi incommoda etiam tributariam exactionem enumerat: *Noli propter divitias vane conturbari, excitari de somno, cogitare quemadmodum pecuniam tuam serves, opes tuas augeas, de nocte procedere, excubare ad judicis domum; ut aliena diripias, litem moveas pauperi, verearis exactorem tributi: vana est ista conturbatio.*

(4) Ambrosius evangelicam perfectionem sectantes sic alloquitur in persona Apostoli Petri in psal. CXVIII. serm. VIII. 7: *Portio tua non ariditate siccatur, non imbre diluitur, non frigore uritur, non tempestate quassatur.*

(5) Pauperes esse per quos omne nostrum

Ibid. 20. „ et ubi fures effodiunt, et furantur [1]. Thesaurizate autem uobis in caelo, ubi
„ neque tinea, neque aerugo exterminat: et ubi fures non effodiunt, et fu-
Ibid. 21. „ rantur [2]. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum [3] „. Huius
praecepti exemplo apostolus Paulus Timotheum beatissimum monet, locupleti-
bus huius saeculi praecipiendum: ut non extollantur pompa mundana, sed
christianae humilitatis celsitudine potiantur: neque saecularium diuitiarum spe
caduca fallantur, sed diuinarum [a] promissionum perpetuitatibus inuitentur [4].
Timoth. VI 17. „ Diuitibus, inquit, huius saeculi praecipe, non superbe sapere, neque sperare
„ in incerto diuitiarum suarum, sed in Deo uiuo, qui praestat nobis omnia
Ibid. 18. „ abundare ad fruendum [5], benefaciant, diuites sint in operibus bonis, facile
Ibid. 19. „ tribuant, communicent [6], thesaurizent sibi fundamentum bonum in futu-
„ rum, ut adprehendant [b] ueram uitam [7] „. [*]

(*) Ita hic sermo desit in codice, qui an mutilus sit judicent eruditi. Porro sessorianus codex quin ullum praebeat indicium, quo sermo mutilus censeatur, id potius videtur excludere; nam nullo spatio membranas vacuo relicto statim exhibet sermonem alterum, ad quem exscribendum festino.

(a) Cod. *divinorum*, sed emendandum fuit *divinarum*. (b) In cod. *adpraehendant* bene quidem scriptum cum *ad*, sed mendose cum diphthongo. Error vero fluxisse videtur ex male intellecta notariorum sigla; nam *p* superducta lineola tam *prae* quam *pre* apud illos significat.

caelestibus infertur thesauris, seu in coelo collocatur, saepe in suis scriptis docet Ambrosius, et saltem consulendi sunt lib. de Nabut. Iezrael. XIV. 58. t. 1., lib. II. de Offic. XXVIII. 140., ser. de Basilic. non traden. n. 33., ac epist. XXXVIII. 7. t. 3.

(1) Ita ad verbum Ambrosius lib. I. de Spir. Sanc. XVI. 182. t. 4. In psal. vero CXVIII. ser. VIII. 8. t. 2. *Nolite thesaurum vobis condere in terra*, et ser. XII. 2. *Nolite thesaurizare vobis in terra, ubi aerugo, et tinea exterminant*.

(2) Similiter Ambrosius l. c. de Spir. Sanc. n. 183., omisso *autem*, et addito *thesauros* post *vobis*, quae tamen vox omittit in cit. psal. ser. XII. 2., ubi: *sed thesaurizate vobis in caelo*. Sibi discrepat autem ser. VIII. 8. cit. psal., scribens: *sed thesaurum vobis condite in caelo*.

(3) Adamussim legit lib. II. de Iacob et Vit. Beata V. 23. t. 1., et lib. I. de Spir. Sanc. l. sup. cit.

(4) Mundanas pompas, et superbiam hujus mundi frequenter in suis scriptis detestatur Ambrosius, in quibus etiam saepe divitibus humilitatem commendat, et prae caelestibus terrestria quam pro nihilo habenda sint ob oculos ponit, v. gr. lib. de Abrah., de Isac, de Bono mortis, praesertim capp. V. VI. et VII., de Fuga saeculi maxime cap. I. et IV. t. 1., nec non in psalmis, et praecipue in XXXVIII. 36., et CXVIII. ser. IV. 25., V. 27. et 36., tom. 2.

(5) Ita h. l. allegat Auct. epist. ad Demetriad. col. 41., Augustinus epist. XXX. t. 2. col. 383., ac alibi sparsim, Chromat. Aquil. in Matth. col. 988., Sedulius llib. in I. Timoth. VI., aliique, nisi excipias *abundanter* loco *abundare*.

(6) Itidem Augustinus epist. CLVII. t. 2. col. 554., lib. 1. de civ. Dei c. X. col. 11. t. 7., et lib. cont. Adim. t. 8. col 143., et alibi.

(7) Ambrosio nostro consonat Augustinus epist. CXXX. col. 382. t. 2., et tract. XXII. in Ioan. t. 3. col. 466., aliisque multis in locis.

S. AMBROSI

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

SERMO II.

ADVERSUS EOS, QUI DICUNT POSSESSIONEM NON DISTRAHENDAM, SED FRUCTIBUS MISERICORDIAM FACIENDAM.

I *Iesu Christi salu*tare [a] praeceptum est: „ Vendite omnia quae possi- Lucae XII. 33.
„ detis, et date elemosynam [1] „. Dominici ma*gistri* [b] fides in promptu est, quae non solum distrahi [c] iussit; uerum etiam, quid de distracto fieret, demandauit [2]. Sed hanc fidem praui doctores friuolis ac futilibus uerbis infuscant; quos apostolus Paulus iam non carnis, sed quod peius [d] est, diuinis sermonibus adulteros [3] praedamnauit, dicendo: „ Adulterantes uerbum Dei [4] „. Et II. Corinth. II. 17.
iterum: „ Nescitis quia qui templum Dei conrumpit, disperdet illum Deus? [5] „. I. Corinth. III. 17.

(a) Rubeus succus, quo haec prima verba in cod. scripta sunt, vetustate evanuit, et nonnisi ex litteris postremi vocabuli *tare*, atque ceterorum ex vestigiis, habita spatiorum ratione, sic potui supplere. (b) Cariosa membrana hujus vocabuli litteras *ma* tantum servet illesas, et nonnullos supernos tantum exhibet apices, ex quibus ego *magistri* interpretabar. (c) Cf. Ulpian. de Transaction., Apul. lib. I., Sveton. in Vespas. 16., Iustin. 9. 1., Tacit. 6. Ann. 17., et recole superius dicta not. (f) pag. 1. (d) Haec quoque vox aegre in codice legitur, et perplexe *pejus* scribo, quamvis bene elocutionem comparativam Ambrosio familiarem esse sciam.

(1) Vide adnotata in primo sermone p. 1. n. (1)

(2) Recole dicta l. c. n. (2).

(3) Etiam in Luc. VIII. 9. t. 2. apostolica dictione *adulteri*, ait Ambrosius, *sunt omnes, qui adulterare cupiunt fidei, et sapientiae veritatem.*

(4) Ita Irenaeus lib. IV. c. XXVI. col. 263., cui concinunt Hieronymus, et Beda in h. l. Graecus vero καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

(5) Prima verba *Nescitis quia* ex superiore versiculo I. Corinth. III. 16. heic translata sunt; reliqua autem Augustinus lib. cont. Manichaeos t. 8. col. 179. sic legit: *Quisque templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus*; ubi addit: *Quod verbum metuentes multi latini interpretes, noluerunt dicere* corrumpet; *sed dixerunt:* disperdet illum Deus; *et non deviantes a re ipsa, offensionem vocabuli devitarunt.... Sed Graecis exemplaribus convincuntur* (subintellige *Manichaei*) *in quibus apertissime scriptum est*: Quisquis templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus. » Graecus textus φθείρει..φθερεῖ. Ceterum nullus s. Pater Latinus, praeter Augustinum, et Hilarium, verbum *corrumpet* geminat; sed eorum plerique cum Ambrosio nostro *disperdet* secundo loco retinent.

Et illut quod in euangelio Christus Pharisaeos increpans memorauit, dicens:
Marc. VII. 9. „ Reiecitis mandata Dei, ut traditiones uestras statuatis [1] „.

II. Non est, inquiunt, distrahenda, sed retinenda possessio, et de eius reditibus misericordiae opera celebranda. Quid sub uestitu operis misericordiae ardorem cupiditatemque habendae retinendaeque [a] possessionis obtegis? Quid inpietatis tuae flagitium sub uelamine pietatis obumbras? Quid Dominicum praeceptum, et ipsa sua puritate praeclarum, credentibus subtili eripis persuasione? Quid ficto simulatoque conloquio [b] religiosis denegas caeleste mandatum? Quid Dei seruulis [c] serpentino consilio Paradisum intercludis, qui non introiens ipse, uerum etiam introire cupientibus regnorum caelestium claues abscondis? [2]. Non es sapientior Christo nec maior, qui fieri iussit; non melior Paulo apostolo, qui perfecit [3]. Qui mox inluminatus [d] est gratia, non adquieuit carni et sanguini [4] in passionibus trepidis; non Hierosolymam conscendit, ut a praecedentibus Apostolis consilium sortiretur [5], quem de omnibus fidei praeconiis instructum fecerat diuinum et caeleste conloquium [6]; non Ciliciam petit [e] propriam ciuitatem [7], hereditatem accipere [f] paternam, quam pro

(a) Codex *habende retinendeque* sine diphthongo. (b) Ita cod., ut supra et infra, *conloquium* cum unica *l* more veterum. (c) Locutio familiaris Ambrosio. Vid. saltem Ser. de Basilic. non tradend. n. 30. p. 904. t. 3. et passim. (d) Ita in cod. bona, et vetusta lectione *inluminatus*. (e) Ita cod. pro *petiit*, apud veteres librarios solita crasi. (f) Hoc vocabulum in fine versiculi in monogramma coit, et ex evanidis characteribus vix exspiscari potest.

(1) Itidem s. Cyprianus in Epistolis XL, LXIII. LXVIII, et LXXIV. coll. 54., 108., 109., 113., et 139.; sed singulari numero, et praemisso *Rejicitis* loco *Reiecitis*. Similiter etiam Zeno Veron. lib. 1. tr. 1. col. 12. cum Siricio Epist. IV., exceptis *Rejicitis mandatum* pro *Reiecitis mandata*.

(2) S. Ambrosii aetate homines non defuisse, qui in evangelicae paupertatis consilium vehementer insurgerent, et illud profitentes valde contemnerent, multis ex locis hujus s. Praesulis operum clarissime evincitur. Consule saltem in psal. CXVIII. ser. XXI. n. 18., ubi haec memoranda sunt verba: *Quoties ipsa beneficia crimini dantur? Quoties virtus opprobrio ducitur? Quoties ipsa ingrata est gratia? Vendidit justus facultates suas, dispensavit pauperibus, nihil sibi reliquit: contemnitur plerumque in ipsa Ecclesia, quia dives esse desivit, sicut scriptum est:* Si dederit vir omnes facultates suas in caritate, contemptu contemptus erit. *Cant. VIII. 7.* Ambrosii etiam epistola LVIII in hoc argumento versatur. In ea sane s. Doctor narrat Paulinum et Therasiam suas omnes facultates pro Christo abdicasse, atque in pauperes erogasse; idque quod turpe hominibus videbatur profanis, et futurum in contumeliam, bene recteque factum Patriarcharum exemplis demonstrat.

(3) Passim in suis scriptis Ambrosius s. Pauli Apostoli exempla plebi suae imitanda proponit; quippe qui (s. Paulus), ut ait lib. de Virginit. XX. 130., *honore provocat, magisterio docet, invitat exemplo.*

(4) Heic illud ad Galat. I. 16. spectat Ambrosius.

(5) Ad cit. l. 17. Ambrosius respicit.

(6) Consule loc. cit. w. 12.

(7) S. Paulum Tharso in Cilicia oriundum, ex historia res notissima est.

Christo pauperibus deseruerat; qui nec nobilitatem ipsam romani generis, de quo originem sanguinis duxerat [1], defensauit, [a] quam passione Dominica nouerat deturpatam [2]: sed per Arabiae regionem [3], ut nomen illut uenerabile, quod fuerat persecutus iniuria, quod eloquentia oppugnauerat et Pharisaeorum inuidia, salutare esse ac diuinum fido praeconio mortalibus cunctis inferret. Quis igitur Paulo triumphis multiplicibus praedito similis adprobatur in gestis; qui se omnibus exuerit saeculi uinclis [b] et pompis, et rite Dei famulus nuncupabitur; qui obtrectantibus inuidis perseueranter insistit. Domini Christi praeceptis implendis, qui dixit: „ Vendite omnia quae possidetis, et date ele- Lucae XII. 33.
„ mosynam; et ecce uobis munda sunt omnia [4] „. Ibid. XI. 41.

III. In praecepto indicta distractio est, et de distracto dispensatio [c] exacta est. Deuotis purificatio mentis promittitur, sordium mundatis caeleste regnum est praeparatum. Rogo, quid quaeris amplius, aut quid relictum est, nisi, non facientibus famulis quod praecipitur, ut Deus faciat quod minatur? Qui et dixit: „ Si Ibid. XVI. 11.
„ in iniusto [5] mammona fideles non fuistis, quod est uerum, quis dabit uo-
„ bis [6]? Et si in alieno [7] fideles non fuistis, quod est uestrum, quis credet Ibid. 12.

(a) *Defensavit* frequent. a *defendo*, juxta illud Sall. Iug. 64., Plauti Bacch. S. S. 59, et Ovid. Metam. 374. Recte quidem heic Ambrosius verbum *defensavit* usurpat: Paulus enim non saepe suam romani generis nobilitatem defendit; sed semel pro suo civis romani jure contendit (Actor. XXII. 25. et seqq.); quare proprie vereque dixit *non defensavit*, scilicet non frequenter defendit. (b) Ita codex bona vetustaque orthographia pro *vinculis*; cujusmodi syncopas etiam usus est Tullius, ut advertit Cornutus p. 2288. (c) Vid. sup. n. (2) p. 1. et seq., ubi similis dictio est in ambrosiano loco recitato De excess. Satyr. I. 60.

(1) Civitatis romanae privilegio fruebatur Paulus, quo Tharsenses Augusti partibus faventes ab eodem imperatore donati sunt. Actor. XXII. 27., et 28.

(2) Nimirum, quia Iesus Christus Praesidis Romani auctoritate, ac romanae cohortis militibus cruci adfixus est.

(3) Arabiae regionem verbum Dei praedicando Paulum excursisse, ex Galat. I. 17. constat.

(4) H. l. *Et ecce vobis munda sunt omnia*, iisdem verbis, sed non eodem modo legit Ambrosius in Luc. VII. 100. Sic enim: *et ecce omnia munda sunt vobis*.

(5) Mammonae, ait Ambrosius l. c. in Luc. n. 244., non *justa potestas*; *sed injusta est servitus*.

(6) Similiter s. Cyprianus lib. de oper. et eleem. col. 240., et s. Augustinus lib. V. Confess. t. 1. col. 127., si id exceperis in fine *quis dabit vobis*, cujus loco *quis credet vobis*. Legit cum codice Irenaeus lib. II. c. XXIV. col. 169.

(7) S. Ambrosius in h. l. lib. VII. in Luc. n. 246. scribit: *Alienae nobis divitiae sunt, quia praeter naturam sunt; neque nobiscum nascuntur, neque nobiscum transeunt*. Ibid. hoc testimonium expendens, illud eo explicat sensu, quo modo utitur in sermone. Sic enim ait n. 247: *Argui igitur videntur Iudaei et fraudis et avaritiae. En ideo qui in facultatibus fideles non fuerunt, quas cum alienas scirent (communem enim ad usum fructus terrarum a Domino Deo datus est omnibus) debuerunt utique partecipare pauperibus*.

Matth. XXV. 46. „ uobis [1]? Et abibunt isti in ambustionem aeternam; iusti autem in uitam „ aeternam [2] „.

(1) Ita Ambrosius l. c. n. 245. praeter in fine *quis dabit vobis*, loco *quis credet vobis*. Utrum dicendum sit, haec testimonia s. Ambrosium memoriter recitasse et postrema utriusque versiculi verba immutasse, an potius eadem inversio librarii oscitantiae tribuenda sit, judicet lector.

(2) Ita ad verbum h. l. recitat s. Cyprianus lib. sup. cit., et lib. II. ac III. Testimonior. coll. 290. 303. Eidem concinit s. Augustinus in Ioan. V. t. 3. col. 443., uno excepto *ibunt* pro *abibunt*.

S. AMBROSI

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

SERMO III.

DE CARITATE

EX LECTIONE S. PAULI APOSTOLI CONTRA MALOS, QUI BONIS INVIDENT.

I. Peractis perfectionis inspectisque muneribus (1), ad potiora eminentioraque Apostoli praeconia, sicut promisimus (2), procedamus (3); qui nec mysterii notitiam, nec eloquentiae celsitudinem, nec misericordiae largam pietatem (4), nec fidei sublime meritum, nec martyrii fortem intrepidamque constantiam (5) prodesse posse memorauit (a); si caritas fraterna eademque sincera defuerit. Quid enim prodest (b) sumptu (c) nutrias, quem perimas ferro? aut quid iubat (d) eum quibuscumque foueas alimentis, quem latronis odio prosequaris? Caret omnibus pietatis officiis, qui odiorum flammis accensus, persequitur in fratrem gratiam, uel diuina ope conlatam (e), uel laboribus ieiuniorum, uel

(a) Cod. *memorarit*; fortasse archaicum est pro *memoraverit*; at *memoravit* ex sententia legendum malui. (b) Cod. *prodeest* geminata *e*, cujusmodi exempla passim occurrunt in antiquis codd.; at quum infra hoc verbum per unicam *e* scribatur in cod., et heic illam lectionem retinui. (c) An particula *si* addenda est? (d) Ita codex pro *juvat* scribit *b* loco *v*, quae scriptura frequentata est apud veteres orthographos. De harum litterarum promiscuo usu consulesis Putschium pag. 2295, Terrassonium *hist. de la jurispr. rom.* pp. 66. et seq., ac indicem orthographicum Frontonis cl. Maii. (e) Cod. recta et antiqua lectione non geminat *l*, sed mendose scribit *conlata* pro *conlatam*.

(1) Solemne morem suum heic servat Ambrosius, ut de quibus jam disseruerat superiori concione, eadem, quum primum dixisset, memoraret, et quidem plerumque initio sermonis; cujusmodi exempla abunde ambrosiana scripta suppeditant. Sufficiat tamen laudare libb. de Cain et Abel, de Bono mortis, de Fuga saeculi, de Joseph Patriarch., de Viduis, de Myster., de Incarnat., et de Excessu Satyri.

(2) Non modo quae jam edisseruerat citare consuevit s. Antistes, verum etiam quae pertexere cogitabat quandoque promisit. Confer saltem ser. de Basilic. non tradend. n. 24. p. 922. et ibid. n. (c) t. 3., ac Prolog. in lib. II. de Spir. sancto n. 12. t. 4.

(3) Haud absimilem transitionem in suis scriptis interdum usurpat Ambrosius; Vid. lib. I. de Interpell. David I. 5. tom. 1.

(4) In simili sententia dicit Ambrosius lib. II. de Poenit. IX. 83. t. 3. *Quid enim prodest collatio patrimonii sine gratia caritatis?*

(5) Confer epist. LXXVIII. 6. et 10. t. 3.

adsiduitate orationum, uel uigiliarum instantia omnibusque uirtutum generibus conquisitam [1]. Caritas enim sine misericordia inperfecta est [2]: quia misericordia caritatis corporis membrum est; contra misericordia sine caritate nihil est [3]: quia emoritur omne membrum, quod ex solido corpore uel diuulsum fuerit uel abscissum. Est enim caritas apex quidam membrorum omnium retinens arcem [4], cui adcorporata [a] connexaque perdurant officia cuncta uirtutum [5]; sine qua omnium bonorum [b] merces aut languescit, aut deperit, di-
Corinth. XIII. 1. cente Apostolo: „Si linguis hominum loquar et Angelorum, caritatem autem
Ibid. 2. „ non habeam, unum sum uelut aeramentum, aut cymbalum tinniens [6]. Et si „ habeam prophetiam [c], et nouerim mysteria omnia, et omnem scientiam: et „ si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non
Ibid. 3. „ habeam, nihil sum [7]. Et si donauero omnes facultates meas, et distribuero

(a) idest *adjuncta*, ut legitur in Ammian. XVI. 8. et in Solin. 37. Vocem *Corporatus* pro *junctus* vel *in unum corpus cooptatus* usurpat etiam Ambrosius lib. III. de Offic. VII. 50. t. 3. (b) In cod. post *bonorum* repetitur *omnium*, deinde punctis superne notatum expungitur. (c) Cod. *prophetia*, nisi fortasse fuerit *a* lineola superaddita pro *m*, quae vetustate iam evanida aciem effugiat.

(1) Sic etiam lib. IV. in Luc. n. 46. t. 2. scribebat Ambrosius: *frustra opem misericordiae coelestis expectes, si alienae fructibus virtutis invideas: adspernator enim Dominus invidorum est, et ab iis, qui divina beneficia in aliis persequuntur, miracula suae potestatis avertit.*

(2) Perfectam caritatem haud umquam a misericordia esse disiunctam rursus docet Ambrosius lib. I. de Poenit. XI. 52. t. 3., ubi *proximus*, inquit, *esse non potes, nisi facias misericordiam.* Hanc autem virtutem valde commendat s. Doctor in ps. CXVIII. ser. VIII. 22. et seq., lib. II. in Luc. n. 27. t. 2., lib. I. de Offic. XI. 38. et seq., et lib. III. c. III. 19., nec non epist. VII. 3. t. 3.

(3) Recole dicta supra p. 13. n. (4).

(4) Confer lib. II. de Offic. XIV. 66. t. 3., ubi similis dictio est.

(5) Ambrosius lib. cit. de Offic. VII. 39. *Prima ergo*, inquit, *ad commendationem nostri est caritas. Bonum est ergo testimonium habere, de dilectione. Hinc nascitur fides ... Similiter per fidem et caritatem pervenitur*. Et epist. XLI. 17. *Ubi non est amor*, ait, *non est fides*, (intellige *viva*) *non est dilectio*. Hanc sententiam pergit s. Doctor explicare in ep. LXXVIII. 9., scribens: *Ubi perfecta caritas, ibi omnis fides: sicut ubi perfecta caritas, ibi spes omnis... Ideo maior, quia spem fidemque complectitur*. Rei meminit etiam lib. VIII. in Luc. n. 30. t. 2.

(6) H. l., quo carent ambrosiana scripta, nec Vulg. nec Graeco respondit; nam Graecus post *aeramentum* ἠχῶν, et Vulg. legit *aes sonans*. Verum id confirmat, quod iam alibi adnotavimus, Ambrosium usum esse diverso codice a Vulgata; et illud demonstrat, quod praenotarunt Maurini in psal. CXVIII. ser. VIII. 13. n. (*a*) col. 449. t. 2. et alibi, ambrosianam scilicet graecam editionem, ab iis, quas nunc habemus, in multis discrepare. Sane est apud Sabat. Ms. quidam graecus, qui illud ἠχῶν omittit.

(7) Ita Ambrosius in ps. XLV. 9., et lib. VII. in Luc. n. 176. t. 2., praeter in fine *nihil mihi prodest* pro *nihil sum*, quae forsean verba huc e sequenti versiculo in codice translata sunt. Similiter in epist. LXXVIII. 6., sed ibi pro *si habeam* legit *si habuero* cum Vulgata.

„ omnia mea pauperibus, et si tradidero corpus meum urendum, ita ut glo- „ rier, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest [1] „.

II. Caritas omnium bonorum mater est, misericordiae principium, origo pietatis, fons benignitatis [2], caput [a] iustitiae [3], legis adimpletio, perfectio praeceptorum [4]. Sine hac una omnia aut debilitata conruunt [b], aut regno carent. Nam et propheticum sentire nihil est; et leue nosse mysteria; paruum est fugare daemones [c]; omniaque uirtutum genera consummare, si caritas desit, inane est. Unde Dominus Christus sic ait: „ Multi mihi dicunt in illa die: Domi- Matth. VII. 22.
„ ne, *Domine* [d], nonne in tuo nomine prophetauimus, et in nomine tuo dae-
„ monia exclusimus, et in nomine tuo uirtutes magnas fecimus? [5] Tunc dicam Ibid. 23.
„ illis: Discedite a me, non uos noui, qui operamini iniquitatem [6] „. Iniquitatis opera est, hominem homini uelle praeferri, fratrem inuidere fratri, alterum alteri non id uelle quod sibi: et cum [e] sit nobis una condicio naturalis [7], condicionem condicioni uelle praeponi [8].

(a) In cod. *caput* loco *caput*, cum contra alibi vidimus *illut istut* pro *illud istud*. (b) Ita codex pro *corruunt* vetusta scriptura. (c) Codex *demonas*, quae vox prorsus cubat in mendis; nam *daemones* scribendum est, ut infra in hoc eodem cod. scribitur. (d) Cod. *Domine* semel habet, sed cum in sacris litteris, quacumque versione utatur, heic *Domine* geminetur; hanc vocem mallem proinde credere librarii oscitantia omissam fuisse in cod., et addendam censui. (e) Ita constanter codex *cum* per *c*, et non per *q* scribit, tam si tempus significet, quam si comitem vel caussam. Vid. hac de re Quintilianus Instit. I. 7.

(1) Ambrosio fere concinit eius discipulus Augustinus ser. CXXX. t. 5. col. 1349., exceptis *ut ardeam* pro *urendum*, et omissis *ita ut glorier*. Habet *ad comburendum* s. Pacianus ep. II. p. 308. et seq. Solus vero s. Hieronymus lib. III. in epist. ad Galat. t. 4. col. 307., expuncto *ut ardeam*, legit *ut glorier*; quo in loco id ob similitudinem verbi *ardeam* et *glorier* apud graecos καυθήσωμαι, et καυχήσωμαι factum putat. At re quidem vera haec duo verba simul in pervetustis graecis exemplaribus olim legi, idem observat Hieronymus in Isaiae LVIII. t. 3. col. 428., ubi scriptum reliquit: *Apostolus si etiam corpus suum tradat martyrio* ut ardeat, *sive* glorietur (*utrumque enim fertur in exemplaribus*) *absque Dei caritate..... frustra se dicit sanguinem fundere.*

(2) Confer epist. XLI. 17. t. 3.

(3) Utique scribit Ambrosius in psal. CXVIII. ser. XVI. 45. t. 2. *qui praecepta iustitiae diligit, facit illa quae diligit.*

(4) Haud absimilia habet Ambrosius in psal. CXVIII. ser. V. 20. et XVI. 44., nec non in epist. LXXVIII. 7.

(5) Ambrosius h. l. similiter legit in sup. cit. psal. ser. XX. 47., praeter *ejecimus* loco *exclusimus*. Verbum autem *exclusimus* retinet s. Cyprianus lib. de Unit. Eccl. p. 199., et lib. III. Testimonior. col. 314.

(6) In cit. psal. ser. XV. 25. h. l. Ambrosius sic recitat: *Discedite a me, qui operamini iniquitatem*, omissis *non novi vos*. Itidem ser. XX. 47., et in psal. XXXVI. 31., sed additis in fine *nescio vos*. Habet autem cum codice *non novi vos* Augustinus in ps. XXXIV. col 238. t. 4.; at eadem verba initio versiculi ponit. Nobiscum legit ad verbum s. Hieronymus in epist. ad Damas. col. 152. t. 4.

(7) Huic similem sententiam saepe in ambrosianis scriptis reperies: et confer saltem in psal. CXVIII. ser. VIII. 14. t. 2.

(8) Paria leges apud s. Ambrosium lib. X. in

III. Cum auctor nostrae salutis, naturae propriae diuinitatis conscius, mortalibus se cunctis mortalem exhibuit, et hominibus omnibus hominem praebuit, et quod maius est, condicionem [a] condicioni subiecit, sui corporis formam in forma nostri corporis cooptauit[1]; ut hoc sacramento[2] celsitudinem humilitati, et humilitatem celsitudini coaequaret [3]; et ut in hoc consummaret patriam
Ioan. VI. 38. uoluntatem [4], qui dixit: „Non descendi de caelo, ut faciam uoluntatem meam; „ sed uoluntatem eius, qui me misit [5]„. Et iterum: „Filius hominis, inquit,
Matth. XX. 28. „ non uenit ministrari, sed ministrare [6]„ Et facile qui maiestatis celsitudine
Philipp. II. 6. sequestrata [b] formam seruitutis accepit, dicente Apostolo: „Qui cum in forma
Ibid. 7. „ Dei esset non rapinam [c] arbitratus est esse se aequalem Deo [7], sed seme-
Matth. VII. 21. „ tipsum exinaniuit formam serui accipiens [8]„. Et illut„: Non omnis qui mihi „ dicit: Domine, *Domine*[d], intrabit in regnum caelorum, sed qui facit uoluntatem Patris mei, qui in caelis est [9]„.

(a) Cod. *condicione*, at mihi *condicionem* legendum videbatur. (b) Haec vox familiarissima fuit Ambrosio, eamque legesis lib. de Iacob. VII. 32., in psal. CXVIII. ser. VII. 29., et in Luc. VI. 32. ac X. 56. (c) Cod. *rapina*, at *rapinam* prorsus scribendum est. Num fuerit ultimae *a* lineola pro *m* superaddita, suspicor. (d) Codex h. l. verbum *Domine* omittit, ut supra, quod nos congeminare ausi sumus. Vid. p. 15. n. (d).

Lucam n. 50. et seq., atque lib. II. de Offic. XXVII. 134. t. 3.

(1) Ambrosius, ut adversus venenum Arianorum, qui sua tempestate Mediolani plurimum poterant, plebem suam communiret, passim in suis concionibus dogmatica documenta firmandae Verbi divinitati, et humanitati peridonea tradidit. Porro huiusce ineffabilis mysterii doctrinis sua omnia opera aspersit, et late egit de illo lib. de Incarnat. et de Fide, multaque dixit in psal. LXI. 5., CXVIII. ser. XIV. 46., in Luc. X. 135 t. 2., et epist. XLVI. 6. t. 3., quibus in locis, ut heic facit, pro sua sententia tuenda illud ad Philipp. II. 6. usurpat.

(2) idest *mysterio*, quo sensu hac dictione familiariter usi sunt ss. Patres, quibuscum noster Ambrosius, ut saltem videre est lib. de Benedict. Patriarch. XI. 48. t. 1., et in Luc. VII. 28. t. 2.

(3) Conf., praeter l. sup. cit. in psal. LXI. 4., CXVIII. ser. XIV. 20. t. 2., etiam lib. II. de Fide VII. 56., lib. V. 109. t. 3., et Orat. de obitu Theod. n. 27. t. 4.

(4) Haec eadem l. c. reperies, et insuper in ps. XXXVII. 5., ac CXVIII. ser. XVIII. 32., in Luc. X. 60. t. 2., et in lib. II. de Fide VII. 52. atque alibi passim. Attente sunt haec notanda, quo hunc sermonem ambrosianum probe exploratum habemus. Nempe Ambrosius heic de Christi divinitate, perfecta humanitate, corporis mortalitate, eiusque humilitate, et Patri obedientia simul dicit, atque in iis versans illo ad Philipp. II. 6. utitur, prorsus ut in fere omnibus laudatis locis oper. solemne habuit.

(5) Ita Ambrosius lib. II. de Fide t. 3., uno excepto initio *Ad hoc* pro *Non*, et posito *non* post *caelo*.

(6) Similiter scribit s. Antistes lib. I. de Spir. Sanc. in Prologo n. 11. t. 4., sed *non* verbo *venit* postponit.

(7) Adamussim h. l. recitat s. Ambrosius lib. de Joseph Patriarch. III. 14., lib. de Apolog. alt. David VII. 39. t. 1., et in psal. XXXV. 5. t. 2., atque alibi.

(8) Ita ad verbum loc. cit.

(9) Numquam s. Doctor sibi consonat, dum in suis scriptis h. l. allegat. Sane in psal. CXVIII.

IV. Sed non prius uoluntatem Patris facere possumus, nisi quae sit ipsa uoluntas, ante noscamus. Voluntas ergo Dei est, auctore apostolo Paulo „Sanctificatio nostra[1]„; quos ab omni facie contagionis antiquae per regenerationem salutaris lauacri[2] hac nostra professione purgauit; qua in carnis infirmitate uenisse credimus Deum[3], qua natum ex uirgine confitemur, qua non negamus condicioni[4] fuisse subiectum, qua Christum crucifixum extollimus, praedicamus sepultum, et Dei gloria suscitatum[5]. Unde cum tantum nobis sola ex professione eius sanctificationis uideamus esse conlatum; ex hoc intellegere[a] possumus, quantum ex eius imitatione uoluntatisque peractae uel cognitae conferri poterit praemiorum: de qua nos sic docet Apostolus: „ut sciatis quae est uoluntas Dei, quod bonum, et quod „placitum, et perfectum[6]„. Voluntas Dei est dilectio proximi frater, ut con-

Thessal. IV. 3.

Ad Rom. XII. 2. Ibid. 9. et seqq.

(a) Ita codex *intellegere* pro *intelligere* recta bonaque lectione scribit ad priscae orthographiae normam.

ser. XI. 40. t. 2. legit: *Non quicumque dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum*; et sup. ibid: *Non enim quicumque dixerit: Domine, Domine, ipse intrabit in regnum caelorum; sed qui voluntatem Dei fecerit*; at lib. I. de Offic. XXVI. 125. t. 3. *Non enim qui dixerit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui fecerit ea, quae dico.* Demum in lib. III. de Spir. Sanc. XVII. 130. sic. *Non omnes, qui dicunt mihi: Domine, Domine, intrabunt in regnum caelorum.*

(1) Vulgata et Patres *vestra* legunt loco *nostra*; sed heic Ambrosius sacris verbis loquitur, non illa recitat.

(2) Apostolicus dicendi modus pro *baptismo* (ad Titum III. 5.) qui familiarissimus fuit Antistiti nostro. Consule lib. II. de Interpell. David IV. 14., IX. 35. t. 1., in psal. CXVIII. ser. XXII. 3. t. 2., ac libros de Myster., et de Spir. Sanc. X. 64. t. 3. et 4.

(3) Confer in psal. LXI. 5. t. 2., et recole dicta p. 16. n. (1).

(4) subintellige *humanae*, quo quidem sensu hanc vocem sparsim usurpat Ambrosius, ut ex. gr. in Luc. X. 129. t. 2., et in ser. cont. Auxent. n. 8. p. 916. t. 3.

(5) Lege loc. cit. supra pag. 16. n. (1) et num. (4), ubi similes sententiae sunt, et dictiones. Haec sunt attente notanda, quo magis magisque auctorem ad Neophytos hunc sermonem habuisse noscatur. Siquidem haec eadem aut non absimilia verba olim ad Neophytos in traditione Symboli habuisse Pontifices, Romani Ordinis Libelli, quos Caroli M. iussu de baptismo scripserunt Episcopi Odilbertus Mediolan., Leidradus Lugdunen., Amalarius Treviren. et Theodulphus Aurelianen., clarissime docent. Quibus modo accedit alter Libellus de baptismo, quem codex membraneus, Saec. ut videtur IX., Sessorianae Biblioth. exhibet, quemque ineditum censeo, et Alcuino referre non dubito. Sic enim ille fol. 163. recto: *Haec summa est fidei nostrae dilectissimi nobis, haec verba sunt symboli non sapientiae humanae sermono facta, sed verae divinitatis ratione disposita; quibus conprehendendis atque servandis nemo non idoneus, nemo non aptus. Hic Dei Patris et Filii una et aequalis pronuntiatur potestas; hic unigenitus Dei de Maria Virgine, et de Spiritu Sancto secundum carnem natus ostenditur; hic eiusdem crucifixio, ac sepultura, et tertia die resurrectio praedicatur*, etc.

(6) Augustinus lib. XIII. Confess. t. 1. coll. 229. et 236. et alibi constanter h. l. sic allegat:

gaudeas fratri, ut non inuideas meliori, inferiorem ut praeferas tibi (1), ut non admittas offensam, ut remittas admissam, ut honorificentia praecedas honorantes, ut dilectu (a) anteuenias diligentes, ut pro inimicis ores, ut cihes (b) aduersarios, ut non oderis persequentes (2). Sic et omnis uirtus decus efficitur, ornamentum, fides, perfectio, misericordia, martyrium, flammis corpus exustum;
Ibid. VIII. 16. 17. sic filii Dei efficimur, cum Patri caelesti operibus similamus (c); sic Christo hereditario (d) iure coniungimur (3), cum bonis, ac malis bona largimur, cum aut obliuiscimur iniuriae (e) aut corde dimittimus retentatam (4), cum eminentiore dilectu pro amicis non solum nostra, sed et nosmetipsos inpendimus; sic sancto Spiritu abundabimus, cuius et sumus, si omni mansuetudine, quae benignitatis sunt, implcamus.

V. Inde Dominus Christus Apostolos ad ultionem inhospitum (5) Samarita-

(a) Confer adnotata supra pag. 6. n. (b), et heic ut infra observa *dilecta* pro *delecta* scriptum bona et vetusta lectione, ut ad hanc vocem advertit Forcellinius. (b) Ita codex cum aspirata duabus vocalibus interposita, quam lectionem, quum in priscis codd. occurrat, sollicitandam haud arbitror. De hac varietate exempla praebet Ciceronis interpres antiquus apud Maium t. 2. pp. 52. 54. 82. 84. 90. 102. (c) *Similamus* pro *similes facimus* seu *adsimilamus*, subintellige *nos*. Quod verbum quum plerumque construatur cum casu accusandi, malebam, invito codice, scribere vel *adsimilamus*, vel *caelestis Patris opera similamus*; at inspecto antiquissimo Esdrae interprete, qui IV. 8. 44. habet: *similasti semini agricolae*, de dilecta emendatione haerebam, et codicis lectionem retinendam putabam. (d) Cod. *hereditario* sine diphthongo, quam etiam in antiquis codd., invita prosodia et ipsa etymologia nominis, haec vox frequenter remittit. (e) In cod. *iniuria* omissa *e*; nisi legendum sit *iniuriam*, ab amanuense elisa *m* in fine, vel pro ea litterae *u* lineola superaddita, quae tamen vix modo apparet, et ne vix quidem.

ad probandum vos quae sit voluntas Dei, quod bonum, et beneplacitum, et perfectum. Ambrosiaster in h. l. *ut probetis quae sit voluntas Dei, quod bonum, et placitum, et perfectum est.* Huic accinit Hieronymus lib. I. cont. Jovin. t. 4. col. 179. Vulgatae favet Cyprianus epist. LXXVII. col. 159., et cum Vulgata ad verbum legunt sedulius, et Beda in h. l. Omnes vero pro *ut sciatis* legunt *ut probetis*. Graec. εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον.

(1) Frequenter in suis scriptis adversus hoc pestiferum vitium, quod etiam in religiosiora corda pervadit, declamat s. Ambrosius, et praesertim lib. IV. in Luc. n. 46. et VII. 23. t. 2., ac lib. II. de Offic. XXX. 152. t. 3., nec non epist. XXIX. 17.

(2) Similia habentur in psal. XXXVIII, 10., CXVIII. ser. X. 3. et 41. ser. XV. 15. et seq., in Luc. VIII. 24. t. 2., et lib. I. de Offic. XLVIII. 244. et seqq. t. 3.

(3) Quippe Ambrosius ait epist. LXXV. 5. tom. 3. *Caritas adquirit adoptionem, adoptio haereditatem.*

(4) Ambrosius lib. I. de Offic. XI. 37. t. 3. illud expendens Matth. XIX. 21. rursus ait: *Et supra ita est scriptum, ubi diligendos inimicos, et orandum dicit pro calumniantibus et persequentibus nos, et benedicere maledicentes: hoc nos facere debemus, si volumus perfecti esse, sicut Pater noster qui in caelo est, qui super bonos et malos solem iubet radios suos fundere, et pluvia et rore terras universorum sine ulla discretione pinguescere.* Tum alia in lib. de Ioseph. Patr. I. 3. t. 1., in psal. XXXVII. 45. t. 2., atque in ep. LXIII. 83. t. 3., et alibi huic loco valde similia sunt.

(5) Qui Christum utique in hospitium recipere noluerunt. Luc. IX. 53.

norum properantes monuit, dicens: „Nescitis cuius spiritus estis?(1)„ utique(2) Lucae IX. 55.
mansuetudinis: qui ab omnibus commotionibus alienus sit, qui nulla concutiatur iniuria, qui ab omnibus perturbationibus uacet, qui tranquillitate subnixus, mitis, benignus, lenis, et blandus est(3); quem tertio uidit(a) Helias(b) (4), dicente
Scriptura(c): „Exies crastina die, et stabis ante conspectum Domini(d): et ecce Do- III. Reg. XIX. 11.
„ minus transiet, et ecce spiritus magnus, potens, comminuens montes, et conte-
„ rens petras in conspectu Domini: et non in eo spiritu Dominus, et post spiri-
„ tum(e) terremotus: et non in terremotu Dominus(5), et post terremotum(f) ignis: Ibid. 12.
„ et non in igne(g) Dominus, et post ignem uox aurae tenuis: et in eo Dominus(6)„.
Sed hoc quod per sacramentum Helias uidere meruit, aperte propheta Eseias (h)
Domino reuelante cognouit. „Super quem, inquit, requiescam, nisi super hu- Isaiae LXVI. 2.
„ milem, et mansuetum, et trementem uerba mea?(7)„ Sic et Samuhel (i) ille, ille Samuhel (k) sacerdos inlustris, praeclarissimos fratres specie consimiles, pares proceritate, uirtute non inpares Domini praecepto reprobat et depellit, et

(a) In cod. *videt*; at heic magis sententiae consonum videbatur lectio, quam ausus sum scribere; nam eadem sane melior, quamvis illa haud prorsus absurda sit. De promiscuo usu *i* pro e et viceversa recole dicta supra pp. 6. (*b*) 18. (*a*) et infra. (b) Ita cum aspirate in principio, ut constanter in antiquis codd. reperitur (c) Ita cod. *scribtura* per *b* loco *p*, ut supra *scribtum* vidimus p. 4. n. (*b*). (d) Cod. post *ante conspectum Domini* addit: *et non in eo spiritu Dominus*; quae quidem verba abundant; et heic fortasse interseruit librarius noster, eo deceptus quod post similia verba *in conspectu Domini* eadem infra recurrunt. (e) Cod. *spiritu* elisa *m* in fine. (*f*) Ita cod. *terremotu* omissa *m* ut supra. (g) Cod. *igni*. (h) Ita constanter codex scribit pro *Esaias* vel *Isaias* vel potius *Iesaias*, quod factum vix dicerem a graeco Ἠσαΐας; nam prisca orthographia *ai* per *ei* legebatur, ut monet Fumagallius *Inst. Dipl.* lib. I. p. LVI § 9. p. 103. (i) Ita codex *Samuhel* cum *h* duabus vocalibus interposita. (k) Ita codex cum emphasi.

(1) Ita ad verbum h. l. recitat Ambrosius in Luc. VII 60. t. 2., et lib. I. de Poenit. XVI. 88. t. 3. Huiusce evangelici testimonii spectabili auctoritate plebi suae mansuetudinem commendat Ambrosius etiam in lib cit. in Lucam.

(2) Hoc adfirmantis adverbium familiarissimum Ambrosio fuisse, qui eiusdem vel leviter scripta volverit, inficias ibit nemo.

(3) Reaspe inquit Ambrosius in psal. XXXVI. 22. t. 2. *qui sunt mansueti, nisi quos nullus stimulus dissentionis exagitat, non ira perturbat, non saevitia exasperat, non rabies crudelitatis inflammat.*

(4) Passim in suis scriptis Ambrosium de Eliae gestis esse locutum idem ipse fatetur lib. de Elia et jejun. III. 5. *Plurima enim*, inquit, *de Eliae gestis frequenti diversorum librorum sermone digessimus.* Ad quem locum respicientes Benedictini editores in Praefat. ad III. et IV. Tom. scite adnotarunt: *Si quidem enim nihil aliud vir sanctus his* (cit. verbis) *significat. nisi frequentem in libris suis gestorum Eliae fieri mentionem, vix quidquam erit, quod in hac parte videatur amissum.*

(5) Additis post *conspectum Domini* verbis *in monte* Graecus textus ambrosianae lectioni favet.

(6) Similiter legit vet. Iren. interp. IV. 20. col. 255., quocum Graecus, praeter *et* post *ignis*; at tam in cit. loc., quam in antiq. et nova Vulg. omittuntur ultima verba *et in eo Dominus*: quae forsan heic non veluti ex sacro fonte manantia, sed ut suae magis sententiae inserviat, Ambrosius addidisse videtur.

(7) Itidem Ambrosius lib. IV. Hexaem. VIII. 49. et 75. t. 1., uno excepto *quietum* loco *mansuetum*; sed habet cum cod. *mansuetum* in Orat. de obitu. Theod. n. 33. t. 4.

Dauid eorum fratrem humilitate subiectum, mansuetudine infirmum, et tranquillitatis spiritu leniorem Domini praecepto unxit in regem(1); unde ipse prae-
Psal. CXXXI. catus (a) ait: „Memento, *Domine* (b) Dauid, totius lenitatis eius(2)„. Haec electio Dei mansit semper et manet, ut superbos obpugnet (c) et deprimat, et humiles foueat et extollat. Exaltatio haec sine humiliatione (d) non potest esse, nec electio sine reprobatione (3), nec uocatio sine discretione. Et ideo cum infirma et despecta et ultima diliguntur (e), quae summa et magna sunt reprobantur (4); Deo enim magna infirma, et infirma sunt magna (5). Docuit hoc apostolus Paulus,
I Corinth. I. 26. qui uocationem credentium demonstrauit ex hac electione descendere. „ Videte, ait, uocationem uestram fratres; quia non multi sapientes secundum
Ibid. 27. „ carnem, non multi fortes, non multi nobiles (6): sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut
Ibid. 28. „ confundat fortia (7); et ignobilia huius mundi et contemptibilia elegit Deus, „ quae non sunt (utique contemptibilia (f)), ut ea quae sunt (contemptibilia
Ibid. 29. „ scilicet) destrueret (8): Ut non glorietur omnis caro in conspectu eius (9) „.

VI. Itaque glorientur in mundo qui gloriantur in carne, glorientur in carne qui gloriantur in homine, qui extolluntur honoribus mundi, qui diuitiis in-
Galat. VI. 14. flantur, qui nobilitate superbiunt (10). „ Nobis autem absit gloriari, nisi in „ cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem ipsi crucifixi sumus mun-

(a) Ita codex cum diphthongo, quam invitus retinui, quamvis in hac voce etiam in aliis vetustis codd. mihi se passim obtulerit. (b) Ausus sum addere *Domine*; ita enim sententia postulare videtur. Quippe librarii perplexitate ob sequentem vocem littera *d* incipientem heic *Domine* omissum putabam. (c) Ita cod. pro *oppugnet*. (d) Cod. *humilatione*, mendose quidem, nisi superaddita fuerit *i*, quae modo reperiatur permixta cum apice litterae *p*, quae e superna linea super *a* huius verbi descendit. (e) Mallem legere *deliguntur*, sed cum lectio codicis exemplis non careat, eam censui retinendam. Recole quae supra de vocabulo *dilecta* dixi p. 6. n. (*b*) et p. 16. (*a*). (f) Has parentheses et in hoc loco suis signis designandas putavi, ne quae sunt Ambrosii verba cum illis sacri textus lector confunderet.

(1) Locutus est Ambrosius de davidica humilitate frequenter in lib. de Interpell., et in utraque eiusdem Apologia, nec non lib. I. de Offic. VI. 21. et XLVIII. 245. et seq., ac epist. LI. 7. et seqq.

(2) Graec. καὶ πάσης τῆς πρᾳότητος αὐτοῦ., at in VI. edit. ταπεινώσεως.

(3) Confer. in psal. XXXVII. 47. t. 2,

(4) Videsis in psal. CXVIII. ser. XVIII. 34. etc.

(5) Sic Ambrosius l. c. ser. III. 41. dicit: *quod autem in hoc mundo contemptibile, hoc pretiosum est apud Deum.*

(6) Ita antiqua Versio apud Sabat, praeter *quoniam* loco *quia*, et *potentes* pro *fortes*. Huic lectioni favet Augustinus in Joan. col. 349. p. 2. t. 3., et alibi. Irenaeus vero cum Ambrosio nostro legit *fortes* lib. II. c. XIX. col. 144.

(7) Rursus Ambrosius in psal. XXXVI. 7. t. 2. habet: *quoniam stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientes.*

(8) Prima bujus versiculi verba, scilicet: *contemptibilia huius mundi elegit Deus*, ita Ambrosius scribit in psal. CXVIII. ser. III. 41.; reliqua vero: *quia elegit Deus quae non sunt, ut quae sunt destrueret* bis recitat in Luc. VII. 234. t. 2..

(9) Ambrosio concinit graecus textus.

(10) Similem sententiam repetit Ambrosius in psal. I. 15., XLVIII. 24., et CXVIII. ser. VIII. 8., ser. XIV. 33., atque ser. XX. 3. et 7. t. 2.

„ do, et mundus crucifixus est nobis [1] „; cuius pompas et uoluntates iam tunc nos amisimus et abiecimus, cum meliore concursu ad caelum transitum fecimus [2]; sicut Iohannis [a] admonitio caelestis uitae magistra formam uiuendi imaginemque nobis expressit: „ Nolite diligere mundum, neque ea quae in I. Ioan. II. 15.
„ mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo [3]: quia Ibid. 16.
„ omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, „ et ambitio saeculi: quae non est a Patre, sed ex concupiscentia saeculi [4] „.

VII. Qui mundum odit, odia mundi non pertimescit: ipse enim suo odio mundum ad sui odium prouocauit; et ideo fas non est odia eius uel pertimescere uel horrere, si tibi nitatur adpendere, quae te sibi [b] probauerit praerogasse [c] [5]. Itaque istut odium saeculare, cuius obtrectationibus laceramur, cuius blasphemiis deridemur, non est nouum neque repentinum; quod iam pridem Domino Christo [6], et Apostolis eius non ignoramus inlatum, dicente Euangelista: „ Si patrem familias Belzeebu [d] uocauerunt: quanto magis domesticos Matth. X. 25.
„ eius [7] „? Et „ Si mundus uos odit, scitote quoniam me prius odio habuit [8] „. Ioan. XV. 18.
Sic et Apostolus ait: „ Spectaculum facti sumus huic mundo, et Angelis, et I. Corinth. IV. 9.
„ hominibus [9] „; idest geutibus, et fratribus fictis, qui sub nomine religionis

(a) Ita cum aspirata, qua in hoc nomine frequenter veteres, et nonnulli etiam recentiores scriptores utuntur. (b) Cod. *se tibi*. Mihi vero visa est scriptura peccare metathesi pro *te sibi*, quae est lectio probanda, si sententiam spectes. (c) Recole de hoc verbo adnotata supra p. [illegible]. n. (*f*). (d) Ita cod., quam lectionem idcirco retinui, quia non satis exploratum mihi est, utrum *b* vel *l* sit addendum in fine. Siquidem veteres Mss. omnes apud Sabat. in h. l. legunt *Beelzebul* per *l* cum graeco Βεελζεβούλ. At Hieronymus lib. de Nom. Hebr. vult in fine huius vocabuli *b* litteram esse legendam non *l*; *musca enim*, inquit, *zebub vocatur*.

(1) H. l. quem heic Ambrosius oratorio modo pluraliter recitat, habet etiam, sed singulari numero ut in sacro textu, libb. de Bono mort. III. 9., de Fuga saec. IX. 56. t. 1., in psalm. CXVIII. ser. VIII. 5., et in Luc. VI. 34. t. 2., in epist. LXXVIII. 10. t. 3., et lib. III. de Spir. sanc. VIII. 50. t. 4. His tamen in locis numquam iisdem verbis h. l. allegat.

(2) Confer. saltem lib. de Myster. II. 5.

(3) Adamussim h. l. recitat Augustinus epist. CCXX. col. 814. t. 2. Ita Cyprianus lib. de hab. virg. col. 175., lib. de orat. Dom. col. 208., lib. de mortal. col. 236., et lib. III. Testimonior. col. 308. Similiter Zeno Veron. lib. I. tract. II. VII. et XII. pp. 24. 67. et 90., et Collat. Charthag. p. 491., quibus modo noster accedit Ambrosius.

(4) Ita, excepto *quoniam* loco *quia*, legunt Augustinus lib. I. de nupt. et concup. t. 10. col. 290., et lib. VII. cont. Julian. col. 663., Cyprianus loc. cit., Zeno Veron. l. pariter. cit. Ambrosius vero non sibi consonat in psal. CXVIII. ser. XIII. 27. t. 2. ubi legit: *Quia omne quod in saeculo est, concupiscentia est carnis*, *et concupiscentia oculorum, et jactantia vitae.*

(5) Advertas velim in psal. CXVIII. ser. XXII. 21. et seqq. t. 2.

(6) Videsis de Fide n. 94. t. 3.

(7) Ita in Antiq. et Nova Vulg. cum Graeco.

(8) Antiq. Versio apud Sab. *Si mundus*...... *quia priorem me* etc. Vulg. *quia me priorem vobis*. Cyprianus epist ad Fortunat. p. 268. *quoniam me primo odiit*. Graecus vero: Εἰ ὁ κόσμος... γινώσκετε ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν.

(9) Ambrosius lib. de Elia et jejun. XXI. 79. t. 1. *Facti sunus*, ait, *spectaculum hujus mun-*

trasfigurant [a] se in angelos lucis. Denique aperte hoc supra infraque conple-
Ibid. 8. xus est. „ Jam, inquit, saturati estis, diuites facti estis: sine nobis regnatis: et
Ibid. 14. „ utinam regnetis, ut et nos uobiscum conregnemus [1] „. Et infra: „ Nos stulti
„ propter Christum, uos autem prudentes in Christo: nos infirmi, uos autem
Ibid. 11. „ fortes [2]. Usque in hanc horam et esurimus, et nudi sumus, et culafiza-
„ mur [b], et instabiles sumus [3], (idest non resistimus, uel non defendimus [c])
Ibid. 12. „ et laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, et benedicimus: per-
Ibid. 13. „ secutionem patimur, et sustinemus [4]: blasphemati depraecamur [d]: tamquam
„ purgamenta huius mundi facti sumus, omnium perispsema [5] „. Haec aposto-
lica doctrina est, hoc Dei et Christi mysterium, haec conuersatio caelestis,
haec professio spiritalis; hoc mundus non recipit; hoc ypocrisis [e] respuit, di-
I Corinth. II. 14. cente Apostolo: „ Animalis homo non percipit, quae sunt Spiritus Dei: stul-
„ titia enim est illi [6] „.

Galat. V. 22. VIII. Fructus autem sunt Spiritus, quos Apostolus enumerat, dicens: „ Ca-

(a) Ita in cod. *trans* in verbo *transfiguravit* abiicit litteram *n*, cujusmodi in hac et similibus vocibus vetusta exempla non desunt. (b) Ita codex pro *colaphisamur*. Litteras *u* et *o* apte monet Longus pp. 2216. et 2222. fuisse interdum apud Latinos confusas, ita ut legerent *u* etiam cum scriberent *o*. Id confirmant Valerianus pp. 2289. et 2290., Papirianus pag. 2293., atque cl. Majus, qui in haec me adnotanda praeivit in suo indice Frontonis orthographico. Quod vero adtinet ad litteram *f* sane illam simpliciter non per *ph* scribebant Latini. Sic enim diligentissimus Majus mox laudatus, et numquam satis laudandus habet de re pub. I. 2. p. 7. n. (*a*). *Litteram* ph *olim a latinis non fuisse adhibitam monet nos Cicero Or. XLVIII.* Tum Martianus lib. III. cap. de nuptiis. ait: *nec* f *excludent, cum dicamus* triumfo, *quamquam a Graecis veniat, et per* p *et* h *potius scribatur.* Idem vero Majus ita etiam monet in indice palaeographico ad Ciceronem eiusque Interpretem t. 2. *Classicor. Auctor.* p. 388. col. 2. F *pro* ph *passim; et recte, ut puto. Cur enim semper Latini pro sua unica littera* f *duas incommodius scripsissent* ph? Ceterum codex noster alibi, quam id usus reclamat, constanter utitur *ph*. De littera *u* vide Isidorum I. 4. Orig., et de ejus usu veteres orthographos apud Putschium. (c) Heic et infra parenthesim, ut supra, designare ausus sum. (d) Cod. constanter cum diphthongo, et vide sup. p. 20. n. (*a*). (e) Ita scribitur in cod., omissa aspirata in principio.

di, et in psal. XLIII. 33. t. 2. *ut spectaculum simus huic mundo et angelis et hominibus*. Legit cum codice ad verbum, uno omisso *hominibus* in epist. LXIII. 71. Sic enim: *Spectaculum facti sumus huic mundo, et angelis*. Nostrae lectioni concinunt Antiqua Versio, et Graecus, a quo tamen abest *huic*.

(1) Ita Antiqua Versio apud Sabat, uno excepto *conregnemus*, pro quo habet *regnemus*. Verum verbo *conregnemus* utitur s. Hilarius in ps. II. 42. col. 49., et LX., ac LXV. coll. 144., et 197.

(2) Ita in utraq. Vulg. cum Graeco, sed addunt in fine: *vos nobiles nos autem ignobiles*.

(3) Differt Ambrosius in psal. CXVIII. ser. VIII. 7. t. 2., legens: *usque ad hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis vapulumus, et instabiles sumus*. Habet *colaphisamur* cum antiq. Vulg. apud Sabat. Ambrosiastes in h. l., quibuscum Graecus κολαφιζόμεθα.

(4) Ita Ambrosius in ps. XXXVIII. 10., CXVIII. l. modo cit. t. 2., lib. I. de Offic. XLVIII. 244. t. 3., et lib. II. de Poenit. I. 5. ejusd. vol.

(5) Consonat Versio antiq. apud Sabat., praeter *obsecramus* loco *deprecamur*, nec differt Graecus. At Ambrosius in psal. CXVIII. l. c. habet: *blasphemamur, et obsecramus: tamquam lustramenta huius mundi facti sumus omnium purgamenta usque adhuc*.

(6) Ita b. l. ad verbum recitat s. Ambrosius in Luc. VII. 148. t. 2., et lib. III. de Spir. Sanc. XVII. 121. t. 4., praeter *illi est* loco *est illi*.

„ ritas, gaudium, pax, patientia, bonitas, mansuetudo, fides, lenitas [a], continentia, Ibid. 23.
„ castitas [1] „. Et illud de quo [b] litteris suis Ephesiorum Ecclesiam [c] idem
Apostolus monuit [2]: „ Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati Ephes. IV. 30.
„ estis in die redemptionis [3] „. Contristatur autem Spiritus a contrariis desideriis,
idest ab operibus carnis, quae inter cetera latentia [4] haec sunt: „ Inimicitiae, Galat. V. 20.
„ contentiones, aemulationes, indignationes, prouocationes, irae, rixae, dissen-
„ ciones, sectae [5], inuidiae, ebrietates, comisationes [d] (idest comestores) [6] „. Ibid. 21.

(a) Cod. *laenitas* cum diphthongo, sed eam expunximus, quum ipse cod. haud illam retineat in vocibus *lenis*, *lenior*, *lenitas etc.* (b) In Cod. *quod*, sed *d* prorsus abundat. Observat Fumagallius *Ist. Dipl.* l. c. VI. 9. p. 102., veteres haud raro in fine vocabuli addidisse litteram *d*, idque in iis verbis praesertim, queis littera o esset finalis. Ita ex. gr. scribebant *estod*, *malod*, *ceditod* etc. pro *esto*, *malo*, *cedito* etc. (c) Cod. *Ecclesia*, lineola tamen litterae *a* superposita fuit pro *m*, quae aegre vix legitur. (d) Ita cod. pro *comessationes* consona *s* haud duplicata, et posito *i* pro *e* post *com.*, ut apud Sab. Ms. Reg. De harum litterarum *i* et *e* promiscuo usu vide supra p. 6. (*b*) 18. (*a*) et p. 19. (*a*). Codicis lectionem retinui, quia ejusmodi exempla in antiquis codd. haud semel occurrunt.

(1) S. Doctor lib. de Parad. XIII. 64. *Fructus*, inquit, *Spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, modestia, continentia, dilectio*. Hoc in loco rom. edit. *castitas* pro *dilectio* legit. Lib. vero de Noe et Arca XXIX. 108. sic: *Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas*. At in psal. XXXVI. 12. t. 2. *Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, modestia, continentia*. Demum lib. I. de Spir. Sanc. VI. 69., ut in lib. de Noe sup. cit., praeterquam quod *pax* primo loco ponit, quam tamen vocem post *gaudium* scribit in eod. libro XII. 126. t. 4.

(2) Conf. epist. LXXI. t. 3., in qua huiusce apostolicae epistolae summam Ambrosius a Ireneo rogatus exponit. col. 1187. et seqq.

(3) Similiter Ambrosius, omissis in fine *in die redemptionis*, habet lib. III. de Spir. Sanc. VIII. 48. t. IV.

(4) Summo consensu Patres, quibuscum Antiq. et Nova Vulg. opera carnis, quae mox enumerantur, cum Apostolo *manifesta* dicunt, et non *latentia*, eisdemque suffragatur Graecus textus Θχυρὰ legens. Heic fortasse recensita opera carnis aut *latentia* mendose pro *manifesta*, aut dicendus Ambrosius, quae commemorat ipsa esse *manifesta*, cetera vero *latentia*, ut sensus sit: *ab operibus carnis, quae* manifesta *inter cetera latentia haec sunt*. Hinc dixeris fortasse vocem *manifesta* excidisse; nisi malis Ambrosium, quae recenset opera carnis, ea *latentia* vocare comparatione earum, quae in catalogo omittit, ut *adulterium*, *impudicitiam*, et *homicidia*, quae sese sua magis turpitudine produnt. Vid. infra n. (6).

(5) Irenaeus lib. V. c. XI. col. 305. *inimicitiae*, ait, *contentiones, zeli, irae, aemulationes, animositates, irritationes, dissensiones, haereses*. Cyprianus lib. de orat. Dom. col. 209. *inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, provocationes, simultates, dissensiones, haereses*. Augustinus vero epist. XXIX. t. 2. col. 50. *inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, dissensiones, haereses*. Sicque idem s. Pater sparsim in suis operibus, praeterquam quod lib. 2. de Serm. Dom. in mon., ubi ad vocem *haereses* illam addit *sectae*. Demum Lucifer. Calar. lib. 2. pro s. Athan. col. 202., et s. Hieronymus in h. l., omissis *indignationes*, *provocationes*, si in fine *haereses* loco *sectae* legas, nostro cum Ambrosio cetera habent. Vulg. nobiscum retinet *sectae* e graeco αἱρέσεις.

(6) Ita Patres laudati in cit. l. habent ad verbum, praeter Lucif. Cal. qui post *invidiae* addit *homicidia*. In hunc l. haec notat Hieronymus l. c. *In latinis codicibus* adulterium *quoque et* impudicitia, *et* homicidia *in hoc cata-*

His enim operibus contristatur Spiritus, offenditur; deserit et abscedit, Solo-
Sapient. I. 5. mone [a] dicente [1]: „ Sanctus enim Spiritus disciplinae effugiet fictum [2] „.

Ephes. IV. 30. IX. „ Nolite, inquit apostolus Paulus, contristare Spiritum sanctum Dei, in „ quo signati estis in die redemptionis „. Dies redemptionis est, in quo salutaris indulgentiae dono redempti, a mortis sententia liberamur; in quo ueterem hominem cum actibus eius exponimus, et induimus nouum, qui secundum Deum creatus est in operibus bonis [3]. Eo enim die et Sancto Spiritui consigna-
Matth. III. 16. mur [4], cum sacramentis omnibus consummamur [5], dicente Euangelista: „ Et „ baptizato Iesu confestim ascendit de aqua: et ecce aperti sunt caeli, et uidit „ Spiritum Dei descendentem de caelo sicut columbam [b], uenientem in ipsum [6] „. Columba innocentia simplex [7] uel simplicitate innocens, non clamore uiolenta, non furore saeua [8], non moribus iracunda [9], non amaritudine

(a) Ita in codice. Sane ad I. 1. Proverbior. observat Sabatier, veteres codices Lactantii, et Cypriani *Solomonem* legisse. Porro sic habent Mss. plures Sessoriani, e quibus unus antiquissimus. (b) Cod. *columba* omissa m solito mendo.

logo vitiorum scripta referuntur. Sed sciendum non plus quam quindecim carnis opera nominata. Duodecim in hoc sermone nominantur; si ergo tria modo a Hieronymo relata addas, quindena cum eodem *opera carnis* et tuus catalogus reddet.

(1) Ambrosianis locis ex. gr. de Parad. I. 6. et XIII., quibus Liber Sapientiae, juxta sui temporis opinionem, Salomoni tribuitur, hic modo accensendus est. De hac re vide Maurinos adnotantes ad l. cit. de Paradiso, nec non Ackermannum Introduct. in libb. sac. V. F. par. II. c. VII. 245. edit. Vindobon. an. 1825. p. 367.

(2) Ita Vulg. cum Augustino pluribus in locis, si initio hoc ordine legas : *Spiritus enim Sanctus.*

(3) Apostolicam hanc sententiam expendit Ambrosius etiam in psal. XXXVIII. 22. t. 2., in lib. de Inst. Virg. II. 13. t. 3., et lib. II. de Spir. Sanc. VII. 65. t. 4.

(4) Baptizatum Spiritui Sancto consignari docet etiam Auctor Lib. de Sacram. apud Ambrosium t. 3. col. 457. et seq.

(5) idest, cum per baptismum cuncta christianae religionis nobis reserantur arcana, a quibus olim arcebantur profani, et fides adquiritur, qua omnia credimus divina mysteria: vel potius, cum ceteris omnibus sacramentis suscipiendis idonei per idem sacramentum efficimur; quod quidem est janua sacramentorum. Verum h. l. ad Eucharistiam quoque respicere potuit Ambrosius, quae juxta veterem Ecclesiae consuetudinem conferebatur una cum baptismo, et confirmatione; qui mos etiam nunc in baptizandis adultis obtinet in ecclesiastica disciplina.

(6) Concinit Hilarius in psal. CXXXVIII. col. 507. Graecus textus et Antiq. Vers. apud Sabat. addunt *ei* ante *coeli*, et omittunt *Dei* post *Spiritum.*

(7) Simplicitatem per columbam designari passim in suis scriptis monet Ambrosius. Clarius lib. de Isaac VII. 59. t. 1., et in Luc. II. 92., ubi : *Apertum est,* inquit, *coelum et descendit Spiritus Sanctus corporali specie sicut columba . . . Advertamus mysterium : quare sicut columba? Simplicitatem enim lavacri requirit gratia : ut simus simplices sicut columbae.* Ita etiam scribit lib. de Myster. IV. 25. t. 3. *Merito sicut columba descendit, ut admoneret nos simplicitatem columbae habere debere.*

(8) Pacem etiam per columbae mysterium intelligi debere est Ambrosii sententia lib. de Isaac., et in Luc. loc. cit., ac in lib. de Myster. III. 11. t. 3., nec non epist. XLI. 21.

(9) Confer saltem in psal. CXVIII. ser. XII. 18. t. 2.

fellis infesta [1]: et ideo eodem Spiritu, qui in modum eius descendit, accepto
subiunxit Apostolus, ut diceret. „ Omnis, inquit, amaritudo, et ira, et indi- Ephes. IV. 31.
„ gnatio, et clamor, et blasphemia auferantur a uobis [2] „. Amaritudo est ini-
micitias concipere, ructari odia, euomere uenena, obtrectare proximis, dissemi-
nare laetalia [a], sicut in Deutheronomio [b] scribtum est: „ Inimici nostri in- Deuter. XXXII. 31.
„ sensati [3]. De uinea Sodomorum uitis eorum, et palmites eorum de Gomor- Ibid. 32.
„ ra: uua eorum uua fellis, et botrus amaritudinis ipsorum [4]. Ira dracho- Ibid. 33.
„ num [c] uinum eorum, et furor aspidum insanabilis [5] „. Et Dauid: „ Se- Psal. XIII. 3.
„ pulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, quorum os
„ maledictione et amaritudine plenum est [6] „. Ira inquit, ira [d] est inuidere
meliori, felici detrahere, gemere profectibus proximi; unde Propheta sic dicit:
„ Peccator uidebit, et irascetur, dentibus suis frendet, et tabescet [7] „. Indi- Psal. CXI. 10.
gnatio, inquit, indignatio [e] est indigne ferre inferiorem superiori dono gratiae
coaequari, aut gradu charismatis anteferri [8]; cum Apostolus *Galatis* [f] dicat:

(a) Cod. cum diphthongo *laetalia*, quae quoque lectio exemplis antiquor. codd. confirmatur. (b) Ita codex cum *h*. (c) Haec vox ita cum aspirata etiam in antiquis codd. reperitur. (d) Cod. *ira* cum emphasi repetit. (e) En altera repetitio per emphasim facta. *Quod autem*, inquit Majus de re pub. l. 47. p. 103, *negat Moserus repetitione vocabuli posse significari emphasim, mirum mihi est; et certe refutari videtur ab ipso Cicerone p.* 103. (f) Codex mendose *Corinthiis* habet.

(1) Locutio familiaris Ambrosio, quae rursus legitur lib. de parad. II. 8. t. 1., et alibi.

(2) Ita adamussim s. Cyprianus lib. III. testimonior. col. 306.

(3) Favet huic lectioni Antiq. Ver. apud Sabat. cum Vigil. Taps. lib. V. de Trinit. col. 245., addito *autem* post *inimici*. Graec. ἀνόητοι.

(4) Non iisdem verbis h. l. usurpat Ambrosius; nam lib. de Elia et Ieiun. XIV. 52. t. 1. sic: *De vinea Sodomae vinum eorum, et vitis eorum vitis Gomorrhae: uva eorum uva fellis, botrus amaritudinis in ipsis.*

(5) Ita Ambrosius l. c., si ponas *ira* ubi *furor*, et viceversa.

(6) Ita ad verbum Vulg. Antiq. et Nova cum Augustino, et Cassiodorio, quibus modo Ambrosius noster adiungitur. In ambrosianis scriptis hucusque editis prima tantum verba reperiebantur, scilicet: *Sepulchrum patens est guttur eorum*, in psal. CXVIII. ser. XVI. 28. t. 2.

(7) S. Augustinus *frendet et tabescet* constanter scribit quocum Brev. Mozarab. Graecus Βρύξει, καὶ τακήσεται.

(8) Huc respicere videtur illa distinctio inter improbum et invidum, qua utitur s. Doctor lib. II. de offic. XXX. 152. t. 3. *Filii*, inquit, *fugite imbrobos, cavete invidos. Inter improbum et invidum hoc interest, improbus suo delectatur bono, invidus torquetur alieno: ille diligit mala, hic bona odit; ut probe tollerabilior sit qui sibi vult bene, quam qui male omnibus.* Et sane invidentiam ut quamdam probe insanabilem aegritudinem haud tollerandam, sed fugiendam suadet Ambrosius. Sic enim epist. XXIX. 17. t. 3. *Terras fugito, in quibus invidia est, ubi ambitio, ubi contentio.* Porro his tam detestabili peste terris corruptis nulla pax est, nulla caritas, nullus ordo; quia res nulla iure componitur.

Galat. III. 28. „ Non est seruus neque liber: non inest masculus, neque femina; sed omnes „ uos unum estis in Christo Iesu [1] „.

X. Docet beatissimus Paulus in omnibus ferme epistulis [a] suis [2], ex omni natione, dignitate, nobilitate, aetate, uel sexu conuocatos ad fidem unum effectos in Christo; cuius passionis sacramento [3] dehonestatus est mundi principatus, deturpata nobilitas, celsitudo deiecta, exaltata humilitas, eleuata depraessa, purificata sordida, iacentia erecta, et uiuificata sunt mortua. Sic apud Eseiam uallium fossa replentur [b], montium ardua humiliantur; sic praua diriguntur, et aspera deplanantur: sic collium omnium prona in aequalitate librata in planitie sunt deducta camporum; sic caedri [c] Libani tenuati sunt, uirgulta [d] uitulaminum [e] roborata pinguescunt; sic leonum faeritas [f] mansuefacta boui coniungitur, et carnium pinguitudine fastidita cum boue paleis uescitur: sic lupus rabie deposita cum agnis camporum prata depascitur: sic ursus cum uitulo, et haedus cum pardo concordat: sic infantes cauernis aspidum manus ingerunt, nec nocent [4]: sic humani generis uarietas (quia de boue ad Deum non pertinet [5]) [g] in unum redigetur: sic diuersitas natalium unitate concordat: sic condiciones aemulae pares efficiuntur; dum moriuntur per baptismum natalibus mundi, et nobilitati per gratiam caelo nascuntur [6], dicente Eseia propheta:

(Marginal references: Isaiae XL. 4.; Ibid. XI. 6. 7.; Ibid. 8. 9.)

(a) Ita cod. pro *epistolis* Vide sup. p. 22. n. (*b*), ubi observatum reliqui, litteras o et *u* apud veteres inter se mutuis vicibus fungi. (b) In codice *repletur* manifesto mendo. (c) Ita codex cum diphthongo *caedri*, quae lectio antiquorum codd. auctoritate non caret. (d) In cod. *virgultae . . . roboratae*, quod quidem repetitum est mendum; nam *virgulta* neutra vox est ideoque in utraque voce *e* abundat in fine. (e) Ab antiquissimis usque temporibus hoc vocabulum *vitulamen* pro *plantatio* obtinuit apud sacros et ecclesiasticos scriptores; de cuius origine sic loquitur s. Augustinus lib. II. de doctr. chr. t.3. p. 1. col. 26. *Quoniam μοσχος graece vitulus dicitur, μοσχεύματα quidam non intellexerunt esse* plantationes, et vitulamina *interpretati sunt; qui error tam multos codices praeoccupavit, ut vix inveniatur aliter scriptum: et tamen sententia manifestissima est, quia clarescit consequentibus verbis: namque,* adulterinae plantationes non dabunt radices altas (Sapien. IV. 3.), *convenientius dicitur, quam* vitulamina, *quae pedibus in terra gradiuntur, et non haerent radicibus.* (f) Ita codex cum diphthongo *faeritas*, quam lectionem haud raro prisci exhibent codd. (g) Hanc parenthesim designandam iudicavi, ut clarior hic locus evaderet.

(1) Ambrosius lib. II. de Spir. Sanc. VIII. 79. ita: *omnes vos unum estis in Christo Iesu.*

(2) Ad Roman. X. 12., I. ad Corinth. X. 17., ad Galat. l. c., et ad Coloss. III. 11.

(3) Conf. saltem in psal. CXVIII. ser. XII. 3. t. 2.; ubi similis elocutio recurrit.

(4) Haec eadem Isaiae verba usurpat quoque Ambrosius lib. V. Hexaem. II. 6., lib. II. de Interpell. David I. 4. t. 1., in psal. CXVIII. ser. VI. 17., et in Luc. VII. 43. et 202. t. 2., atque lib. I. de Poenit. XIII. 65. et 67. t. 3., et infra.

(5) Respicit s. Doctor ad illud Apostoli I. Corinth. IX. 9. *Numquid de bobus cura est Deo?*

(6) Legantur lib. de Myster. III. 11. et IV. 21., et lib. I. de Spir. Sanc. VI. 76. et seqq., ubi similes dictiones, et sententiae sunt. Ita vero lib. de Fuga Saec. IX. 54. t. 1. *Mortuus quidem semel est: sed moritur unicuique qui baptizatur in morte Christi; ut consepeliamur cum eo, et resurgamus cum eo, et in novitate vitae illius ambulemus.* Vide etiam sis lib. III. de Sacram. I. et seq. apud Ambrosium t. 3. oper.

„ Ecce nunc dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum uirtute, et Ibid. X. 33.
„ qui superbi sunt contumelia conterentur, et humiliabuntur, et cadent excelsi Ibid. 34.
„ gladio: Libanus uero cum altis cadet (1) „. Frequenter Libanum montem, et
caedrorum eius cacumina regno mundano comparat eiusque principibus sermo
diuinus (2); quod regnum eiusque ministros Dominus Christus sua passione de-
iecit et pressit. Et ne nos tractorum diuersitas perturbaret, ipsius Domini Chri-
sti personam, qui haec omnia esset consummaturus, designans idem propheta
subiunxit, ut diceret: „ Exiet uirga de radice Iesse, et flos de radice eius Ibid. XI. 1.
„ ascendet (3) „. Radix utique Dauid (4) significauit personam, ex cuius semine
Christus est natus in carne, qui ex patris sui Iesse lumbis erumpens usque ad
florem Dominicae natiuitatis carnalis porrexit originem. Denique sic adiecit, ut Ibid. 2.
diceret. „ Requiescet in eo Spiritus Dei, spiritus sapientiae, et intellectus, spi-
„ ritus consilii et uirtutis, spiritus cognitionis et pietatis (5), replebit eum spi- Ibid. 3.

(1) Favet huic lectioni Graecus, qui quidem loco *Dominus virtutum*, ut in Antiq. Vulg. legitur apud Sabat., et pro *Dominus exercituum* veluti nova Vulg. refert, nobiscum habet ὁ δεσπότης Κύριος σαβαώθ; item pro *elati comminuentur*, vel *excelsi statura succidentur* οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕβρει συντριβήσονται. *excelsi superbia conterentur*; reliqua vera καὶ οἱ ὑψηλοὶ ταπεινωθήσονται, idest *et excelsi humiliabuntur*. Ceterum cum hos Isaiae versiculos X. 33. 34. mancos proferat Sabatier, qui in expiscandis a Patrum scriptis antiquae biblicae versionis fragmentis diligentissimus fuit, inde hunc sermonem id temporis adhuc in membranis delitescere probe exploratum habeo. Quod sane praeiudicium cumulat illud Isaiae XI. 5. infra legendum, quod Sabatierii curas effugit omnino.

(2) Haec quoque monet Ambrosius in psal. XXXVI. 77. et 80. t. 2., et in lib. de Myster. VII. 39., ac in epist. LXX. 7. t. 3.

(3) Ita Ambrosius, uno excepto *de* pro *ex* ante *radice*, lib. de Benedict. Patriarch. IV. 19. t. 1., et in Luc. II. 24., et III. 8. t 2. Habet *a* loco *ex* lib. de Inst. Virg. IX. 59. t. 3. At *ex* ut in eod. retinet lib. II. de Spirit. Sanc. V. 38. t. 4. Consule etiam, si vacat, lib. de Apolog. alt. David. VIII. 43. t. 1.

(4) In ambrosianis scriptis frequentata est haec elocutio. Illam quidem in modo citatis omnibus fere locis reperies, et alibi passim. Nec quisquam sit, qui Ambrosium sibi dissentire putet eo quod ibi legat: *Radix utique familia Iudaeorum*, et hic: *Radix utique David*; nam exploratum est, s. Doctorem utraque elocutione ad Davidem respexisse. *Liquet*, inquit Ambrosius in Apol. alt. David VII. 38. t. 1., *per David intelligi Prophetam, per Prophetam populum Propheticum*, scilicet Iudaeorum. In lib. de Spir. Sanc. l. sup. cit. *Radix*, ait, *Iesse Patriarchae familiae Iudaeorum*; utique David. Conf. cit. Apolog. IV. 27., in Luc. III. 8. t. 2., atque lib. V. de Fide VIII, 105. t. 3.

(5) Ambrosius in Luc. III. 8. *Et requiescet super eum spiritus Domini; spiritus sapientiae et intellectus.* Graecus vero loco *Domini* cum Ambrosio nostro Θεοῦ legit: cui concinunt Lactantius lib. IV. Inst. XIII. col. 577., Irenaeus lib. III. c. IX. col. 184. et XVII. col. 208., et Tertull. lib. adv. Iud. IX. col. 143. Reliquum huius versiculi ad verbum Ambrosius recitat in psal. CXVIII. ser. V. 38., lib. de Myster. VII. 42., et alibi.

„ ritus sancti timoris Dei (1) „. Et ut apertius Christum intellegi (a) oportere
Ibid. l. c. monstraret, prosequitur, dicens: „ Non secundum gloriam iudicabit, neque se-
Ibid. 4. „ cundum eloquentiam redarguet (2); sed iudicabit humili iudicio, et redarguet
„ gloriosos terrae, et percutiet terram (b) uerbo (c) oris sui, et spiritu per labia
„ interficiet inpium (3) „; eo scilicet nerbo, et labiorum adspiratione, qua (d)
Ioan. XII. 31. dixit: „ Principatus huius mundi, (idest dominatus (e)) mittetur foris (4) „. De
Ibid. XIV. 30. quo iterum: „ Venit principatus mundi, et non innenict in me nihil (f) (5) „. Et
Isaiae XI. 5. ut sacramentum crucis (6) ostenderet, adiecit, dicens: „ Et erit iustitia praecin-
„ ctus lumbos, et neritate inuolatus latera (7) „. „ Tunc, ait, (idest ex eo tempo-
Ibid. 6. „ re) pascet lupus cum agno, et pardus requiescet cum aedo (g), et uitulus et
„ taurus et leo simul pascentur; et puer paruulus ducet eos (8) „ (hoc est sa-
cerdos uel aetatis paruitate iunocus (h), uel innocentiae puritate subnixus guber-
Ibid. 7. nabit eos.) „ Et bos et nrsus simul pascentur (9), (et natio eorum una erit)

(a) Ita codex boos, et vetusta scriptura ut supra. p. 17. n. (a). (b) In cod. *terra*. (c) Cod. *verba*, mendose tamen. (d) Cod. *quod*. Vide adnotata p. 25. n. (b). (e) Recole de parenthesi, quae superius diximus p. 5. n. (a), et alibi. (f) Ellenismus, quo etiam, ut infra vides n. 4., Ambrosius utitur, dum h. l allegat lib. de Tobia IX. 33., et lib. de Fuga saec. IV. 24. (g) Ita codex sine *h*., quam paullo supra illam retinuisse vidimus. Non tamen aspiratam addendam censui, quia huiusmodi lectioni veterum codd. auctoritas non repugnat. (h) Ita codex cum uno *n*, quod quamquam videatur librarii mendum, attamen retinendum putavi spectabili veterum codd. auctoritate motus, qui frequenter ubi duo *nn* simul concurrunt, alterum omittunt.

(1) In cit. omnibus loc. Ambrosius, ceteris omissis, legit: *spiritus sancti timoris*, quae verba s. Doctor superiori versiculo coniugere videtur.

(2) LXX. legisse, *secundum sermonem arguet*, monet Hierony. in b. l. col. 100.

(3) Favet ambrosianae lectioni Irenaeus lib. III. c. IX. col. 185., quocum Hierony. in b. l., et Grecus textus.

(4) Graecus textus, et Patres qui h. l. allegant initio *princeps* legunt pro *principatus*. In fine vero Augustinus quaest. 72. in Levit. t. 3. p. 1. col. 521. *missus est foras*. Auct. lib. de promiss. c. II. col. 190. *missus est deorsum*. Sanctus vero Hierony. cum Graeco et Vulg. *ejicietur foras*. Unus codex Cantabr. apud Sab. nobiscum habet, *mittetur foris*.

(5) Ambrosius non semper iisdem verbis hoc utitur testimonio. Siquidem lib. II. de Abrah. IX. 62., lib. de Isaac VI. 55., lib. de Iacob. V. 24. t. 1., et lib. de Virginit. XVII. 108. t. 3. *Venit huius mundi princeps, et in me inveniet nihil.* Lib. de Tobia IX. 33. t. 1. *Ecce venit huius mundi princeps, et in me suum non invenit nihil.* At lib. de Fuga Saeculi IV. 23. t. 1., et in psal. CXVIII. ser. VIII. 6., et in Luc. IV. 29. *Venit enim princeps mundi huius, et in me invenit nihil*; lib. I. de Offic. XLIX. 249. *Veniet huius mundi princeps, et in me inveniet nihil.* Demum ad verbum ut in cod., *non inveniet in me nihil*, legit lib. de Fuga Saec. l. c. n. 24.

(6) Locutio familiaris Ambrosio. Confer psal. CXVIII. ser. XIII. t. 2., et ibi Maurinorum notam, nec non lib. I. de Spir. Sanc. IX. 108. t. 4.

(7) Hoc versiculo augetur biblica Sabatierii collectio. Recole dicta n. (1) p. 27.

(8) Lib. I. de Poenit. XIII. 67. t. 3. presse h. l. sic recitat: *Tunc lupi et agni simul pascentur.*

(9) In Graeco ad verbum.

„ et leo et bos manducabunt paleas [1], (idest aridas escas) „. Ac ne mea interpretatio [a] praesumpta uel temeraria a sollicitis auditoribus [2] iudicetur, apostoli Pauli disputationem meis interpretationibus interseram [3], dicentis: „ Ex- Coloss. III. 9.
„ poliate uos ueterem hominem cum actibus eius [4], et induite nouum qui re- Ibid. 10.
„ nouatur in agnitione Dei secundum imaginem eius, qui creauit eum [5]. Ubi Ibid. 11.
„ non est masculus et femina, Graecus et Iudaeus, circumcisio et praeputium, „ barbarus et Scytas, seruus et liber: sed omnia et in omnibus Christus [6] „. Veteris [b] actibus spoliatos conuersatione noui hominis, qui Christus est, uestit; nec passus est relinquere exutos, sed tegmine honestae [c] conuersationis, et bonorum operae [d] claritate contexit. „ Induite uos, inquit, sicut electi Dei et sancti Ibid. 12.
„ uiscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, patientiam, modestiam [7], „ sufferentes inuicem, et donantes uobismetipsis, si quis aduersum aliquem ha- Ibid. 13
„ bet querellam [e], sicut et Dominus donauit uobis, ita et uos facite [8] „.

(a) Codex constanter cum diphthongo, quam expungere censui. Recole dicta p. 8. n. (*b*). (b) Subintellige *hominis*. (c) Cod. *honeste* sine diphthongo, quam huius vocis secundus casus reclamat. (d) Cod. *opere*. Diphthongum addidi, et *operae* scripsi, ne nimis codicis lectionem solicitarem; nam *operum* mihi legendum esse videbatur. (e) Cod. *quaerellam* cum diphthongo, quam codicum auctoritate et grammaticorum praecepta expungendam censui; sed litteram *l* geminatam retinui. Porro huiusmodi lectio haud infrequens est in antiquis codd. Et quidem ad Ciceronem de re pub. II. 25. p. 194. sic de huius vocis orthographia cl. Majus notabat: *Querella cum duplici ll constanter prope scribitur in antiquis seu codicibus seu etiam lapidibus. Attamen geminari in hoc vocabulo l vetant Caper, et Scaurus pp. 2241, 2249, quorum grammaticorum praeceptum prae tot contrariis exemplis vix audiendum videtur; quum praesertim Papirianus p. 2290 paulo recentiorem consuetudinem scribendi id vocabulum per duas l testetur. Scripturam* querella *retinet lingua hispanica, ut alias bene multas vetustae latinitatis reliquias.*

(1) Ambrosius l. c. de Poenit. habet: *leo et bos paleam manducabunt*.

(2) Heic Ambrosii morem adverte, qui numquam suos auditores blandiri consuevit.

(3) Frequenter in suis scriptis, praesertim in psalmis suam sententiam apostolicis verbis explanat, atque confirmat s. Doctor.

(4) In Apol. alt. David legitur IX. 46. t. 1.: *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus eius*, et similiter in psal. CXVIII. ser. III. 22., uno excepto in fine *eius* pro *suis*. Ser. vero X. 17. l. c. omittit *vos*, quam vocem retinet in Luc. IV. 58., quam rursus l. c. deponit. VIII. 44., scribens: *Ut expoliantes veterem hominem cum actibus suis*, cuiusmodi lectioni, dempto *ut*, consonat lib. III. de Fide; at lib. V. c. XVI. 176. *Expoliantes nos veterem hominem cum actibus suis*.

(5) Ita Ambrosius h. l. affert in Apolog. alt. David. l. sup. cit., et in psal. CXVIII. ser. III. l. c.; at infra ser. X. eiusd. psalmi l. c. habet: *et induimus novum, qui renovatur in agnitionem* etc. Similiter lib. V. de Fide l. c.; si tamen initio legas *induamus* loco *induimus*. In lib. autem III. de Fide: *et induentes novum secundum imaginem* etc. In Luc. IV. l. c. *induite novum, qui secundum Christum creatus est*, et VIII. l. c. *induti novum* dumtaxat scribit.

(6) Omissis *circumcisio et praeputium*, quae heic cum Graeco Ambrosius retinet, cetera ita in lib. V. de Fide XIV. 177. ad verbum refert. Consule etiam in psal. CXVIII. ser. X. 17., in Luc. I. 5. et II. 47., et in epist. LXII. 85.

(7) In Graeco ut in Vulg. post *sancti* additur καὶ ἠγαπημένοι.

(8) Itidem s. Augustinus tract. LVIII. in Ioan. col. 662. t. 3., praeter *adversus* loco *adversum*.

XI. Deo donante remissa sunt nobis omnia; permanebimus indemnes si et

Ibid. 14. et seq. nos fratrum remittamus offensa (1): si caritatis uinculis inseparabili nexu inngamur: si pacis munere alterno amore laetemur (2): si diuinis nos aedificemus eloquiis: si psalmis ad caelestia prouocemus: si ad superna canticis inuitemus (3): si omnia quae facimus opere, quae sermone loquimur, quae cogitatione complectimur, in Dei timore perficimus; gratias referentes Patri per Filium, laudantes Deum in Christo, et Christum (a) praeferentes in Deo, ut caelestes caelestibus conparati, spiritales spiritalibus similemus (b). Quod opus aliut nullum est, nisi

Apocaly. V. 11. Dei gloriam diuina uoce conlaudent, dicente Iohanne (4): „ Vidi et audiui uo-
„ cem multorum in circuitu throni, et animalium, et seniorum: et erat nu-
Ibid. 12. „ merus decies centena millium (5), dicentes uoce magna: Dignus est Agnus,
„ qui occisus est, accipere potestatem, et uirtutem, et diuitias, et patientiam,
Ibid. 13. „ et honorem, et fortitudinem, et gloriam, et benedictionem (6). Et omnem

(a) Cod. iterum *in Christo*, quae lectio sententiam improbabilem faceret, aut saltem obscuram; ideoque locus aliqua corruptela laborare videtur: fortasse ad ea, quae mox scripserat, respexit librarius, et *in Christo* iterum posuit pro *Christum*, ut mihi scribere placuit, et sensus postulat. (b) Vide quae iam ad hoc verbum notavi p. 18. n. (c).

(1) Haud absimilia sunt, quae leguntur in psal. XXXVII. 45. t. 2., et in epist. LXI. 9 t. 3., quo in loco en eius verba: *Caveamus ergo ne nobis hoc accidat, ut non remittendo quae nobis debentur, incipiamus et illa solvere, quae remissa sunt nobis . . . Dimittamus ergo pauca, quibus plura donata sunt, et intelligamus eo nos Deo acceptiores fore, quo etiam plura donamus; quia hoc gratiores Deo sumus, quo nobis plura dimissa sunt.* Videsis epist. LXIII. 83.

(2) Conf. in psal. CXVIII. ser XXI. 17. t. 2.

(3) Frequenter in suis concionibus ad psalmos canendos suam plebem invitat Ambrosius, ut praesertim legere est lib. V. Hexaem. XII. 36. t. 1., et in Praef. in psal. I. 9. t. 2., quo in loco pium in unum fidelium psalmos canendi morem, *pignus pacis et concordiae*, atque *magnum plane unitatis vinculum* esse dicit. Id idipsum repetit in psal. XLIII. 23., et CXVIII. ser. VII. 25. atque alibi passim. Ceterum heic ad illa apostolica verba ad Colossens. III. 14. 15. 16. 17. respicere videtur Ambrosius.

(4) Ambrosius in psal. I. 54., XL. 26. lib. de Virginit. XIV. 86., et de Incarnat. X. 114., atque alibi Apocalypsim s. Ioanni Evangelistae tuetur. Eisdem locis quodammodo hic modo videtur accedere. Nec prorsus est attendendus M. Dionysius Alex. Episcopus, qui Ioanni Praesbytero distincto ab Evangelista Apocalypsim tribuit, nam eum satis refutavit Millius in Prolegom. in hunc librum, ad quem eruditos lectores amando. Conf. Eusebium Hist. Eccl. lib. VII. cap. XXV. p. 309. et seqq. edit. Valesii, Aug. Taurin. 1746., vol. I, et pag. 749. eiusd. volum. inter adnotationes variorum.

(5) Huic lectioni favet Graecus textus, et illi concinit Cassiodorius in psal. I. col. 14., addito uno verbo *magnam* post *vocem*.

(6) Ambrosiana scripta et hoc biblico testimonio carent. Patres vero qui illud allegant, numquam iisdem verbis referunt; sed saepe immutatis, insertis etiam aliis, vel ejectis, ac turbato rerum ordine. Sibi nec concinunt diversae antiquae versiones: nec Vulgata nostra cum Graeco concordat.

„ creaturam, quae est in caelo, et super terram, et mare, et quae in eis sunt „ omnia [1] „. Et iterum monet: „ Angeli stabant circa thronum, et seniores, et quatuor animalia: et prociderunt ante thronum in faciem suam, et adorauerunt Deum, [2] dicentes: Benedictio, et gloria, et sapientia, et gratiarum „ actio, et honor, et potestas, et uirtus Deo nostro in saecula saeculorum. „ Amen [3] „. Ibid VII. 11. Ibid. 12.

Explicit [a] Sermo sancti Ambrosi.

(a) In Cod.... *t sermo sci Amb.* Huius formulae, qua sermo concluditur, in prima voce litterae prorsus obliteratae sunt, et ultimae dumtaxat litterae *t* quae recta forma excudi curavi, nonnisi breve vestigium manet; eam tamen formulam, habita spatiorum ratione, supplere haud difficile fuit; verbo enim *explicit* fuit solemnis antiquis ratio claudendi libros.

(1) Antiqua Versio apud Sabat. addit, *subtus terram*; cui accinit nova Vulg., quamvis non eisdem verbis legat.

(2) Graecus Ambrosii nostri lectioni favet, si initio scribas, *Et omnes* ante *Angeli.*

(3) In Antiq. et Nova Vers. *claritas* loco *gloria*; sed nobiscum *gloria* retinet s. Fulgentius in fragm. 34. cont. Fabian. col. 646., et Graecus textus qui in fine, ut in codice, addit Ἀμήν.

Cuncta Romanae Ecclesiae
judicio
subiecta sunto.

A Supremo Ordinis Moderatore eiusque Regimine, juxta praescriptum Constit. Apostolic. et Cap. LXXVI. peculiar. O., facta vulgandi facultate; iussu R. P. M. S. P. A. Censores dati V.V. C.C. Ioseph Mezzofanti Vaticanae Bibliothecae Praefectus etc., ac P. Ioannes Perrone S. I. in Collegio Romano S. Theologiae Publicus Antecessor opus expenderunt, iidemque probaverunt.

Cum duo nostri Ordinis Theologi hoc opusculum examinaverint, et adprobaverint; typis vulgari potest, si iis ad quos pertinet ita videbitur.

D. Sixtus Benigni Abb. Praeses Glis Ord. Cisterc.

NIHIL OBSTAT » Ioseph Mezzofanti Censor Theolog. Dep.

NIHIL OBSTAT » Ioannes Perrone S. I. Censor Theolog. Dep.

IMPRIMATUR » Fr. Dominicus Buttaoni O. P. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR » *A. Piatti Archiep. Trapezun. Vicesg.*

MENDA OFFICINATORIS LECTORES BONI

CORRIGANT,	SCRIBANTQUE.
Pag. VI. v. penult. indulgentis	indulgentiis
VIII. v. 12. Longobardiam	Longobardicum
XI. v. 31. col. 2. in	in-
XII. v. delectationibus, „ cupiditatibus	delectationibus, cupiditatibus
XIII. v. 8. ad sero	adsero
ib. v. 24. vertum	verum
ib. v. 39. col. 2. *verit atis*	*veritatis*
XV. v. 13. Epicupi	Episcopi
ib. *in marg.* ad §. VII. adde	Auctores qui Codice Sessoriano usi sunt, ac de eo sunt loquuti.
ib. v. 20. pleraque	pleraeque
XX. v. ult. col. 2. licer e	licere
XXI. v. 20 aet as	aetas
XXII. v. 6. valedixerant	vale dixerant
Pag. 1. v. 5. tacetur (2) „	tacetur (2) „.
2. v. 7. Et nolite, cogitare	Et nolite cogitare
4. v. 12. occurrit.	occurrit.
ib. v. penult. col. 1. Praeiudicio	praeiudicio
5. v. 24. col. 1. ÿ	ÿ
ib. v. 25. delunt	delent
6. v. ult. col. semper	semper
7. v. 21. expunsit	expunxit
8. v. 8. *in marg.* Timoth.	I. Timoth.
ib. v. 13. sessorianus	sessorianus
ib. v. 24. Isac	Isaac
9. v. 8. atque	atque
13. v. 21. col. 2. Ambrosius; Vide	Ambrosius. Vide
14. v. 36. col. 1. *habere,*	*habere*
18. v. 28. sedulius	Sedulius
20. v. 3. *in marg.* CXXXI.	CXXXI. 1.
23. v. 7. *in marg.* Ibid. 31.	Ibid. 21.

CETERA LEVIORIS MOMENTI IGNOSCANT.

TYPOGRAPHIA BONARUM ARTIUM

M. IↃ. CCC. XXXIV.

